

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yusuf ASLANPAY

HUCURÂT SÛRESİNİN KONULU TEFSİRİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2023

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yusuf ASLANPAY

HUCURÂT SÛRESİNİN KONULU TEFSİRİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM

MUŞ-2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
ÖN SÖZ.....	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEFSİR İLMİ, ÇEŞİTLERİ, KONULU TEFSİR VE HUCURAT SURESİ

1.1. TEFSİR	4
1.1.1. Tefsirin Tanımı.....	4
1.2. TEFSİR ÇEŞİTLERİ	5
1.2.1. Rivâyet tefsiri	6
1.2.2. Dirâyet Tefsiri	6
1.3. KONULU TEFSİR.....	7
1.3.1. Tanımı	8
1.3.2. Konulu Tefsirin Amacı ve Önemi	8
1.3.3. Konulu Tefsirin Tarihçesi	10
1.3.4. Konulu Tefsirin Kısımları	13
1.4. HUCURÂT SURESİ HAKKINDA GENEL BİLGİ	14
1.4.1. Nüzûlü	14
1.4.2. İsmi	15
1.4.3. Fazileti	15
1.4.4. Bir Önceki Sûre İle Münasebeti	16

İKİNCİ BÖLÜM

HUCURÂT SÛRESİNDE GEÇEN TEMEL KONULAR

2.1. SOSYAL TEMALAR	18
2.1.1. Sosyal ve Akidevî Temalar	19
2.1.1.1. Sûrede Vurgulanan İlâhi Vasıflar	20
2.1.1.2. Mü'minlerin Vasıfları	24
2.1.1.3. Bedevîlerin İman Noktasındaki Durumu	26
2.1.1.4. Allah ile Resulüne İtaat ve Saygı.....	29

2.1.1.5. İman Kardeşliği.....	38
2.1.2. Sosyal ve Ahlakî Temalar	41
2.1.2.2. Ayıplama ve Kötü Lakap Takma,.....	45
2.1.2.3. Zan	48
2.1.2.4. Tecessüs	52
2.1.2.5. Gıybet.....	55
2.1.3. Sosyal ve Hukukî Temalar	57
2.1.3.1. Fasıkın Ortaya Koyduğu İddiasının Araştırılması	57
2.1.3.3. Adalet.....	64
2.2. BİREYSEL TEMALAR.....	69
2.2.1. Zulüm	69
2.2.2. Sabır.....	72
2.2.3. Takva	74
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA	78

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
HUCURAT SÜRESİNİN KONULU TEFSİRİ

Yusuf ASLANPAY

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM

2023, 87 sayfa

“Hucurât Sûresinin Konulu Tefsiri” adı altında yaptığımız çalışma giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında konunun amacı, önemi ve metoduyla ilgili bilgiler aktarılmaktadır. Birinci bölümde tefsir, tefsir çeşitleri, konulu tefsir konuları ve sûreyle ilgili genel bilgiler verilmektedir. İkinci bölümde sûrenin içerdiği konular, başlıklar halinde bölümlere ayrılarak, sûre’nin konulu tefsiri yapılmakta sonuç bölümünde ise çalışmanın amacı ve önemi belirtilmektedir.

Konulu tefsirini yaptığımız Hucurât sûresi’nin genel konuları; insanlar arasındaki sosyal ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi adına sergilenmesi gereken davranışlar, mü’minlerin, yaratıcının emirlerine uyması ve yaratıcının göndermiş olduğu elçiye saygıda kusur etmemelerinden oluşmaktadır. Toplumsal ve bireysel anlamda normlar, birtakım sosyal kurallar ve bu kurallara uyulmaması durumunda bireyi ve toplumu bekleyen tehlikeler de sûre’nin konularındandır. Bütün bu temel konuların ana eksenini ise İslamî ahlakî muâmelât ve Tevhid’den oluşmaktadır. Bu aynı zamanda Medenî sûrelerin de ortak mesajıdır.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân, Hucurât Sûresi, Konulu Tefsir, Sosyal İlişki.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
THE THEMED EXPLANATION OF SURAT HUCURAT
Yusuf ASLANPAY
Advisor: Assistant Prof. Mehmet SALMAZZEM
2023, Page: 87

The work we have done under the name of "Theme of the Hucurat Surah" consists of an introduction, two chapters and a conclusion. In the introduction part, information about the purpose, importance and method of the subject is given. In the first chapter, tafsir, types of tafsir, subject tafsir and general information about the surah are given. In the second part, the subjects that the surah contains are divided into sections under headings, and the themed commentary of the Surah Hujurat is made. In the Conclusion section, the aim, importance and result of the study are mentioned.

The general topics of the Surah Hujurat, on which we have done the exegetical work, are; Behaviors that should be done in order to conduct social relations between people in a healthy way consist of believers obeying the orders of the creator and not failing to respect the messenger sent by the creator. Again, social and individual norms, some social rules expressed and the dangers that await the individual and the society in the face of non-compliance with other rules are also among the subjects of the surah. The main subject and axis of all these is Islamic morality, treatment and tawhid. This is also the common message of Madani surahs.

Key Words: The Qur'an, Surah Hucurat, Thematic Tafsir, Social Relations.

ÖN SÖZ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla...

Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a; salatü selam, peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'e olsun.

Kur'ân, bütün Müslümanlar tarafından, insanların dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşmasına yönelik mesajlar içeren yegâne bir kitap olarak kabul edilir. İslam tarihi boyunca Kur'ân'ı anlamak ve yorumlamak, bütün Müslümanların en önemli uğraşı olmuştur. Günümüzde de Kur'ân-ı Kerim'i anlamaya ve yorumlamaya yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Kur'ân'ı anlamaya matuf olarak tefsir alanında birçok çalışma yapılmıştır. Konulu tefsir, bu çalışmaların alt başlıklarından birisini oluşturmaktadır. Konulu tefsir, sûre merkezli ya da Kur'ân merkezli konulu tefsir olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu çalışmada Hucurât sûresi, “sûre merkezli konulu tefsir” metodu kullanılarak incelenmektedir.

Hucurât sûresi, genel anlamda sosyal konulara değinmekle beraber inanan insanın, rabbine, peygamberine ve başka insanlara karşı uyulması gereken sorumluluklardan ve yapması gereken davranışlardan bahsetmektedir. Bu bağlamda Hucurât sûresinin eğitici ve yönlendirici rolü bulunmaktadır.

Bu tezde, Hucurât sûresinde yer alan temel konuların incelenip açıklanması amaç edinilmektedir. Bunun için klasik ve modern dönem tefsirlerinin yanı sıra sosyoloji gibi disiplinlerden faydalanılmakta ve sûre'de yer alan konulara bu açıdan açıklık getirilmeye çalışılmaktadır.

Çalışmamızın oluşum sürecinde, ilmi ve akademik desteğini her zaman yanımda hissettiğim, bu sahada bana yol gösteren, değerli danışman hocam Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM'e; ayrıca değerli vakitlerini bana ayırıp tezimin olgunlaşmasını sağlayan kıymetli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Burhan ATSIZ'a ve Dr. Öğr. Üyesi Abdulkirim BİNGÖL'e; çaktığım zorluklara, benimle beraber eşlik eden eşime teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR DİZİNİ

age	:	Adı Geçen Eser
bkz	:	Bakınız
cc	:	Celle Celâlühü
dib	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
hz	:	Hazreti
MÜ	:	Marmara Üniversitesi
ra	:	Radiyellahü Anh
s	:	Sayfa
Sav	:	Sallalahû Aleyhî Vesellem
SBE	:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Vb	:	Ve Benzeri

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Allah, insanoğlunu dünyada var etmiş ve onu belirli bir süre imtihana tabi tutmuştur. Bu imtihanın başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi adına, insanoğluna kitaplar ve peygamberler göndermiştir. Böylece onlara doğru yolu göstermeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, insanoğluna son olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)'i göndermiş ve ona kitap olarak Kur'ân-ı Kerim'i indirmiştir. Kur'ân, mü'minler için en temel kaynaktır. Kur'ân mesajının anlaşılması, bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Konulu tefsir metodu, bu mesajın anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Son zamanlarda Kur'ân'la ilgili, çalışmaların çoğunluğunu bu yöntem oluşturmaktadır. Çalışmamız, insan ve onun davranışları başta olmak üzere itikadî, ahlakî ve hukukî temaları ortaya koymak amacını gütmektedir.

Çalışmamız, Kur'ân'da yer alan Hucurât sûresindeki âyetleri merkeze almakta ve bu âyetleri, konulu tefsir yöntemiyle ele almaktadır. Araştırmamızın esas konusu olan Hucurât sûresi, içerdiği konular itibariyle pek çok ferdi ve toplumsal mesajlar içermektedir. Âyetler incelenirken, İslam dininin sosyal hayatla sıkı bir bağının olduğu hemen göze çarpmaktadır. Ayrıca bu çalışma; sûrenin kapsamı dahilinde olan, muâmelât ve ahlaki konulara da değinmektedir. Bu açıdan Hucurât Sûresi özelinde insan-din, insan-insan ilişkilerini irdelemektedir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı, insan hayatının vazgeçilmez bir parçası olan ahlaki, hukuki ve diğer bazı meseleleri Hucurât sûresi ışığında açıklamak ve okuyucuların bilgisine sunmaktır. İnsanların, sosyal hukuk kurallarını, hayatlarına etkili bir şekilde yansıtmasını sağlamak hedeflenmektedir. İnsanların bireysel ve sosyal yaşamlarında bazen birçok sıkıntılar oluşmakta ve insanlar bu kurallara uyma konusunda zafiyet göstermektedirler. Bunun sonucunda, toplum içerisinde huzursuzluk yaratan ve Kur'ân'ın indiği dönemdeki cahiliye toplumunun ahlâkî durumunu andıran sosyal ilişkiler ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışmamız, Hucurât suresinin ortaya koymuş olduğu ahlâk ile ilgili rehberliğini ortaya koymak suretiyle sağlıklı bir toplum yapısının inşasında katkı sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca, Kur'ân'ın aktarmış olduğu kanunları açıklayarak, insanların bu kuralları, bireysel ve toplumsal anlamda içselleştirmeleri ve davranış haline dönüştürmelerine katkı sunmak hedeflenmektedir.

İnsanlar arasında ilişkilerin olması kaçınılmazdır. Bu, günlük yaşamda iletişim, selamlaşma, hitaplaşma vb. şekillerle gerçekleşmektedir. Bir arada yaşama, duygularını, sevinçlerini, üzüntülerini başkalarıyla paylaşma, bu birlikteliğin sonucudur. Bu şekilde insan sosyal bir hüviyet kazanmaktadır. Sosyalliğin neticesinde birtakım kurallara da ihtiyaç duyulacağı kuşkusuzdur. Sosyal hukuk ilkeleri diye tarif edebileceğimiz bazı kuralların, insan hayatında bu bakımdan vazgeçilmez olduğunu, insanın bu sosyal yapısı gereği, sağlıklı ve huzurlu bir sosyal yaşantı için, toplumsal kurallar dediğimiz yasalara bağlı olmasını gerektirir.

Kur'ân, bütün insanlık için gönderilmiş sözlü bir kitaptır. İçerisinde birçok konu barındırmaktadır. İbadetler, muamelat ve ahlaki konular, bunlardan başlıcalarıdır. Bu anlamda Kur'ân'ın muhatabı insandır. Nitekim Kur'ân, içerdiği mesajlar itibariyle insanlık için gönderildiğini açıkça ortaya koymaktadır.¹ Ayrıca bu konuya değinen başka âyetler de bulunmaktadır.² Bu bakımdan çalışmamız, insanlık için gönderilen Kur'ân'ın neler içerdiğini anlamak ve bunları hayata tatbik etmek açısından önem arz etmektedir. Kur'ân, içerisinde barındırdığı muamelat ve ahlaki konulara geniş bir şekilde temas etmekte ve gerekli emir ve nehiylerini insanlığın dikkatine sunmaktadır. Hucurât sûresi, çoğunlukla bahsi geçen iki ana konuya değinmekte ve bu anlamda önem arz etmektedir. Sağlıklı bir toplumun inşası için gerekli olan temel düşünce ve davranışları açıklaması açısından önemli olan sosyo ahlaki, sosyo hukuki gibi konulara açıklık getirmesi açısından çalışmamızın bir katkı sunmasını ümit ediyoruz.

Çalışmamız; Bireyin, dinin ilke ve değerlerine karşı takınması gereken tavrın keyfiyetini açıklaması bakımından önem taşımaktadır. Mü'min bir birey için edep ve terbiye açısından birçok ilkeyi ortaya koyması yönüyle de değerlidir. Mü'minin sahip olması gereken hususiyetlerin neler olduğunu ortaya koyması ve Allah katında değerli olan davranışın ne olduğunu açıklaması, çalışmamızın bir başka önemli boyutunu ortaya koymaktadır. Netice itibariyle çalışmamız, söz konusu sûrede temas edilen, insan ve insanın vazgeçilmez olan düşünce ve davranışlarını açıklaması, sağlıklı bir sosyal hayatın inşası için gerekli olan kuralları açıklaması, son olarak bireyin kişisel-dini hayatını doğru bir şekilde yaşamasının şartlarını belirlemesi açısından önem arz etmektedir.

¹ **Kur'ân**, Sebe' Sûresi, Ayet 28.

² Ayrıca bkz. **Kur'ân**, En'âm Sûresi Ayet 130, Tevbe Sûresi Ayet 128, Nahl Sûresi Ayet 44.

Araştırmanın Kapsam ve Yöntemi

Araştırma kapsamında İslâm'ın en önemli kaynağı olan Kur'ân'ın bir bölümünü oluşturan Hucurât sûresindeki âyetlerin taşıdığı anlamların neler olduğu sorusuna cevap aranmaktadır.

Araştırmamızda, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi metodu takip edilerek konunun ana eksenini oluşturan Hucurât Sûresi ile ilgili başta klasik ve modern tefsirler olmak üzere, alanla ilgili kitaplar, makaleler, dergiler ve tezlerden yararlanılmıştır. Bu bağlamda literâtür taraması sonucu elde edilen kaynaklardan hareketle, sûrenin içerisinde barındırdığı emir ve yasaklar, konulu tefsirin “sûre endeksli” metoduyla, içerik analizi yöntemiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEFSİR İLMİ, ÇEŞİTLERİ, KONULU TEFİR VE HUCURAT SURESİ

1.1. TEFİR

Kur’ân-ı Kerim’in Hz. Peygamber (s.a.v.)’e inmesinin üzerinden uzun bir zaman geçmiştir. İnsanlara dünyaya geliş amaçlarını gösteren, ölümden sonra da onu bekleyen bir hayatının olduğunu, dünyadayken yaptıklarından hesaba çekileceğini, ahirette tekrardan dirilişin gerçekleşeceğini belirten Kur’ân’ın, doğru anlaşılması ve yorumlanması önemli bir husustur. Bu anlamda, bu amaca hizmet etmekte olan bu ilim son derece önem arz etmektedir.

1.1.1. Tefsirin Tanımı

Tefsir, Kur’ân’ın mesajlarını anlama ve yorumlamayı esas alan bir bilimdir. Tefsir kelimesi, köken itibarıyla “فسر” kelimesinden türemiştir. Bu kelimenin, “makul anlamı ortaya çıkarmak” anlamında kullanıldığı bilinmektedir.³ Kelime, müşkül olan lafızdan kastedilen manayı keşfetmek, kapalı olan bir şeyi açığa çıkarmak, ortaya çıkarmak, anlamına gelmektedir.⁴ Tefsirin kelime kökeni itibarıyla hangi kelimedenden geldiği konusunda farklı tanımlar söz konusudur. Etimolojik ve semantik anlamdaki bu farklılık, aslında tefsirin terim anlamdan çok, kelime anlamında kendini göstermektedir.⁵ Nitekim bu konu ile ilgili kaynakları incelediğimizde yukarıda bahsettiğimiz ilk kelime olan “fesera” kelimesi dışında, tefsir kelimesinin سفر kökünden türemiş olduğu ile ilgili ikinci bir görüş de mevcuttur. Bahsettiğimiz bu ikinci kök harfleriyle bağlantılı olarak, Tefsirin “taklib” (harflerin yerini değiştirme), yoluyla “sefera” kelimesinden türetildiği ve “tefsir” ismini aldığı da beyan edilen görüşler arasındadır.⁶ Bu kelimenin sözlük olarak, “kapalı bir şeyi açıklamak, aydınlatmak, keşfetmek anlamına geldiği”, terim olarak da,

³ Râgıp el-İsfahânî, el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân, “Fesr”, (yayın yeri yok): Mektebetü Nizâr Mustafa el- Bâz, (yıl yok), s. 491.

⁴ İbn Manzûr, Lisânü’l Arab, “Fesr”, Kahire: Dârülmaârif Yayınları, 1119, s.3412-3413.

⁵ Şahin Güven, Konulu Tefsir Metodu, İstanbul: İFAV Yayınları, 2019, s. 35.

⁶ İbn Manzûr, a.g.e., “Sefr”, s. 2024-2026.

“anlaşılması zor olan sözden ne kastedildiğini anlamak ve anlamı kapalı olanı açıklamak”⁷ şeklinde tarif edildiği de bilinmektedir.

Tefsir, temelde açıklamak, anlamına gelmektedir. Âyet ile ilgili bir soru cevaplanırken ayetin tefsirini yapmak, kelimelerin anlamını ve açıklamasını ortaya çıkarmak anlamına gelmektedir. Terim olarak tefsir kelimesi, âyetlerin ve kıssaların anlam ve durumlarını açıklamak ve âyetlerin iniş sebeplerini açık delillerle ortaya koymaktır.⁸ “Arap dili ile ilgili bütün araçların kullanılıp, âyetlerle ilgili olan tarihsel şartların ve çevrenin de dikkate alınıp, Allah’ın vermek istediği mesajının kitap ve sünnet bağlamında ortaya çıkarılmasıdır”⁹ Bunun dışında, tefsir kelimesinin farklı tanımlamaları da yapılmıştır. Buna göre tefsir, Kur’ân’ın insanları dünyada ve ahirette mutluluğa ulaştıracak şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.¹⁰

Netice olarak tefsirin tanımına baktığımızda, bu kelimenin iki kökten türemiş olabileceğini ve bunların da yakın anlamlar barındırdığını söyleyebiliriz. Fakat bu konunun âlimler arasında ihtilafı olduğu da ifade edilmesi gerekir. Tefsirin kapsamlı tanımını yapan Zerkeşî’ye göre tefsir: Kur’ân âyetlerindeki kelimelerin, cümlelerin ne anlama geldiğini açıklayan yine bu kitaptaki kapalı olan ifadeleri ortaya çıkaran, kısaca Kur’ân’ın vermek istediği mesajları inceleyip tetkik eden bir ilim dalıdır. Tefsir, Allah’ın peygambere indirmiş olduğu kitabı anlamaya yarayan ve hükümlerini ortaya çıkaran bir ilimdir.¹¹

1.2. TEFSİR ÇEŞİTLERİ

Kur’ân, insanların hayatına yön veren kutsal bir kitaptır. İnsanlar bu kitabı anlamak ve yorumlamak için uğraşmışlar ve bu yolu izlerken de farklı yöntemler takip etmişlerdir.¹² Tefsir, bu yöntemler içerisinde önemli bir yer

⁷ İsmail Karagöz, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Tefsir ve Tevil”, Ankara: DİB Yayınları. 2015, s. 640.

⁸ Seyyid Şerif el- Cürçânî, **et-Ta’rîfât**, Kahire: Dârü’l Fazîle, 1329, s. 56.

⁹ Muhsin Demirci, **Tefsir Tarihi**, İstanbul: İFAV Yayınları, 2010, s.26.

¹⁰ Şeyh Muhammet Abduh- Reşit Rıza, **Tefsîrü’l Menâr**, Mehmet Erdoğan vd. (çev.), İstanbul: Ekin Yayınları, 2011, s. 31.

¹¹ Zerkeşî, el-**Burhân fî Ulûmi’l Kur’ân**, Cilt 1, Kahire: Darü’t-Türa, (tarih yok), s.13.

¹² Demirci, **a.g.e.** s. 117.

tutmaktadır. Çalışmamızda tefsir, literatürde olduğu gibi, rivâyet ve dirâyet tefsiri olarak iki başlıkta incelenmektedir.

1.2.1. Rivâyet tefsiri

Rivâyet tefsirlerinde Hz. Peygamberden, sahabeden ve tâbiinden gelen nakiller esastır. Burada rivâyet ve tedvin dönemiyle adlandırılan, iki dönem mevcuttur. Bu dönemlerle ilgili olarak ilk etapta Hz. Peygamberin sorunlara bizzat müdahalesi söz konusu olup soruları ilk elden halletmesi buna temel teşkil eder. Ardından, sahabenin, peygamberden duyup gördüklerini nakletme sonrasında da tabiinin sahabeden görüp duyduklarını nakletme yöntemidir.¹³ Taberi, Begavi, İbn Atiyye, İbn Kesir, Süyûti vb. müfessirler bu tefsir çeşidinin önemli isimlerini oluşturmaktadır.¹⁴

1.2.2. Dirâyet Tefsiri

Dirâyet tefsirindeki en önemli özellik, müfessirin dirayetinin ön plana çıktığı yorumlama faaliyetidir. Bu tefsirde akıl daha çok devreye girmekte ve değişen şartlara göre yeni yorumlamalar yapılmaktadır. Bu yorumlama faaliyetinin bir diğer adı, “re’y le tefsir” dir. Bu re’y, itikat, içtihat ve kıyasa göre şekillenmektedir. Yani bu, aynı zamanda bir çeşit içtihat ve kıyastır. Bu ilimle uğraşanlar Ashab-ı re’y, Ashab-ı kıyas olarak nitelendirilirler. Dirâyet tefsiri yöntemiyle işe koyulmakta olan müfessirlerin, birtakım ilimlere de vâkıf olmaları gerekmektedir. Bu şartlar, nasih-mensuh, Arap dilinin kuralları, şiir bilgisi, esbab-ı nüzûl gibi ilimleri bilmesidir.¹⁵ Râzi, Beyzâvi, Nesefi vb. müfessirler bu tefsir çeşidine göre eserlerini oluşturan müfessirlerden kabul edilir.¹⁶ Edebi tefsir, ilmi tefsir, işari tefsir vb. gibi tefsir çeşitleri de dirayet tefsirleri olarak değerlendirilmektedir.¹⁷ Yine tahlîlî, icmâlî ve mukârin tefsir yöntemleri bu tefsir kapsamında kabul edilen diğer bazı tefsir çeşitleridir.

¹³ Muhammed Hüseyin Zehebî, **et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn**, Cilt 1, Kahire: Medeni Yayınevi, s.112.

¹⁴ Zehebî, **a.g.e.** s. 147.

¹⁵ Zehebî, **a.g.e.** s.183.

¹⁶ Zehebî, **a.g.e.**, s.205-206.

¹⁷ Adnan Muhammed Zerzûr, **Ulûmü'l-Kur'ân**, Beyrût: el-Mektebü'l İslami, 1981, s.402-405.

Konumuz kapsamında olan konulu tefsir metodu da keza dirayet tefsir metodunun şemsiyesi altında bir yer teşkil eder.¹⁸

1.3. KONULU TEFSİR

Kur'ân, ilahi bir bağ ile insanların birbirleriyle yakınlaşmasına daveti önceleyen kutsal bir kitaptır. Bu ilahi yakınlaşma, ilahi iradeye yönelik olarak gerçekleşmektedir. Bu ilahi irade de ahlaki anlamdaki zafiyetleri ortadan kaldırma ve yapılan haksızlıkları giderme tarzında gerçekleşir. Yine vahiy kaynaklı olan bu kitap, insana bazı hatırlatmalarda bulunmaktadır. Bireye asıl vazifesini telkin etmekte ve bu vazifenin temelde kulluk olduğunu beyan etmektedir.¹⁹

Allah, yeryüzünde insanı halife tayin etmiş ve üstün bir varlık olarak yaratmıştır. Üstün olarak yaratmış olduğu bu varlıklara da birtakım görevler vermiştir. Kulluk görevi bunların başında gelmektedir bu görev sayesinde kişi yaratıcısını tanımakta onun yüceliğinin farkına varmaktadır. İşte yukarda bahsettiğimiz şekilde Kur'ân insana bu kulluk vazifesinin temel ilkelerini hatırlatmakta yine ona dünya ve ahiret mutluluğunun yollarını belirlemektedir. Aksi takdirde bireyi neler bekleyeceğini de ifade etmektedir.

Allah tarafından insanoğluna tevdi edilen görevler bulunmaktadır. Bu görevleri yerine getirmek insana değer sağlamakta ve genel anlamda toplumun refahına da katkı sunmaktadır. İnsanın Allah'a karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi O'na hiçbir katkı sunmaz yine bunu ihmal etmesi de O'ndan hiçbir şey eksiltmez. Böyle bir yaklaşımdan çıkan sonuç şudur. Allah'ın yaratmış olduğu toplumdan huzur, mutluluk ve barışı sağlamalarını beklemesi ve yeryüzünü imara çalışmalarını istemesi bu sonuçlardandır. Allah bunu vahiyle, Kur'ân ile insana hatırlatmaktadır.²⁰

Kur'ân-ı Kerimle ilgili yapılan tefsir faaliyetleri, insanoğluna vazifesini hatırlatmaya yardımcı olması yönüyle önem arz etmektedir. Tefsirin tarihi

¹⁸ Muhammed Ahmed Yusûf el Kâsım, **et-Tefsîr'ü'l Mevdû' Li Kur'âni'l Kerîm**, Kahire: (yayınevi yok), 1982, s. 16.

¹⁹ Burhan Atsız, “ Asr Sûresi Çerçevesinde Kulluk Bilinci, Yusuf Aydın (ed.), **İslam Düşüncesi Araştırmaları** (147-180), Ankara: Araştırma Yayınları, 2019, s.147-148.

²⁰ Burhan Atsız, Kur'ân'ın Tarih Perspektifi Olarak Sünnetullah Kavramı, Hasan Hüseyin Yılmaz (ed.), **İslam Düşüncesi Araştırmaları-4** (201-242), İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2022, s. 240.

serencamına baktığımızda farklı tefsir metotları görülmektedir konulu tefsir de aslında bu metotlardandır ve Kur'ân'ı daha iyi ve daha kolay anlamaya yönelik olup insana asıl vazifesini hatırlatma konusunda ona yardımcı olmaktadır.

1.3.1. Tanımı

Türkçede “Konulu Tefsir” diye tanımlanan bu tefsir çeşidi, Arapçada (تفسير الموضوعي) diye geçmektedir. Burada geçen ikinci kelimenin aslı, vad'dır. Bu kelime, indirmek, yüklemek, yoktan var etmek, doğurmak, bina etmek,²¹ gibi anlamlara gelmektedir.

Konulu tefsirin dini terminolojide farklı tanımlamaları mevcuttur. Bir konunun Kur'ân'ın bütünlüğü içinde ele alınması, herhangi bir konuyu belirleyip o konu ile ilgili tüm âyetleri toplamak, ya da bir sûrenin içerdiği konuları sûre endeksli değerlendirmek şeklinde tanımlamalar, konulu tefsirin terim kapsamındaki bazı tanımlarıdır.²² Konulu tefsir, sûrelerde ya da âyetlerde geçen olaylardan bahsederken konuyu daraltıp meseleye sadece bir yönden bakmaktır ki bunu yapan âlimler de bulunmaktadır, İbn Kayyım (ö. 751/1350), Ebu Ubeyde (ö.209/824) ve Ragıp el-isfahânî (ö. 343/502) bunlardandır.²³ Yapılan tanımlar incelendiğinde, konulu tefsirin, belirlenen bir konu etrafında döndüğü ya da aynı sûrenin içermiş olduğu konuları tespit edip bunları topluca ele alındığı görülmektedir.

1.3.2. Konulu Tefsirin Amacı ve Önemi

Konulu tefsir, tefsir ilminde önemli bir konuma sahiptir. Bu tefsir metodu, herhangi bir konuyu tespit edip, bu konuyla ilgili derinlemesine ve detaylı bir incelemeyi amaç edinmektedir. Bu şekilde yapılan tefsirler, olaya bütüncül yaklaşp konuyu bütünüyle analiz etmeyi hedef edinmektedir. Tespit edilen konu hakkında âyetlerin bakış açısı analiz edilmektedir. Bu metot, yaptığı bu analizle beraber, tespit edilen konuyla ilgili, beşerin deneyimi ve düşüncesini de değerlendirmeye tabi tutmakta ve bu şekilde hem Kur'ân'ın naslarını, hem de beşerin âyetlerden çıkarmış oldukları düşünceleri ve

²¹ el-Ferâhîdî , *Kitâbü'l-Ayn*, “Vad' ”, Beyrut: Dârül kütübi'l ilmiyye, 170, s. 378.

²² Muhsin Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, 2013, s. 81.

²³ Zehebî, *a.g.e.* s. 110.

yorumlamaları, bir arada ele alıp değerlendirmeyi amaç edinmektedir. Belirlenen konuyla ilgili tikel, ayrıntılı bir çalışma yapıldıktan sonra genel kurallara ulaşılmaktadır. Bu yöntemiyle konulu tefsir metodu belirlediği konuyla ilgili genel hükümlere ulaşmayı da hedef edinmektedir.²⁴

Konulu tefsir metodu, insanın ihtiyaçlarını karşılaması yönüyle de önem arz etmektedir. Toplumun ihtiyaçları her geçen gün yenilenmekte ve farklı fikirler ortaya çıkmaktadır. Modern bilgi çağında bu ihtiyaçlara ve fikirlere hitap edebilecek bir tefsir metodu olan konulu tefsirin olması aslında toplumun dini anlamdaki yaşantısına katkı sunmakta ve sorulara cevap imkânı tanımaktadır. Bu şekilde konulu tefsirin, önemli bir vazifeyi yürütmesi ve ihtiyaçlara cevap vermesi, meselelere dair çözümlere daha kolay bir şekilde ulaşılmasını sağlaması açısından önem arz etmektedir.²⁵

Bu tefsir metodu, araştırmacıya birtakım kolaylıklar sunmaktadır. Araştırmacı, Kur'ân'da belirlemiş olduğu herhangi bir konu hakkındaki bilgilere daha kolay ulaşması ve konuyla ilgili Kur'ân'da geçen ilişkili âyetleri bir arada görme imkânı bulabilmesi yönüyle de bu tefsir metodu önemlidir.²⁶

Konulu tefsir, belirlenen konuya, bütüncül yaklaşması açısından değerlidir. Aslında Kur'ân âyetleri, açıklanırken âyetin siyak-sıbakına, nüzul sebebi gibi özelliklerine bakılmakta ve konulu tefsir yöntemine yaklaşılmaktadır. Müfessirlerin yapmış olduğu bu uygulamadan hareketle, konulu tefsir metodunun, yani Kur'ân'a bütüncül yaklaşmanın önemi de ortaya çıkmaktadır. Bu yöntem sayesinde, yorumcu, aynı konuyla ilgili bütün âyetleri bir araya getirip kendisine büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Âyetleri anlamaya çalışan birey, bu metot sayesinde Kur'ân'ın insandan uzak bir kitap olmadığını da anlamaktadır. Nitekim beşeri yorumlama ve düşünceleri de göz ardı etmemesi bunun kanıtıdır. Konulu tefsir, Kur'ân'ın, çağa uygun bir şekilde yorumlanmasına, asrın ihtiyaçlarına cevap bulmaya katkı sağlaması açısından da mühimdir. Güncel sorunlara çözümler üreten bir yol izlemesi bağlamında da bu metot sahasına katkı sunmaktadır. Kur'ân, tekrardan ibarettir diyenlere

²⁴ Demirci, **Konulu Tefsire giriş**, s. 82,83.

²⁵ Mustafa Müslim, **Mebâhis fi Tefsiri'l Mevdûi**, Dımaşk: Dârü'l Kâlem, 2013, s. 30.

²⁶ Mustafa Müslim, **a.g.e.**, s. 32.

karşı, alında Kur'ân'ın tekrar olmadığını, her bir âyetinin kendi içerisinde özel anlamlar barındırdığını tespit etmesi açısından da bu tefsir metodu önemlidir. Bütün bu anlamlarda bu metodun önemi ortadadır.²⁷ Bu metot, bireyin Kur'ân'da yaptığı herhangi bir konudaki araştırmada sonuca daha kolay ulaşması yönüyle okuyucuya kolaylık sunmaktadır. Müfessirin hata oranını azaltması ve onu taassuptan kurtarması, müfessirin kavram çalışmalarına yön vermesi, çağımız insanının Allah'ın muradını güvenilir bir şekilde anlaması açısından bu metot, değerlidir. Yine itikadi ve diğer noktalarda var olan şüphelere ve sorulara çabuk ve hızlı bir şekilde cevap olanağı sağlaması açısından kıymetlidir.

Netice itibarıyla konulu tefsir metodu, Kur'ân'ı anlama noktasında çok önemli bir amaca hizmet etmekte ve önem arz etmektedir.

1.3.3. Konulu Tefsirin Tarihçesi

Kur'ân-ı Kerim, peygambere peyderpey indirilen bir kitaptır. Bazen, oluşan olaylar, bazen sorulan sorular üzerine âyetler indirilmektedir. İhtiyaçlar üzerine inen âyetlerin anlaşılma ve yorumlamaya da ihtiyacı bulunmaktadır. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.v.), indirilen âyetleri açıklar ve kendisi de bizzat bunları tatbik ederdi. Tefsir faaliyetleri, peygamber zamanından itibaren ortaya çıkmış ve çeşitli şekillerde varlığını devam ettirmiştir. Tefsir tarihinin kökleri, Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Hz. Peygamber (s.a.v.)'e dayanmaktadır, nitekim Kur'ân'ın ilk müfessiri Allah resulüdür. Sonra sahabe ve akabinde bu ilmi sahabelerden devralan tabiin, onlardan sonra da etba-ı tabiin ve onlardan sonra gelen Âlimlerin içtihatlarıyla bu ilim süregelmiştir.²⁸ Bu açıdan bakıldığında bu ilmin, köklü bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir.

Tefsir faaliyetleri, peygamberden sonra büyük bir hızla devam etmiştir. Sahabe, tefsir faaliyetinde Kur'ân'ın ancak genel anlamını idrak eder onun detayını, inceliğini kavramakta zorluk çekerlerdi. Böyle bir durumda sahabe, konuyu peygambere arz eder ve konuya açıklık getirirdi. Hz. Peygamber, vefat ettikten sonra da sahabe için karmaşık ve biraz daha zor bir durum ortaya

²⁷ Mustafa Hocaoglu, **Konulu Tefsir ve Problemleri**, İstanbul: Samer Yayınları, 2019, s. 47.

²⁸ Kuduri, **Muhadarat fi Ulum'il Kur'ân**, Umman: Darü'l Ammar, 2001, s.165.

çıkıştır. Sahabe, müşkül durumda kaldığı bir meselede, olayları artık doğrudan Hz. Peygambere sunamıyor ve bunun sonucu olarak da sahabe tefsiri için üçüncü önemli kaynak olan içtihat ve re'y konusu devreye giriyordu. Bu aşamada sahabe, müşkül kaldığı durumlarda, artık kendi görüşüyle hareket ediyor, amaçlarına ulaşmaya çalışıyorlardı. Konuyu anlamak için derin bir analiz ve araştırma yapıyorlardı.²⁹

Tefsir tarihinde, sahabeden sonraki nesil olan tabiin neslinin de Kur'ân konusundaki açıklamaları mevcuttur. Bu açıklama ve beyanlar, "Tâbi'ün tefsiri"ni oluşturmaktadır. Bu dönem, önceki dönemlerden farklılık arz etmektedir. Bu dönemde İslam dini hızla yayılmakta artık kabuğundan çıkmaktadır. Savaşlar vb. gibi olaylar sonucunda yeni yerler fethedilmekte ve İslam dini yayılmaktadır. Farklı kültürlerdeki milletler İslamla tanışmakta ve bu insanlar İslam'ı anlamaya çalışmaktadırlar. Bu, aslında tefsir faaliyetlerinin seyrini değiştirmekte, bir nevi, tefsirin açılım yapmasına olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda, bu dönemdeki tefsir faaliyetleri, biraz daha farklılık arz etmekte ve değişikliğe uğramaktadır. Bu dönem müfessirleri de tıpkı kendilerinden önceki nesil gibi ilk başta Kur'ân ve sünnete müracaat etmekte, burada hedeflerine ulaşamazlarsa sahabenin sözlerine bakmaktadırlar, burada da muvaffak olamazlarsa, kendi özel içtihatlarıyla hareket etmektedirler. Önceki nesilden farklı olarak sahabe sözü de, onlar için kaynaklık teşkil etmektedir.³⁰

Bundan sonra tefsir ilmi farklı merhalelerle yoluna devam etmiştir. Abbasiler zamanına kadar revaçta olan bu ilim bir süre sonra duraklama dönemine girmiştir. Günümüze gelinceye kadar tefsirde bu duraklamanın sürdüğü söylenebilir. Çağımızda Müslüman düşünürler, İslam dünyasının içerisinde olduğu bu sancılı dönemi sona erdirmek için çabalamışlar ve ihya-tecdid faaliyetlerine başlamışlardır. Bu faaliyetler, tefsir alanında da kendini hissettirmiştir. Özellikle Cemâleddin Efgânî (ö.1838/1897) Muhammed Abduh (ö.1849/1905) gibi isimler bunun öncülüğünü yapmış ve Kur'ân'ın yeni bir bakış açısıyla, çağın sorunlarına cevaplar verecek şekilde yeniden yorumlanması gerektiğini savunmuşlardır. Onlar daha çok Kur'ân'ın sosyal

²⁹ Muhammet Ömer el Hacı, *el Beyan fi Ulum'il Kur'ân*, Dimaşk: Darün'nur, 1995, s.18-19.

³⁰ Demirci, *a.g.e.* s. 91.

olgularla bağıını tespit ederek, O'nun bu konudaki yönünü ön plana çıkarmaya gayret etmişlerdir. Bu açıdan, yorumlama yapılırken daha çok tarihsel bağlam ve dil yapısının dikkate alınması gerektiğini bunlar etrafında yorumlamaların yapılması gerektiğini söylemişlerdir.³¹ Bütün bunlar aslında yeni tefsir çalışmalarına zemin hazırlamış ve tahlili, konulu ve mukârin gibi tefsir faaliyetlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Konulu tefsir, aslında tahlilî, icmâlî ve mukârin tefsir gibi diğer tefsir yönleriyle de bir şekilde ilişkilidir. Çünkü bu yöntemler, müfessirlerin eskiden beri takip etmiş oldukları yöntemlerden ayrılmadan Muhammed Abduh'un gündeme getirmiş olduğu tefsirin anlaşılır ve sade bir dille yazılmasının, geniş dilsel ve diğer izahâtlardan arındırılmaları, aynı şekilde israiliyâtlardan da uzak bir tefsir anlayışının sonucu olarak ortaya çıkmaları yönüyle birbirleriyle ilişkilidir.³² Bu bağlamda konulu tefsirin tarihçesi yukarda bahsettiğimiz diğer tefsir yöntemleriyle de ilişkilendirilebilir.

Konulu tefsir metodunun tarihçesine bakıldığında bunun, Hz. Peygamber dönemiyle beraber başladığı görülmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.), hayattayken herhangi bir konu hakkında açıklama yapar bunu inen vahiyyle uygulardı. Aslında bu herhangi bir konu hakkındaki konulu tefsirin temellerini atmakta ve ileride oluşacak konu merkezli konulu tefsire zemin hazırlamaktaydı. Hz. Peygamber zamanında konulu tefsir ile ilgili örnekler bulunmaktadır. Örneğin, gayb konusuyla ilgili birden fazla âyeti değerlendirmesi bunun kanıtını oluşturmaktadır.³³ İlk dönemde durum böyleyken Hz. Peygamberin vefatından sonra ortaya çıkan ihtilaflar neticesinde yeni uygulamalar devreye girmiş ve Hz. Peygamberin bizzat açıkladığı konular artık şerh ve tafsilat yoluyla ifade edilmiştir. Hz. Ömer ve Hz. Ali arasında geçen hadd cezası buna verilebilecek en güzel örnektir. Daha sonraları konulu tefsir metodu, ihtisaslaşma aşamasıyla varlığını devam ettirmiş ve tefsir ilmindeki önemli konumunu korumuştur.³⁴ Tefsirde tedvin dönemiyle birlikte

³¹ Burhan Atsız, Tahlili Tefsir Yöntemi, Mahsum Aytepe (ed.), **İslam Düşüncesi Araştırmaları-2** (83-102), Ankara: 2020, s. 83-87.

³² Atsız, **a.g.e.**, s. 94.

³³ Detaylı bilgi için bkz. **Kur'ân**, En'âm Sûresi Ayet 59, Lokmân Sûresi Ayet 34.

³⁴ Güven, **a.g.e.** s. 60-67.

artık bu şerh ve tafsilatlar yerini müstakil anlamdaki konulu tefsir çalışmalarına bırakmış ve bu alanda eserler kaleme alınmıştır. Yine modern dönemde bu yöntem daha çok kullanılmış ve Muhammet Mustafa Merâğî (ö. 1881/1945) gibi isimler bu alanda çalışmalar yapmışlardır.³⁵ Bu yöntemle tefsir kaleme alan önemli isimler bulunmaktadır:

- 1) İbn Kayyım (ö. 751/1350), *et- Tibyân fî Aksâmi 'l-Kur 'ân*.
- 2) Ebû Ubeyde. (ö. 209/824), *Mecâzü 'l Kur 'ân*.
- 3) Râgıp İsfahânî (ö. 343/502), *Müfredâtü 'l Kur 'ân*.
- 4) Ebu Cafer Nahhas (ö. 338/950), *Kitâbü 'n- Nâsîh ve 'l Mensûh*.
- 5) Ebü'l- Hasen Vahidi, (ö. 468/1076). *Esbâbü 'n-nüzûl*.
- 6) Cessâs,(ö. 370/981), *Ahkâmü 'l Kur 'ân*.³⁶

1.3.4. Konulu Tefsirin Kısımları

Yeni bir metot olarak gelişen mevdû'î tefsir, modern çağda revaç kazanmış bir tefsir çeşididir. Bu metoda göre Kur'ân'da yer alacak şekilde belirlenen bir konu ya da bir kavram seçilir. Seçilen bu konu ya da kavram, Kur'ân'ın diğer âyet ve sûrelerinde geçen yakın anlamlı ya da benzer âyetlerle ilişkilendirilerek tefsir edilir. Yine belirlenen bir sûreyle ilgili konuların tek tek tefsir edilmesi de konulu tefsir metodu olarak kabul edilir. Bu tefsir yönteminin başka bir şekli ise müstakil bir sûrede belirlenen bir konunun tefsir edilmesidir.³⁷

Belirlenen bir konuyla ilgili detaylı araştırma, söz konusu tefsir metodunun kısımlarındandır. Örneğin, “hayr” kelimesinin Kur'ân'da farklı şekillerde kullanılması buna örnektir. Bu kelime, İslam, iman, mal, üstünlük, sevap anlamlarında kullanılmaktadır.³⁸ Bu kısım konulu tefsirin kavram bütünlüğü açısından olan kısmını oluşturmaktadır.

³⁵ Yusûf el Kasım, **a.g.e.**, s. 20.

³⁶ Zehebî **a.g.e.** s. 110.

³⁷ Atsız, **a.g.e.**, s.94.

³⁸ Mustafa Müslim, **a.g.e.**, s. 24-25.

Sûre merkezli konulu tefsir de konulu tefsirin kısımlarındandır. Sûrenin tek bir konusunun ele alınması ve sûrenin tüm konularının tefsir edilmesi bunlardandır. Bu yöntemle ele alınan tefsirlerde, öncelikle sûre belirlenir. Daha sonra sûrenin içerdiği bir konu tespit edilir ve sûre içinde araştırma yapılır. Bu çeşit kısaca muayyen bir konunun muayyen bir sûre çerçevesinde araştırılmasıdır.³⁹

Sûrenin tüm konularının ele alınması da söz konusu tefsirin çeşitlerindendir. Bu tefsir yöntemiyle araştırmacılar, sûrenin tefsirine geçmeden önce belirlemiş oldukları sûrenin temel hedeflerini, diğer sûrelerden ayrılan yönlerini, temel unsurlarını bilmeleri gerekmektedir. Bundan sonra, sûrenin âyetlerini, kendi konu alanı içerisinde değerlendirmelidirler. Bu şekil, sûreye bütüncül yaklaşp, âyetlerin kastetmiş olduğu anlamları tespit etme yöntemidir. Burada farklı olan nokta, Kur'ân'ın tamamına değil de sadece muayyen bir sûreye yönelme söz konusudur.⁴⁰

Çalışmamızın bundan sonraki kısmında Hucurât sûresi hakkında bilgi verilecek ve sûrenin mahiyetinde barındırdığı konulara açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Çalışmamızın konusu Hucurât sûresinin inanan bireylerin hayatında önemli bir konumda olduğu ifade edilecektir. Nitekim bu sûrenin sosyal bir niteliğe sahip olan insanın bu yönde olumlu adımlar atmasını sağlayacak olmasından dolayı konunun ehemmiyeti anlatılacaktır.

1.4. HUCURÂT SURESİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

1.4.1. Nüzûlü

Allah tarafından, Hz. Peygambere gönderilmiş olan Kur'ân'ın içerisinde sûre ve âyetler bulunmaktadır. Hucurât sûresi bu sûrelerden biridir. Medîne de inmiş olmasına rağmen, sûre içerisinde yer alan “*Sizi bir erkek ile bir dışiden yarattım* “ âyetinin Mekke’de inmiş olduğu söylenilir. Bu görüş, İbn Abbas’ tan gelen bir rivâyet’e dayandırılır.

Ayet sayısı 18 dir.

³⁹ Güven, **a.g.e.** s. 136.

⁴⁰ Mustafa Müslim, **a.g.e.**, s.28.

Kelime sayısı 343 tür.

Harfleri 1476 dır.

Fasılası: Nun ve Mim harfleridir.⁴¹

Hucurât sûresi, Tahrim sûresinden önce ve Mücadele’ den sonra Medîne’de, hicretin dokuzuncu yılında nâzil olmuştur. Sûrelerin ve âyetlerin gelmesi için mutlaka özel bir sebebin bulunması gerekmemekle beraber, bir olay, beklenti üzerine gelmiş birçok âyet ve sûrenin de bulunduğunu biliyoruz. Bu sûrenin ilk âyetinin, sözde veya davranışta Hz. Peygamberin önüne geçerek veya onun sözünü keserek edebe aykırı davranışları uyarmak için geldiği nakledilmiştir.⁴²

1.4.2. İsmi

Hz. Peygamberin evi, Arapçada “Hucre” (çoğulu Hucurât) kelimesiyle ifade edilen dokuz odadan bahsedildiği için ve dördüncü âyette bu kelime geçtiği için sûreye, “Hucurât” denilmiş ve bu isim buradan alınmıştır.⁴³

Her sûrenin bir adı ya da birden fazla adları vardır. Fakat genel olarak sûrelerin belirli tek adları vardır. Hucurât sûresinin adı tek addan oluşmaktadır ve sûre adını dördüncü âyette geçen “Odalar” anlamındaki “Hucurât” kelimesinden almaktadır. Çoğul olan bu kelimenin tekil adı “Hücre” dir. Hücre, başkalarının girmesine engel olacak şekilde taş duvarlarla çevrilmiş yer (yani oda) demektir.⁴⁴

Yüce Allah bu sûrede, peygamberin evlerinin, yani mü’minlerin tertemiz annelerinin oturmuş olduğu odaların mahremiyetini anlattığı için buna “Hucurât sûresi” adı verilmiştir. Bununla beraber söz konusu sûrenin faziletli bir toplumu inşa etmesi sebebiyle bazı müfessirler tarafından sûreye “Ahlâk Sûresi” de denilmiştir.⁴⁵

1.4.3. Fazileti

Kur’ân’ın her sûresi faziletlidir. Söz konusu faziletlerin bazı sebepleri bulunmaktadır. Hucurât sûresi de bazı sebeplerden ötürü fazilet arz etmektedir. Sûrenin

⁴¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’ân Dili**, Cilt 7, İstanbul: Azim yayınları, 1992, s. 184.

⁴² Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, vd. **Kur’ân yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Ankara: DİB yayınları, 2014, s. 84.

⁴³ Karaman, vd. **a.g.e.** s. 84.

⁴⁴ Şahin Güven, **Erdemli Toplumun İnşası Hucurat Suresi Tefsiri**, İstanbul: İFAV yayınları, 2019, s. 51.

⁴⁵ İbnü’s-Sâbûnî, **Safvetü’t-Tefâsîr**, İstanbul: İsmail ağa yayınevi, 2019, s. 334.

adap ve muamelattan bahsetmesi sûrenin üstün özelliklerindendir. Nitekim sûre, edep konusuyla başlamakta ve sonraki süreçte de farklı muamelat konularına değinmektedir. Yine erdemli bir toplum inşa etmeye çalışması da sûreyi ayrıcalıklı kılan özelliklerdendir.

Sûrelerin faziletleriyle ilgili olarak çeşitli rivâyetler bulunmaktadır. Bununla beraber, Hucurât sûresinin faziletiyle ilgili olarak tek bir rivâyetin olduğu bildirilmektedir. Bu rivâyet, doğrudan doğruya Hz. Peygambere isnat edilip diğer isnatlar hazfedilerek ya da Übey b. Ka'b'a dayanan bir rivâyettir. Bu rivâyette şöyle denilmektedir: “ Kim Hucurât sûresini okursa ona, Allah' a itaat ve isyan edenlerin sayısınca ecir verilir.”⁴⁶

1.4.4. Bir Önceki Sûre İle Münasebeti

Hucurât sûresi, hicri yedi ile dokuzuncu yıllar arasında nâzil olmuştur. Mushaf sıralamasına göre, bu sûreden önceki sûre Feth sûresidir. Bu sûreden sonra gelen sûre ise Kâf sûresidir. Kendisinden önceki Feth sûresiyle sıkı bir ilişki olduğunu savunan birçok müfessir vardır. İçerdikleri konular itibariyle birbirleriyle yakından ilişkilidirler.

Sûrenin nüzul sıralaması da kaynaklarda zikredilmiştir. Allah teala Muhammed sûresinde, Hz. Peygamberin ismini bizzat zikretmiş, hatta sûreyi onun ismi şerifiyle isimlendirmiş, devamındaki Feth sûresini ona saygı ve tazimle soldurmuş ve sûreyi onun ismiyle sonlandırırken ona tabi olan mü'minleri de övmüştür. Hucurât sûresini ise bir önceki sûrenin son âyetinde günahları bağışlanmış ve kendilerinden övgüyle bahsedilmiş olan Muhammet ümmetinden olabilmek için söz ve fillerde ona karşı saygılı ve edepli olmayı şart koşarak açmıştır. Zira bu sûrenin temel konusu üstün ahlaktır.⁴⁷

Feth sûresinin son kısmı, ahabın terbiyesiyle yetişecek mü'minlerin özelliklerinden ve geleceklerinden bahsetmektedir. Hucurât sûresi buna katkıda bulunarak mü'min toplumun refahını, mutluluğunu arttıracak özelliklerden bahsetmekle önceki sûreyle ilişkilidir. Yine feth sûresinde kâfirlere karşı takınılması gereken tavırdan bahsedilmişken bu sûrede de İslam toplumunun içinden çıkan isyancılarla olan ilişkiden bahsedilmektedir. Bu yönleriyle birbirleriyle ilişki kurulmuştur.

⁴⁶ Güven, *Erdemli Toplumun İnşası Hucurat Suresi Tefsiri*, s.85.

⁴⁷ Güven, *Erdemli Toplumun İnşası Hucurat Suresi Tefsiri*, s.64.

18 âyetten müteşekkil olup Mücadele sûresinden sonra inen bu sûre, önceki sûreyle benzer olarak kâfirlerle savaşmayı emretmektedir. Yine kendinden önceki sûre “inananlar” şeklinde konusunu tamamlarken bu sûre de “inananlar” şeklinde başlamakta ve birbirleriyle ilişkileri bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Yine sûrelerin her birinin Hz. Peygamber (s.a.v.) ‘e saygı duyulması onun şerefli bir varlık olarak yaratıldığını aktarmaları yönleriyle ilişkilendirildikleri söylenilebilir.⁴⁸



⁴⁸ Ahmed Mustafa Merâgî, **Tefsîrü'l Merâgî**, Cilt 26, Mısır: Darü'l Ulûmi'l Sâbîka, 1946, s. 119.

İKİNCİ BÖLÜM

HUCURÂT SÛRESİNDE GEÇEN TEMEL KONULAR

Hucurât sûresi, Kur'ân'da sosyal ağırlıklı mesajlar veren bölümlerin başında gelmektedir. Bu sûrenin sağlıklı bir toplumun inşâ edilmesi adına önemi ortadadır. Nitekim sûre, bir toplumda olması gereken normları ortaya çıkarmakta ve Kur'ân'a inanan bireylerin bu normlara uymaları ölçüsünde değer kazanacaklarına ve toplumun içerisinde kabul göreceklere dair bilgiler sunmaktadır.

Çalışmamızın bu bölümünde Hucurât sûresinde geçen itikat, ahlak ve hukuk gibi temel konulardan bahsedilecektir. Sûrede verilmek istenen sosyal ve bireysel bağlamdaki mesajlar ele alınacaktır. Allah'a ve resulüne karşı mü'min'in tavrı, adalet, insanları küçümseme, gıybet gibi davranışlar bunlardandır.

2.1. SOSYAL TEMALAR

Kur'ân, şekilsel olarak bir takım bölümlere ayrılmaktadır. Sûre ve âyetler şeklinde taksim edilmektedir. Kur'ân'ın sûreleri, muhtelif konuları kapsamaktadır. Bazen aynı konuya muhtelif sûrelerde yeniden değinilmektedir. Yine aynı sûrede farklı konular olduğu gibi aynı âyette dahi ayrı meseleler işlenebilmektedir. Çalışma konumuz olan Hucurât sûresi muhtelif temaları içermektedir. Sûre, pek çok açıdan insanlar arasındaki sosyal münasebetlere ve bununla ilgili riayet edilmesi gereken adap ve üsluba değinmektedir.

Kur'ân, hem bireysel hem de sosyal anlamda insanla ilgili pek çok hususu işlemektedir. İnsanın sosyal yönüyle alakalı olarak Kur'ân'da çok sayıda âyet bulunmaktadır. Bunların bir kısmı ilkeler niteliğindedir. Bir kısmı ise, sosyal ilişkileri düzenleyen kurallardır. Örneğin: *“Onlar ki, söz verip antlaştıktan sonra, Allah'a verdikleri sözü bozarlar. Allah'ın birleştirmesini emrettiği şeyi keserler ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar. İşte zarara uğrayanlar onlardır.”*⁴⁹ Âyeti iki insan arası ilişkiden yeryüzünde oluşan bütün ilişkilere vurgu yapmaktadır. Bu âyet dışında Kur'ân'da birçok âyet bulunmaktadır.⁵⁰ Mevzubahis olan sûremiz de bu tür sosyal konulara değinmektedir.

⁴⁹ Kur'ân, Bakara Sûresi, Âyet 27.

⁵⁰ Kur'ân, Nahl Sûresi, Âyet 90, Kur'ân, Nisâ Sûresi, Âyet 59, Kur'ân, Bakara Sûresi, Âyet 188.

Sosyal ve akidevi, yine ahlaki ve hukuki meseleler Çalışmamızın bundan sonraki kısmında ele alınacaktır.

2.1.1. Sosyal ve Akidevî Temalar

Hucurât Sûresi, mü'minlerin özelliklerinin bir kısmından bahsetmesi ve isyan edenlerin durumlarını belirtmesi yönüyle önem arz etmektedir. Âyeti kerimelerin ifade ettiği anlamları açıklama aşamasına geçmeden önce bu kısmın ana konularını teşkil eden “iman, itikat” gibi kavramların ne anlama geldiğini açıklamak faydalı olacaktır. İman kelimesinin tanımına baktığımızda, “iman” kelimesiyle ilgili olarak farklı tanımların yapıldığına şahit olabilmekteyiz. İman kelimesi, güvende olmak, emanete sahip çıkmak, musibetlerden uzak kalmak gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁵¹ Yine bu kelime, tasdik etmek, Allah'ın emirlerini doğrulamak, Allah'ın kuluna vadettiklerini tasdik etmek gibi anlamlara da gelmektedir.⁵²

Diğer taraftan “Akd” kökünden türeyen akâid kelimesi, söz verip sözü yerine getirmek, düğümlemek gibi anlamlara gelir.⁵³ Terim olarak Allah'ın emirleri konusunda söz vermek ve bu sözleri yerine getirmek şeklinde tarif edilmektedir.⁵⁴

Kur'ân'da, imanın tevhit ile sıkı bir ilişkisi bulunmaktadır. Nitekim birçok âyette Allah (c.c.), insanları tevhide davet etmekte ve kişilerin ancak tevhit inancı vesilesiyle kâmil anlamda mü'min olacaklarını beyan etmektedir.” *İlahınız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilah yoktur*”⁵⁵, “*eğer yerde ve gökte Allahtan başka ilahlar olsaydı, yer ve gök kesinlikle bozulmuş gitmişti. Demek ki Arşın rabbi olan Allah, onların yakıştırdıklarından münezzehdir.*”⁵⁶ Bu konuyla ilgili Kur'ân'da birçok âyet bulunmaktadır.⁵⁷

Yukarıdaki âyette olduğu gibi, Kur'ân, tevhidin zıttı olan Allah'a şirk koşmanın artık bitmesi gerektiğini ve insanların asli fitratına uygun olarak tevhit çizgisine gelmeleri gerektiği konusunda, özelde Mekke toplumlarına genelde ise bütün insanlığa çağrıda bulunmaktadır. Nitekim Kur'ân inmeden önce Mekke toplumunda tevhit anlayışı yerine şirk anlayışı hâkimdi. Mekkeli müşrikler, Allah inancına sahip olmakla beraber ortak

⁵¹ el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 32.

⁵² İbn Fâris, **Mu'cemü Mekâyisi'l-luga**, (yer yok): Dârü'l Fikr, 395, s. 125.

⁵³ İbn Fâris, **a.g.e.**, s. 86.

⁵⁴ İbn Manzûr, **a.g.e.**, s. 3031.

⁵⁵ **Kur'ân**, Bakara Sûresi, Âyet 163.

⁵⁶ **Kur'ân**, Enbiyâ Sûresi, Âyet 22.

⁵⁷ Ayrca bkz. **Kur'ân**, Nahl Sûresi, Âyet 36, Meryem Sûresi, Âyet 65, Fâtır Sûresi, Âyet 15.

koştukları putlar, inanç özelliklerinden biri olmuştu. Aynı zamanda bu putlara ibadet etmek, medet ummak söz konusuydu. Şu âyet, bunun en önemli kanıtlarından biridir: “Allah’ı bırakıp ta kendileri için göklerden ve yerden hiçbir rızka sahip olmayan, olmaya da güç yetiremeyecek şeylere ibadet ederler.”⁵⁸ Âyette belirtildiği üzere Mekkeli müşriklerin Allah’tan başkasına ibadet etmeleri, onların tevhitte uzak bir inanca sahip olduklarının kanıtıdır. Müşrik Araplar, önemli işleri için putlardan yardım dilemiş, onların önünde çektikleri fal okları ile gaybe dair meselelerde kendilerince problemlerine çözüm bulmaya çalışmışlar, üstelik bu faaliyeti dini bir vecibe olarak kabul etmişlerdir.⁵⁹ Onlardaki bu putperestlik anlayışı, İslam dini gelene kadar devam etmiştir. İslam geldikten sonra, bu durumu düzeltmek için İslam’ın peygamberi, büyük bir özveri ile çalışmıştır. Hz. Peygamber, bunu yaparken Kur’ân’ın emrine göre hareket etmiş ve Kur’ân ne derse onu uygulamıştır. Kur’ân, doğru yolun tevhit yolu olduğunu, putların bir fayda sağlayamayacağını, tek olan Allah’a inanmaları gerektiğini, ısrarla vurgulamıştır.⁶⁰ Nitekim Kur’ân’ın en büyük amaçlarından biri de hiç şüphesiz şirki yok edip tevhidi hakim kılmak olmuştur.

2.1.1.1. Sûrede Vurgulanan İlâhi Vasıflar

Âyet:

قُلْ أَتَعْلَمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Meâl:

*De ki: siz dininizi Allah’a mı öğretiyorsunuz? Oysa Allah göklerde olanları da bilir, yerde olanları da. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.*⁶¹

İslam inancına göre Allah’tan başka inanılacak ve teslim olunacak ilâh bulunmamaktadır. İlâh ve Allah kelimelerinin ne anlamlara geldiği konusu, kaynaklarda açık bir şekilde zikredilmektedir. İlâh kelimesinden kastedilen Allah’tır. Anlam itibariyle de bu kelime, kendisine ibadet edilen ya da O’ndan başkasına ibadet edilmeyen Allah şeklinde kullanılmaktadır.⁶²

⁵⁸ Kur’ân, Nahl Suresi, Âyet 73.

⁵⁹ Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi 1*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011, s.103.

⁶⁰ Kur’ân, En’âm Sûresi, Âyet 17, İsrâ Sûresi, Âyet 111, Mümtehhine Sûresi, Âyet 4.

⁶¹ Kur’ân, Hucurât Sûresi, Âyet 16.

⁶² İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 114.

Ne var ki İnsanların sadece akıl yoluyla yüce Allah'ın zatı ve sıfatları hakkında malumat sahibi olmaları zordur. İlâhi menşeli bir kaynak sayesinde ancak bu konuda sahih bilgi sahibi olunur. Bu bakımdan Kur'ân, birçok âyetinde Allah'ı tanıtmaktadır.⁶³ Genellikle, âyetlerin sonlarındaki ifadelerde kullanılan ilâhi sıfata olan vurgu bunun kanıtıdır. Bu konu, daha ziyade kelimelerle alakalı bir meseledir. Nitekim kelimeler, bu sıfatları genel anlamda zâtî ve subûtî şeklinde ikiye ayırırlar. Örneğin, “Allah âlimdir ve her şeyden haberdardır” cümlesi buna örnek verilebilir. Bu cümlede subûtî sıfat olan “ilim” sıfatına vurgu yapılmaktadır. Buna benzer âyetlerde birçok ifade geçmektedir. Allah'ı insanlara tanıtan önemli bir konu da “Esmâ-i Hüsnâ” konusudur. “En güzel isimler” anlamına gelen bu terkip, âyetlerde ve hadislerde geçmektedir. *En güzel isimler, Allah'ındır. O halde, O'na bu güzel isimlerle dua edin ve O'nun isimleri hakkında eğriliğe sapanları bırakın,*⁶⁴ âyeti bu esası açık bir şekilde ifade etmektedir. Âyetlerde geçen bu ifadeler, Allah'ın, hakikat ve mahiyetini bizzat açıklayamazsa da, O'nun keyfiyeti hakkında bilgiler sunmaktadır. İnsanlar, bu ifade ve açıklamalara bakarak iman etmiş oldukları rablerini aslında tanımış olurlar ve samimi bir şekilde O'na ibadet ederler.

Hucurât sûresi bağlamında bu konuya baktığımızda, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, birtakım ilahi sıfatlara vurgu yapıldığı görülmektedir.

Konumuzun başlığını oluşturan âyeti kerime, yüce Allah'ın, gökteki ve yerdeki her şey hakkında bilgi sahibi olduğunun kanıtıdır. Allah ve resulüne imanın usulü Kur'ân'da açıkça ifade edilmektedir. Bedevîler sadece boyun eğerek ve itaat ederek iman ettiklerini bildirmek istiyorlardı. Ancak Allah kalplerde geçeni de bilmektedir. Âyette bedevîlere bu konu hakkında bir uyarı olarak samimiyetsizliklerini ve bilgisizliklerini yüzlerine vurma söz konusudur. Dolayısıyla Allah, onları bu âyette uyarmakta ve kınamaktadır.⁶⁵

Bu âyetin, kendilerini mü'min olarak gösteren kişiler hakkında inmiş olduğu görüşü yaygındır.⁶⁶ Aslında samimi anlamda mü'min olanların, bu gibi işlere yeltenmemesi gerektiği hususu açıktır. Kendilerini mü'min olarak göstermeye çalışmalarının altında dünyevi bir menfaatin olduğu söylenebilir, nitekim gösteriş için yapılan ibadet ve iman etme durumu söz konusudur. Bu sayede, saygınlık kazanıp tüm olaylardan kârlı çıkma

⁶³ Kur'ân, İhlâs Sûresi Âyet 1-3, Alak Sûresi, Âyet 1-5, Fâtiha Sûresi, Âyet 1-7.

⁶⁴ Kur'ân, A'râf Sûresi, Âyet 180.

⁶⁵ Yazır, a.g.e., s. 217.

⁶⁶ Karaman, vd., a.g.e., s.100.

niyeti vardır. Kendi imanlarını adeta haykırıp tanıtımları, aslında ciddiyetsizliklerinin göstergesidir. Aynı şekilde, iman etmiş oldukları ilahın vasıflarını bilmediklerinin kanıtıdır. Nitekim bu şekilde davranan bir mü'min, Allah'ın bilgisinin kısıtlı olduğunu kabul etmiş olur. Hâlbuki Allah, gizli ve açık olan her şeyi bilendir. “Açığa vursanız da vurmazsanız da Allah içinizdekileri ve dışınızdakileri bilendir” mesajı açık bir şekilde, özelde, oradaki bedevîlere genelde, tüm insanlığa bildirilmektedir. Nitekim âyetin devamında yüce Allah, bunu “*Allah gökte olanı da yerde olanı da bilmektedir*” âyetiyle ifade etmektedir. Medîne çevresinde ikamet eden ve maddi bir gelir elde etmek için Medîne'ye gelerek iman etiklerini söyleyip gözetilmelerini isteyen bedevîler üzerinden tüm insanlığa evrensel bir mesaj verilmektedir.⁶⁷

Bedevîlerin ganimetler ve maddi bir gelir elde etmek için kendilerini iman etmiş bir topluluk olarak göstermelerine karşılık aslında Allah'ın onların asıl amaçlarını bildiği hususu âyetten çıkarılabilecek hükümlerdendir. Nitekim Beyzâvî (ö. 685/1286), bu âyeti tefsir ederken Allah'ın her şeyi bildiğine dikkat çekmiş ve şöyle bir açıklama yapmıştır: Allah katında hiçbir şeyin gizli kalamayacağını, bedevîlerin iman etmiş olduklarını bildirmesine karşılık aslında böyle bir işe kalkışmaya gerek olmadığını aktarmaktadır. Yine aynı müellif, onların bu işe kalkışmalarına karşılık Allah'ın onları kınayıp gerçek yüzlerini ortaya çıkarıp ve amaçlarının ne olduğunu onlara bildirmiş olduğunu ifade etmektedir.⁶⁸

Âyet, İnsanoğlunun bazı özellikleriyle diğer varlıklardan üstün tutulmuş olsa da sınırlılığından ve eksikliğinden de bahsetmektedir. Nitekim insan, sınırlı bir bilgiye ve akla sahiptir. Aslında, söz konusu Hucurât sûresindeki âyeti kerime, bir yönüyle buna vurgu yapmaktadır. Bireyin yüce Allah karşısındaki bilgisinin kısıtlı olduğunu, gökte ve yerde olanları, açıkta ve gizlide olan bütün bilgilerin yalnızca ve yalnızca Allah'ın bilebileceğini ifade etmektedir. Âyette bahsedilen bedevîlerin yapmış oldukları davranışın da Allah katında zahir olduğunu belirtmektedir. Onların kendi bildikleriyle, Allah'ı kandırmış olduklarını düşündüklerini fakat durumun böyle olmadığını Allah'ın her şeyden haberdar olduğunu belirtmektedir. Onların kendi sınırlı düzeydeki bilgileriyle, aslında kendilerini kandırmış olduklarını Allah katında sınırsız bir bilgi olduğunu ifade etmektedir. Seyyid Kutub (ö. 1906/1966), bu âyeti kerimeyi tefsir ederken bu hususa

⁶⁷ M. Sait Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri**, İstanbul: Beyan yayınları, 2016, s. 37.

⁶⁸ Beyzâvî, **Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl**, Cilt 5, Beyrût: Daru ihyai't-Türasi'l Arabî, 691, s.138.

değınmiş ve insanın aklının sınırlı olduğunu, insanoğlunun bazı şeylerin özünü, mahiyetini idrak edemeyeceğini, aklın tek başına nasıl davranması gerektiğini bazen bilemeyeceğini savunur. Aynı şekilde insanın bu sınırlı seviyedeki durumuna karşılık Allah'ın her şeyi bildiğini, onun bilgisi için herhangi bir vakit ve mekân sınırlamasının olmadığını, onun bilgisinin her şeyi kapsadığını, olayların özlerini, mahiyetlerini, hakikatlerini ancak ve ancak Allah'ın bilebileceğini ifade etmiştir.⁶⁹ Âyeti kerime, bu yönüyle de inanılması gereken ilâhın bu anlamdaki vasfını da insanoğluna sunmuştur.

Hucurât sûresinin 18. âyeti kerimesi de keza bu başlık altında değerlendirilmektedir. Âyet, Allah'ın her şeyi bildiği konusuna değınmektedir.

Âyet

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

Meâl

*Allah göklerin ve yerin gizlisini bilir. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.*⁷⁰

Bu âyeti kerime, yüce Allah'ın bazı vasıflarını bildirmektedir. Allah'ın gizli olan her şeyi bildiğini ve insanların yapıp ettiklerinden haberdar olduğunu bildirmektedir.

Kur'an'ın tanıtmış olduğu ilâhın vasıfları arasında, birbiriyle çelişmeyen bilginin sahibi olan, gizli ve açık olan her şeyi bilen bir ilâh anlayışı söz konusudur. Hucurât sûresindeki bu âyeti kerime, Allah'ı bu yönüyle de tanıtmaktadır. Yanlış olsun, doğru olsun, gizli olsun, açık olsun, tüm malumatlar, Allah katında belirgin bir şekilde ortadadır. Âyeti kerime, bedevîlerin Allah'ın kalplerde olanı bilemeyeceği düşüncesini yok saymaktadır. Çünkü Allah, gizli olanı da açık olanı da devam eden ya da bitmiş olan bütün söz, davranış ve niyetleri bilmektedir. Bu ilâhi bilginin niteliği de çelişmez ve kesin bilgidir.⁷¹ Yüce Allah'ın nitelikleri, söz konusu Hucurât sûresinin 18. âyeti kerimesinde bu şekilde bildirilmekte ve insanların bu konuda bilgi sahibi olmaları sağlanmaktadır. Âyeti kerime, bedevîlerin imanları noktasında, yalan söylediklerini ve bu yalanlarına mukabil, peygamber ve ona tabi olanların kimler olduğunu Allah'ın bileceğini ve O'nun ilâhlık vasıflarını beyan etmektedir.⁷²

⁶⁹ Seyyid Kutub, **Fî Zılâli'l-Kur'an**, Cilt 6, Kahire: Dâru's-Şurûk Yayın evi, 1968, s. 3350.

⁷⁰ **Kur'an**, Hucurât Sûresi, Âyet 18.

⁷¹ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, Cilt 5, Riyad: Mektebetü'l Abikân, ,1998, s. 590.

⁷² Merâgî, **a.g.e.**, s. 149.

Hucurât sûresinde, Allah'ın sıfatları mücmel ve mufassal olarak izah edilmiştir. Bedevî Araplar özelinde, insanların içine düştükleri bu konudaki yanlışlar zikredildikten sonra O'nun gerçek vasıflarına vurgu yapılmaktadır. İnsanların bu yanlışlarının farkına vararak bu tutum ve anlayışlarından vazgeçmeleri durumunda Allah'ın lütfuyla onları bağışlayacağı da belirtilmiştir. Hemen ilk âyette geçen “Allah işitendir, bilendir” 5. âyette geçen “Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir” 8. âyette geçen “Allah, lutîf ve nimet sahibidir, Âlim ve hâkimdir” 9. âyette geçen “Allah'ın adaletli davrananları sevdiği” 12. âyette geçen, “Allah'ın tövbeleri kabul etmesi ve çok esirgeyici olması” 13. âyette geçen, “Allah'ın her şeyden haberdar olma durumu” Allah'ın yüce vasıflarını anlatan âyetlerdir.

Bu izahlardan sonra şunu rahatlıkla söylememiz mümkündür. Hucurât sûresinin temel konularını incelediğimizde, itikâdi ve imani konular başlığı altında, inanılması emredilen Allah ve onun eşsiz vasıflarının anlatıldığına şahit olmaktayız. Bu anlamda, yukarıda incelemiş olduğumuz âyetler ışığında, bu sûre, insanoğluna, kendi ilâhını tanıtmış ve nasıl bir ilâha inanmaları gerektiğini beyan etmiştir.

2.1.1.2. Mü'minlerin Vasıfları

Sûrede ortaya konulan bir diğer husus mü'minlerin vasıflarının neler olması gerektiğidir. Sûrenin şu ayetinde bu husus açıkça dile getirilmiştir.

Âyet:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

Meâl:

*Mü'minler ancak Allah a ve resulüne iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlardır. İşte doğrular ancak onlardır.*⁷³

Kur'ân-ı Kerim, bu ve diğer birçok âyetinde, mü'minlerin kâmil anlamdaki özelliklerini tarif etmiştir.” *Anlamsız, yararsız şeylerden uzak dururlar, zekâtı verirler, iffetlerini korurlar,*⁷⁴” âyeti ile “Rahmân'ın has kulları yeryüzünde vakarla yürüyen,

⁷³ Kur'ân, Hucurât Sûresi, Âyet 15.

⁷⁴ Kur'ân, Mü'min Sûresi, Âyet 3-5.

cahilller onlara laf ettiği zaman selam deyip geçen kullardır,”⁷⁵ âyeti, “onlar büyük günahlardan ve hayâsızlıktan kaçınırlar”⁷⁶ âyetleri bunlara örnek verilebilir.⁷⁷

Hucurât sûresindeki 15. âyeti kerime, inananlar hakkında bilgi vermekte ve inananların niteliklerini anlatmaktadır. Söz konusu âyetler, hakiki anlamdaki inananların niteliklerini beyan etmektedir. Bunun yanında, zıt anlamda bedevîlerin yalancı, sözde imanlarına karşılık, gerçek anlamdaki inananların, Allah’a ve resulüne samimi bir şekilde iman edip, bu imanlarını, dilleriyle ve kalpleriyle samimi bir şekilde ilan eden, imanları konusunda asla şüpheye düşmeyen, gerektiği yerde mallarıyla ve canlarıyla cihat eden, doğru sözlü olan kişiler olduğunu haber vermektedir

Müfessirler tarafından âyette kastedilen imanın, şüpheden uzak bir şekilde inanma hali olduğu yorumunda bulunmaktadır. Kurtubî’nin (ö. 671/1273) yorumu buna bir örnektir. O, kâmil anlamdaki mü’minlerin, imanları noktasında, asla şüpheye düşmeyen kişiler olduğunu, bunu, hem sözleriyle hem de davranışlarıyla kanıtladıklarını savunmaktadır. Cihat etmeleri, salih ameller işlemeleri, bunun açık bir göstergesidir. İmanlarını bunlarla destekler ve bu davranışları gerçekleştirirlerdi.⁷⁸

Âyeti kerime değerlendirilirken mü’minin izzetine ve cesaretine yapılan vurgular da üzerinde durulan hususlardandır. Bu düzeyde iman eden kişi, izzet sahibi, cesaret sahibidir. Kanının son damlasına kadar, malının son miktarına kadar malıyla cihat eden kişidir. Kalbi ferah mutluluğu sürekli. Onun mutluluğu imanında gizlidir. ⁷⁹ Kamil anlamdaki mü’minin kimliği, bu şekilde ortaya konmakta ve insanoğlunun bilgisine sunulmaktadır.

Mü’minlerin malları ve canlarıyla cihat ermeleri de âyetten çıkarılabilecek hükümlerdendir. Mü’minin cihat konusundaki dirâyeti ve çalışkanlığı dikkat çeken farklı değerlendirmelerdendir. Buna değinen Meragî’ye göre, mü’minlerin durumu bazı Arap kavmine mensup insanların yaptıkları davranışlara terstir. Nitekim onlar cihat etmiş

⁷⁵ **Kur’ân**, Furkân Sûresi, Âyet 63.

⁷⁶ **Kur’ân**, Şûrâ Sûresi, Âyet 37.

⁷⁷ Ayrıca bknz, **Kur’ân**, Secde Sûresi, Âyet 15, Nûr Sûresi, Âyet 37.

⁷⁸ Muhammed b. Ahmed Kurtubî, **el-Câmi’ li-Ahkâmi’l Kur’ân**, Cilt 19, Beyrut: Medresetü’r-risâle, 2006, s. 423.

⁷⁹ Hasan el-Bennâ, **Nazarât fi Kitabillah**, Kahire: Darü’l Tevzî ve Neşrü’l İslamiye, 2002, s. 472-475.

görünürler fakat gerçekte böyle bir durum yoktur ve kalplerinde imanın zerresinin mevcut değildir.⁸⁰

Âyeti kerimede geçen mü'minlerin doğru sözlü olması gerektiği konusu âyetin bahsetmiş olduğu mü'minlerin temel özelliklerindendir. İnananların “iman ettik” sözlerinde “doğru söylemeleri, Esed kabilesine mensup kişiler gibi, yalan söylememeleri, ya da imanları konusunda ciddi, gerçek, kararlı ve doğru olmaları” doğru sözlü olmaktan kastedilenlerdir.⁸¹ Konuyla ilgili olarak, mü'minler tarif edilirken, Kur'ân'ın diğer âyetlerinde de aynı konu vurgulanmakta ve mü'minlerin özellikleri haber verilmektedir. “*Ey iman edenler! Allaha karşı gelmekten sakının ve her zaman doğru ve yerinde söz söyleyin,*”⁸² âyeti de bunun göstergesidir. Bu şekilde mü'minlerin doğru sözlü olmaları gerektiği âyetlerde ifade edilmektedir.

Yukarıda açıkladığımız ifadeler bağlamında, mü'minlerin kâmil anlamdaki özellikleri, konumuz olan âyeti kerimede ifade edilmekte ve insanoğlunun bilgisine sunulmaktadır. Hakiki anlamdaki mü'minlerin, Allah'a ve resulüne samimi bir şekilde iman ettikleri ve bu konuda asla şüpheye düşmeyecekleri belirtilmektedir. Bununla beraber, yine gerçek mü'minlerin, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat eden kişiler olduğu ifade edilmektedir. Doğru sözlü olmanın da imanın olmazsa olmaz ilkeleri arasında olduğu hususu hatırlatılmaktadır. Netice olarak Hucurât sûresinin 15. âyeti kerimesi, mü'minlerin kâmil anlamdaki özelliklerini anlatmakta ve bu kişilerin Allaha ve resulüne iman eden, imanları konusunda şüpheye düşmeyen, mallarıyla ve canlarıyla cihat eden ve doğru sözlü olan kişiler olduğuna değinmektedir.

2.1.1.3. Bedevîlerin İman Noktasındaki Durumu

Âyet:

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Meâl:

⁸⁰ Merâgî, a.g.e., s.147.

⁸¹ Zemahşerî, a.g.e., s. 589.

⁸² Kur'ân, Ahzâb Sûresi, Âyet 70.

*Bedevîler “İnandık” dediler. De ki: siz iman etmediniz, ama “Boyun eğdik” deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah a ve elçisine itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.*⁸³

Âyette geçen bedevî kelimesi, ilk önce olmak, başlamak gibi anlamlara gelmekle beraber, çölde yaşamak, sahrada iskân etmek anlamında da kullanılmaktadır. Bedevî kelimesi de çölde yaşayan, sahrada iskân eden gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁴

Kur’ân-ı Kerim’in birçok yerinde bedevîler konusuna değinilmektedir. Yerleşik hayat yaşayan Araplar ile bedevî Araplar Kur’ân’da birbirinden ayrılmış ve bedevîler Â’rap olarak adlandırılmışlardır. *“Bedevîler arasından savaşa katılmalarını engelleyecek geçerli mazereti olanlar, gelip seferden muaf tutulmaları için kendilerine izin verilmesini istediler. Allah ve Rasûlü’ne karşı dürüst olmayıp yalan söyleyenler ise, özür beyân etme zahmetine bile katlanmadan evlerinde oturmayı tercih ettiler. Onlardan küfürde kalmayı sürdürenlere pek acı bir azap isabet edecektir”*⁸⁵ Yine Göçebe çöl bedevîleri, cehaletleri ve eğitimsizlikleri sebebiyle küfür ve nifakta şehirlilerden daha ileri gittikleri, konumları ve içinde bulundukları şartlar itibariyle Allah’ın Peygamberi’ne indirdiği hükümlerin sınırlarını bilmeme, onlardan daha çok beklenir. *“Allah her şeyi hakkıyla bilen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır”*.⁸⁶ Bahsettiğimiz bu âyetler dışında yine Kur’ân’ın birçok yerinde buna değinilmektedir.⁸⁷

Bedevî topluluğunun, Hz. Peygamber (s.a.v.)’e gelerek, kendi durumlarını Hz. Peygamber’e bildirmeleri ve iman etmiş olduklarını haber vermeleri üzerine bu âyet inmiştir. Bu âyet onların durumunu tahlil etmekte olup imanları konusunda samimi olup olmadıklarını, onlara haber vermektedir. Bunun neticesinde bedevîlerin aslında iman etmediklerini, sadece dilleriyle “iman ettik” dediklerini ve onların samimi olmadığını beyan etmektedir. Medîne civarında cereyan eden bu olayda bahsi geçen kabile mensupları, Beni Esed İbn-i Huzeyme kabilesine mensup kişilerdi. Bunlar kıtlığın olduğu bir senede Medîne civarına gelmişler ve iman ettiklerini söylemişlerdir.⁸⁸

⁸³ Kur’ân, Hucurât Sûresi, Âyet 14.

⁸⁴ Mustafa Fayda, “Bedevî, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 5, İstanbul: DİB Yayınları, 1992, s. 311-317.

⁸⁵ Kur’ân, Tevbe Sûresi, Âyet 90.

⁸⁶ Kur’ân, Tevbe Sûresi, Âyet 98.

⁸⁷ Kur’ân, Ahzâb Sûresi, Âyet 20, Feth Sûresi, Âyet 11-16.

⁸⁸ Yazır, a.g.e., s.214.

Bedevîlerin durumuyla ilgili olarak, iklim şartları ve beslemiş oldukları develere bağlı olarak sürekli göç etmeleri, Arap yarımadasında yaşayan bir topluluk olmaları, İslam diniyle tanışmış olmaları ve peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)’den haberdar olmaları onların farklı gayeler uğruna Hz. Peygamberle tanışmışlarına ve birebir muhatap olmalarına vesile olmuştur. Onların bu muhataplığını, Kur’ân nakletmektedir. Hucurât sûresinin 14. âyeti bu olaya değinmekte ve onların durumunu açıklamaktadır. Bedevîler, tıpkı diğer göçebe topluluklar gibi Hz. Muhammed’e gelir ondan yardım isterlerdi. Ganimetlerden pay alma bu yardım türlerini oluştururdu. Bu sebeple bedevîler Hz. Peygambere gelip iman ettiklerini bildirmişler ve ganimetlerin onların da hakkı olduğunu iddia etmişlerdir. İman etmelerine bağlı olarak bu hakkın gerektirdiğini ifade etmişlerdir. Bu olay cereyan ederken âyet inmiş ve onların iman etmediklerini haber vermiştir.

Burada iman etmek dışında bir de “teslim olmak” konusu vardır. Âyeti kerimenin anlattığına göre onlar iman etmemişlerdir, fakat onlar sadece teslim olmuşlardır. Bu teslimiyet, Hz. Peygamberin safına geçip, onunla beraber savaşmak, Müslümanlardan olduklarını iddia etmekle sınırlı olduğu haber verilmektedir.⁸⁹ Bu şekilde âyeti kerime onlardan bahsetmekte ve imanın oluşabilmesi için sadece dil ile ikrarın yeterli olamayacağını, bu imanın kalp ile de tasdik edilmesi gerekeceği hususunu dile getirmektedir. Gerçek amaçları farklı olan bu topluluk, Allah’ın âyeti ile uyarılmaktadır.

Âyette teslimiyet konusuna vurgu yapılmaktadır. İman, İslam’dan daha özel bir konudur. ehl-i sünnet ve’l-cemâatin görüşü bu yöndedir. Cibril hadisinde bu durum aktarılmaktadır. Nitekim bu hadiste Cebraîl önce İslam’ı sormuş daha sonra imanı sormuştur. Bu yönüyle âyeti kerime meseleyi ifade ederken bedevîlerin iman etmediklerini sadece teslim olduklarını anlatmaktadır. Bu âyette, aslında iman ve İslam’ın birbirinden ayrı şeyler olduğu hususu hatırlatılmaktadır. Kâmil anlamdaki mü’minin ilk başta iman kapısından girip samimi bir şekilde teslim olması ve bunu diliyle ikrar etmesi gerekmektedir. Diliyle ikrar ettiği ifadesini gönlüyle de benimsemesi ve bunu kalbine yerleştirmesi iman meselesinin asıl boyutunu oluşturmaktadır. Bedevîlerin, imanın yoluna ters bir şekilde hareket etmeleri iman noktasında tek başına ikrarın da geçerli olamayacağını öğretmektedir. İkrar ile yapılan teslimiyetin tek başına yeterli olamayacağı açıklanmaktadır. Tek başına Müslümanlığın yeterli olamayacağı bununla birlikte mü’min

⁸⁹ Karaman, vd., **a.g.e.**, s. 100.

olmanın da gerektiği konusu beyan edilmektedir. Bu imanın da Allah ‘a ve resulüne itaate bağlı olacağı hatırlatılmakta, kâmil anlamdaki imanın bu şekilde olması gerektiği ifade edilmektedir. Bedevîlerin nasıl bir yol izlemeleri gerektiği söylenilmekte, tavsiye edilen tarzda inanmalarında hiçbir zararlarının olmayacağı bildirilmektedir.⁹⁰

Netice itibariyle Hucurât Sûresinin 14. âyeti kerimesi, bedevîler hakkında bilgi vermekte ve Allah‘ın her şeyden haberdar olduğunu belirtmektedir. Bedevîlerin iman ettik demeleriyle aslında iman etmediklerini, gerçek anlamda imanın oluşabilmesinin dil ile ikrar ve kalp ile tasdik olayına bağlı olduğunu haber vermektedir. Söz konusu bedevîlerin, imanı, sadece dil ile ikrar edip kalp ile benimsemeyen topluluktan oldukları açıkça ortaya konulmaktadır. Âyeti kerime, iman ile İslam‘ın farklılığını ortaya koymakta, kâmil anlamdaki imanın ilkelerini açıklamakta ve insanoğlunun bilgisine sunmaktadır. Kâmil anlamdaki mü‘minlerin vasıflarına karşılık, bedevîlerin durumunu açıklamakta ve doğru olan yolu bildirmektedir. Çıkar uğruna Müslüman olanlarla, gönüllerine imanın yerleşmediği kişilerle, malları ve canlarıyla Allah yolunda cihat eden, samimi ve içten olan mü‘minlerin bir olamayacağına dikkat çekmektedir. Allah ve resulünü kandırmayı düşünüp harekete geçenlerin aslında kendilerini kandırmış olduklarını, âyeti kerime ifade etmektedir. Çıkarısız ve menfaatsiz olan, samimi ve gönülden olan imanın geçerli olacağı konusunda Allah (c.c.), özelde bedevîleri, genelde ise tüm insanlığı uyarmaktadır. Bu şekilde söz konusu âyet, iman başlığı altında, bedevîlerden bahsetmektedir.

2.1.1.4. Allah ile Resulüne İtaat ve Saygı

Âyet:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْصُرُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَمِيعٌ عَلِيمٌ

Meâl:

*Ey iman edenler! Allah‘ın ve Peygamberinin önüne geçmeyin. Allah‘a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*⁹¹

Sûrenin ilk beş âyeti, edep ve terbiye hakkında olup, Allah‘a ve peygamberine itaati ve hürmeti emretmekte, onlara karşı edepli ve terbiyeli olmayı tavsiye etmekte, hiçbir

⁹⁰ İbn Kesîr, **Tefsîrü‘l-Kur‘âni‘l-Azîm**, Cilt 7, Dimaşk: Dâru‘t-Tayyîbe, 774, s. 174.

⁹¹ **Kur‘ân**, Hucurât Sûresi, Âyet 1.

şekilde onların önüne geçilmemesi gerektiği hususunu ifade etmektedir.⁹² Âyetin, “*Ey iman edenler*” nidasıyla başlaması, konunun ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Âyetin tarif ettiği imana sahip olanların, bu nidaya dikkatlice kulak vererek imanının gerekliliği olan bu davranışlara uymaları gerektiğine dair hususlar da anlaşılmaktadır.⁹³ Bu hitaptan sonra, Allah’a ve peygamberine itaate dikkat çekilmekte ve onlara karşı edepli ve terbiyeli olunması gerektiği konusu ifade edilmektedir. Bu husus, ifade edilirken “öne geçmeyin” tabiri kullanılmakta bu şekilde verilmek istenen mesaj ifade edilmektedir. Öne geçmeyin, ifadesiyle temel mesaj okuyuculara aktarılmaktadır. Bu ifadeyle, Allaha ve peygamberine karşı itaat, hem irade ve hem de davranışlarda peygamberin önüne geçmemek, onu beklemek, gözetmek, peşinden gitmek, izni olmadan harekete geçmemek gibi amaçlar hedeflenmektedir. Bu amaçlar ifade edilirken, Allah ve peygamberi, beraber anılmakta, her ikisine karşı da bu şekil davranılması gerekeceği emri ifade edilmektedir. Nitekim peygambere olan itaatin dolaylı olarak, Allah’a itaat manasına geleceği gerçeği, burada söz konusudur.⁹⁴ Bu gerçek, Kur’ân-ı Kerimin farklı âyetlerinde belirtilmektedir. “*Peygambere itaat eden, Allah’a itaat etmiş olur. Kim de itaatten yüz çevirirse, aldırma! Çünkü biz seni, onların üzerine bekçi olarak göndermedik*”,⁹⁵ âyeti, bu gerçeği kanıtlar niteliktedir. Sûrede, ilk âyette kullanılan “öne geçmeyin” ifadesinin pratikte nasıl bir karşılık bulacağı burada belirtilmektedir.

Öne geçmeyin, ifadesiyle, farklı türlerden mesajlar verilmek istenmektedir. Allah’ın kitabına inanıp, imanla müşerref olan mü’minlerin konuştuklarında, bir iş yaptıklarında, Hz. Peygamber ile beraber yemek yediklerinde ya da onunla beraber yürüdüklerinde, herhangi bir konuyla ilgili hüküm vermek istediklerinde, Hz. peygamberden önce davranmamaları gerektiği gibi konular “öne geçmeyin” ifadesiyle verilmek istenen mesajlardır.⁹⁶ Verilen bu mesajlar tüm mü’minleri bağlayıcı niteliktedir. Nitekim âyet, “*Ey inananlar*” diye hitap etmektedir. Sosyal hayat açısından olaya bakıldığında, aslında “öne geçmeyin” ifadesiyle bazı hususlar anlaşılmaktadır. Din kurallarının, ya da Kur’ân’ın hükümlerinin geçerli olduğu bir toplumda, kural belirleyici

⁹² İbn Kesîr, **a.g.e.**, s 136.

⁹³ Yazır, **a.g.e.**, s,187.

⁹⁴ Karaman, vd., **a.g.e.**, sf. 86.

⁹⁵ **Kur’ân**, Nisâ Sûresi, Âyet 80.

⁹⁶ Sabûnî, **a.g.e.**, s.232.

olan dine mensup insanların, bütün münasebetlerde, Allaha ve peygambere başvurması gerektiği, böylece toplumsal kargaşanın da ortadan kalkacağı hususu anlaşılmaktadır.⁹⁷ Nitekim hakemlik veya başka konularda müracaat edilecek olan yetki mercii, Allah ve resulüdür ki bu mercide adaletsizlik, haksızlık söz konusu değildir. Bu yönüyle, Allah ve resulünün önüne geçmemek, onların emirlerine müracaat edip sonra harekete geçmek, edep ve terbiyeli bir şekilde davranmak gibi hususlar âyeti kerimeden anlaşılmakta ve ifade edilmektedir.

Hucurât sûresi 2. âyeti ise Hz. Peygamber'e karşı sesin yükseltilmemesi ile ilgilidir.

Âyet:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ

Meâl:

*Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmanın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider.*⁹⁸

Buradaki hitap yine inanan kişilerdir. Önceki âyette belirtildiği gibi burada da, bahsedilecek konunun önemine dikkat çekilmekte ve gerekli uyarılar yapılmaktadır. İlk âyette sözselsel ve eylemsel anlamda ileriye atılıp, Allah ve peygamberinin önüne geçilmesi yasaklanırken, burada sözün söylenmesinde aşırıya kaçıp, sesin yükseltilmemesi gerektiği ifade edilmektedir.⁹⁹ Allah, bu âyette, inananlara seslenerek, seslerini Allah'ın elçisinin sesinden fazla yükseltmemelerini ve birbirlerini çağırdıkları gibi onu çağırılmalarını, kendi aralarındaki bağrıışlarının burada söz konusu olmaması gerektiğini emretmekte, böyle yapanların amellerinin boşa gideceğini haber vermektedir.¹⁰⁰ Âyette ifade edilmekte olan sesi yükseltme, ya peygamberi hafife alma ya da peygambere edepsizce hitap etme anlamına gelebilmektedir. Emredilenin aksine yüce ve kutsala karşı bu ifadeler küfre sebep olmaktadır. Hz. peygamberin yüceliğinden

⁹⁷ Erdoğan Çavuşoğlu, “Hucurât Sûresinde Bireysel ve Toplumsal Normlar”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, 1996, s.16.

⁹⁸ Kur’ân, Hucurât Sûresi, Âyet 2.

⁹⁹ Yazır, a.g.e., s.189.

¹⁰⁰ İbn Kesîr, a.g.e., s.146.

dolayı, onunla aynı mecliste oturulması durumunda, sesin alçaltılması gerektiği emredilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), herhangi birinden farklıdır. Bu yüzden birbirlerine hitap etmeleri gibi Hz. peygambere hitap etmeleri yasaklanmaktadır. Ona karşı “Ey Muhammed” şeklinde hitap etmek reddedilmekte, yücelik ve ta’zimle, sesi alçaltarak hitap etme şekli emredilmektedir.¹⁰¹

Bu âyeti kerimeyi değerlendirirken aslında farklı manaların da anlaşıldığını söyleyebiliriz. Eğer âyetten kastedilen anlam hakiki anlam ise, karşıdaki muhatabı büyük tanıyıp, o şekilde sesi alçaltıp konuşmaktır. Burada karşıdakinin büyüklüğü, söz konusu olmaktadır. Karşıdakinin makamı yüce olduğundan, ona karşı hitap ederken, ona karşı yapılabilecek olası bir saygısızlığa karşılık korku ve kalbi titrek bir şekilde hitap etme, Hz. Peygamber’e yönelik emredilen hitap şeklini oluşturmaktadır. Nitekim karşıdaki kişiye hürmetsizlik olur endişesiyle ses kesik, boğuk ve alçak bir şekilde çıkmakta sesin yükseklik veya alçaklık düzeyi bunu ifade etmektedir. Kastedilen bir başka mana da vardır ki, Hz. Peygamberin huzurundayken az konuşmak gerektiği hususudur. Zira çok konuşanın sesi her zaman yüksek çıkmaktadır. Âyetten kastedilen bir başka anlamda, hürmetle, Hz. Peygamberin sözünü her zaman yüksekte tutmakta ve ona hitap ederken ses yüksekliğinin onun sesinin yüksekliğini geçmemesi gerektiği hususu ifade edilmektedir.¹⁰²

İfade ettiğimiz bu üç anlamdan da anlaşılır ki, verilmek istenen mesaj ortadadır. Hz. Peygamberin huzurunda sesin alçaltılmasından kasıt ona karşı hürmeti göstermektedir. Çünkü O, başkalarına benzememekte, Allah’ın vahiyle şereflendirdiği bir peygamber olma yüceliğini taşımaktadır. Hz. Peygamber’e olan itaatin Allah’a itaat etmek ile aynı minvalde olduğu hakikati burada da geçerlidir. Daha önceden de ifade ettiğimiz gibi, Hz. Peygambere itaat eden, Allah’a itaat etmiş olur emri, bunun kanıtıdır. Dolayısıyla, hürmet, sesin alçaltılması gibi meseleler dolaylı olarak Allah’a karşı yapılmakta ve bunun tersi davranışlar yasaklanmaktadır.

Allah, bu âyeti aktarırken, diğer yarattıklarına karşılık, peygamberine ayrı bir yer ayırmakta ve onunla konuşurken dikkatli olunmasını emretmektedir. Bu şekilde

¹⁰¹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, Cilt 21, Kahire: Merkezî’l-Dirâseti ve’l-Buhûs islamiyye ve’l Arabiyye, 1422, s. 166.

¹⁰² Sabri Demirci, *Hucurât Sûresi Işığında Sosyal Hayatın Ahlaki Prensipleri*, İstanbul: Rağbet yayınları, 2015, s. 43-44.

davranmayanların amellerinin boşa gideceğini ve ateş ehlinde olacağını haber vermektedir. Allah, bu hitap şeklini vahiyden, Hz. Peygamberin diğer yaratıklardan daha üstün olmasını belirleme gayesinden, inananların, yüce kitabı dışında, itaat edecekleri başka bir şeyin de olduğunu ve bunun da Hz. Peygamber'e olan itaat olduğunu belirlemek ve bunun farz olduğunu ifade etmek için, bu âyet Allah tarafından emredilmektedir.¹⁰³ Esasen Allah'ın bu âyeti emretmedeki gayesinin, Hz. Peygamber'in yüceliğini belirtmek ve onun farklı bir beşer olduğunu açığa vurmak için olduğu söylenebilir. Nitekim imam Şafî'nin de az önce belirtmiş olduğumuz görüşü bunu destekler niteliktedir. Hucurât Sûresinin söz konusu âyeti, bu hususu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

İslam'dan önceki Araplar, ilâhi bir terbiyeden geçmedikleri için saygı ve hürmete dikkat etmezlerdi. Bu yüzden, Hz. Peygamber'e nasıl davranacaklarını pek bilmiyorlardı. Âyeti kerime hem o Araplara edep dersi vermekte hem de Hz. Peygamberden sonra gelecek inananlara mesaj vermektedir. Hiçbir zaman Hz. Peygamber'e karşı saygı ve sevgilerinin eksilmemesi gerektiğini tavsiye etmektedir. Hz. Peygamber'e karşı yapılan edepsizlik, sesi yükseltme gibi durumların kişiyi küfre sürükleyebileceği tehlikesine karşılık âyet, inananları uyarmaktadır. Nitekim bu şekil davrananların amellerinin boşa gitmesi söz konusudur. Bilmeden, farkına varmadan, amellerin boşa gideceği ifade edilmektedir. Bu boşa giden amel, iki şekilde olabilmektedir. Hz. Peygamber'e gereken özeni göstermeyip, ona edepsizlik eden için belli bir süre sonra iman duygularının zayıflama ve amellerinin boşa gitme tehlikesi vardır. Bununla birlikte, hesap gününde tazminata giden sevaplar da kişiye bir fayda sağlamayacağından boşa gitmektedir.¹⁰⁴

Burada esas alınacak nokta Hz. peygamber'e karşı olan hürmetsizlik ve özensizlik konusudur. Nitekim âyetin de kastetmek istediği budur. Bu şekil davrananların amellerinin boşa gideceği, onlara hiçbir faydasının olamayacağı uyarısı yapılmaktadır. Bu bağlamda, inanan kişiye düşen Hz. Peygambere itaat ve hürmettir. Nihâyetinde ilk âyette olduğu gibi bu âyette de Allah'a ve peygamberine itaat ve saygı emredilmekte ve böyle davranmayanların zararda olacağı belirtilmektedir.

¹⁰³ Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, **Tefsîrü'l İmam Şafî**, Cilt 3, Riyad: Dârü't-Tedmüriyye, 2006, s. 1269-1270.

¹⁰⁴ Karaman, vd., **a.g.e.**, s. 87-88.

Hucurât sûresinin 3. âyeti Hz. Peygamberin huzurunda kısık sesle konuşanların durumunu bildirmektedir.

Âyet:

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ

Meâl:

*Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısıyanlar, Allah'ın, gönüllerini takvâ (Allah'a karşı gelmekten sakınma) konusunda sınıdığı kimselerdir. Onlar için bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.*¹⁰⁵

Âyetten de anlaşılacağı üzere buradaki temel konu, bir önceki âyetin emirlerine uyan mü'minlerin, övgüye layık olan ve mükâfatla ödüllendirilen kişiler olacağı konusudur. Bu âyet, bir önceki âyette yasaklanan davranışlar karşısında, sahabeyi teşvik edip onları övmektedir. Sahabe de, bu durum karşısında nedenini ve keyfiyetini sormadan, emredilene uyup Hz. Peygamberle, emredilen şekilde davranmışlardır.¹⁰⁶ Bu davranışa karşılık Allah, onları övmek ve imtihanı başarıyla geçtiklerini belirtmekte sonunda büyük bir mükâfat ile karşılaşacaklarını bildirmektedir. Allah'ın uyarısını dinleyip, duyarlı bir şekilde emre itaat eden inananlar, büyük bir övgüye layık görülmektedir. Bu âyetin Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer hakkında inmiş olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Nitekim bu iki önemli şahsiyet, Allah'ın bu ikazını iyice dinleyip bellemişler ve Hz. Peygamber'e karşı nasıl davranılması gerekiyorsa o şekilde davranmışlardır. Allah'ın övgüsüne ve takdirine nail olmuşlardır. Bu, özelde onları ilgilendiren bir durum olsa da bütün inananları kapsayan bir husustur.¹⁰⁷

Her toplumda yaşayan bireylerin birtakım alışkanlıkları bulunmaktadır. Bunun yanında her bireyin değişik durumlardan kaynaklanabilecek öfkesi de olabilmektedir. İnsan eksik bir varlıktır. Bazen his ve hevesler, insanın mantıklı kararlar almasını engellemekte ve inanan insanın bile farkında olmadan yanlış adımlar atmasına sebebiyet verebilmektedir. Böylece amellerinin boşa gitmesine sebep olabilmektedir. Kişi, bazen aşırıya gidip Allah'ın ve peygamberinin emirlerini unutmakta ve günah bataklığında yüzmektedir. Fakat bu söz konusu sûrenin 13. âyetinde böyle bir durumun tam tersi bir

¹⁰⁵ Kur'ân, Hucurât Sûresi, Âyet 3.

¹⁰⁶ Güven, *Erdemli Toplumun İnşası Hucurât Sûresi Tefsiri*, s. 119.

¹⁰⁷ S.Demirci, *a.g.e.* s. 50.

olay aktarılmaktadır. Allah'ın uyarısını ve rızasını bütün her şeyin önüne alıp öfkelerini ve alışkanlıklarını iradeleriyle bastırarak büyük bir takva imtihanını başarıyla atlatıp bunun sonucunda büyük bir ödül ve övgüye muhatap olan bir inanan topluluk örnek gösterilmektedir.¹⁰⁸ Bu inanan topluluğunun yapmış olduğu bu davranış övülmekte ve bu durum sonradan gelecek olan inanmış toplumlara da örneklik teşkil etmektedir.

İnanan her birey, Allah'ı ve peygamberini, her şeyin üstünde tutmakta ve bu tutumunu, çeşitli şekillerde kanıtlamaktadır. Allah'a karşı gösterilen ta'zim ve tekbirler, peygamberine karşı getirilen salâvatlar aslında bu durumu kanıtlar niteliktedir. Hz. Peygamber hayatta iken getirilen bu kural, günümüzde de inanan bireyler tarafından uygulanmaya devam etmektedir. Âyeti kerime, bu kurallara uymanın devam etmesi halinde, inanan bireylerin elde edecekleri kesin olan bir ödülde bahsetmektedir

Allah tarafından övgüye layık olmak ya da ödülle mükâfatlandırılmak basitçe kazanılan bir durum değildir. Âyette bunların kazanılması için bir takım şartlar getirilmiştir. Allah, bireylerin kalplerine çeşitli sorumluluklar yüklemekte ve onları imtihan etmektedir. Bu imtihanlara karşılık sabredip kalplerini temizleyenlerin takvalı bireyler olarak Allah'ın övgüsüne layık olacağı ve büyük bir ödül alacağı ilan edilmektedir.¹⁰⁹

Peygamberin huzurundayken onun yüceliğinden dolayı ona karşı konuşurken seslerini kısıp bu şekilde konuşanların ve peygamber konuşmadan konuşmayanların durumu bu âyeti kerimede anlatılmaktadır. Allah, onları takva imtihanı ile sınamış ve imtihandan başarılı bir şekilde geçmeleri sonucu onların kalplerini her türlü çirkinlikten arındırmış, kalplerine Allah korkusu ve takvayı yerleştirmiştir.¹¹⁰ Bu duruma karşılık, Allah'ın onları ödüllendireceği ve öveceği hususu da hatırlatılmaktadır.

Netice olarak, Allah, yüce kitabımız Kur'ân ve peygamberi sayesinde inananlara mesajını aktarmakta ve gerekli uyarılarını bu vesileyle yapmaktadır. Hucurât sûresinin söz konusu âyeti kerimesinde de Allah, aynı sûrenin, ilk iki âyetinin emirlerini hayatına tatbik edenlerin karşılaşacağı durum hakkında bilgi vermekte ve onların büyük nimetlerle karşılaşacağını haber vermektedir.

¹⁰⁸ Karaman, vd., **a.g.e.**, s. 88.

¹⁰⁹ Merâgî, **a.g.e.**, s. 126.

¹¹⁰ Kurtubî, **a.g.e.**, s. 364.

Hucurât sûresinin 4. âyeti Hz. Peygamberin huzurunda seslerini yükseltip ilâhi çağrıya uymayanları eleştirmektedir.

Âyet:

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

Meâl:

*(Ey Muhammed!) Odaların arkasından sana bağırانların çoğu akli ermeyen kimselerdir.*¹¹¹

Bir önceki âyette emredilen ilâhi çağrıya uyanlar övölmekte iken bu âyette, tam tersi bir durum söz konusu olup emre uymayanlar yerilmektedir.¹¹² Hz. peygambere karşı kaba davranmanın kötü neticeler doğuracağı bilgisi verilmektedir. Bununla beraber âyeti kerime, Arap bedevîlerinin bilinçsiz olduklarını ve görgü kurallarını da bilmediklerini tespit etmektedir. Arabistan çok sıcak bir memleket olmasından ötürü o bölgede yaşayan bireyler, günlük hayatın yoğunluğunda çok yorulduklarından öğle sıcaklığında evlerine çekilir dinlenirlerdi. Hz. Peygamber de nihâyetinde bir beşer olmasından ve o bölgede yaşamasından dolayı böyle bir yola başvurmakta idi. Hz. Peygamber, bu sürede evine geçip dinlenirken, bazı Arap bedevîler gelir odasının arkasından ona görgüsüz ve edepsizce seslenirlerdi. Hz. peygamber, onların bu davranışından rahatsız olmasına rağmen yumuşak huyluluğundan dolayı onlara kızmaz ve darılmazdı. Bu durum üzerine Allah, olaya müdahale etmekte ve bedevîlerin yapmış olduğu bu durumu kınamaktadır.¹¹³ Hz. peygambere hitap ederken, yerine ve zamanına göre hareket edip onunla konuşurken edepli ve sesi titrek konuşmak gerektiği hususunu emretmektedir.

Âyette bahsi geçen hücre, etrafı çevrilip girilmesi yasaklanan özel bölge anlamını taşımaktadır. Hz. Peygamberin hane-i saadetlerinden bir bölgedir. Allah, bu bölgeye her zaman girmenin yanlış olduğunu bildirmekte ve insanları bu konuda uyarmaktadır. Bu uyarıya kulak vermeyen kişiler, kınanmaktadır. Rivâyete göre bu uyarıyı dinlemeyip kınamaya tabi tutulanlar Beni Temim kabilesinden bazı kimselerdi. Bunlar, Hz. Peygamber, mescitte öğlenin o sıcaklığında dinlenmeye geçerken onu çağırılmışlar ve “Ey Muhammed” çık dışarı diye hitapta bulunmuşlardır, bunun üzerine peygamber şaşırılmış

¹¹¹ Kur’ân, Hucurât Sûresi, Âyet 4.

¹¹² Güven, **Erdemli Toplumun İnşası Hucurât Sûresi Tefsiri**, s. 125.

¹¹³ S. Demirci, **a.g.e.** s. 58-59.

ve dışarı çıkmıştır. Uygunsuz davranışlar göstermeleriyle beraber Hz. Peygambere karşı münasip olmayan sözler de söylemişlerdir. Bu iletişim tarzı, Hz. Peygamberin hoşuna gitmemiştir. Bunun neticesinde bu davranışı yapanlar, Hz. Peygamberi üzdükleri için Allah tarafından kınandıkları ifade edilmiştir.¹¹⁴

Yine dünyevi makama sahip hiçbir krala veyahut makam sahibi birine bu şekilde hitap edilmesine cesaret edilmezken, vahiy şerefiyle şereflenmiş, insanların en üstünü olan peygambere karşı, bu davranışın yapılması çok yanlış bir davranıştır. Bu, edepsizlik olarak kabul edilmekte ve bunu yapanlar ayıplanmaktadır.¹¹⁵

Netice itibariyle tefsirlere baktığımızda veyahut yapılmış çalışmaları incelediğimizde mesaj nettir. Daha önceki âyetlerde de ifade edildiği gibi, peygamberin beşer olduğu gerçektir. Fakat sıradan bir beşer olmadığı da ortadadır. Onun Allah'ın elçisi olduğu diğer insanlarda olmayan tebliğ, beyan, tezkiye gibi görevlerinin olduğu yücelik ve şeref bakımından en üstün olduğu gerçeği söz konusudur. Bunun için Allah, özelde Beni Temim kabilesindeki o bireylere seslenmekte genelde ise tüm inananları uyarmakta ve Hz. Peygambere, saygısızca, uygun olmayan zamanda çağrıda bulunulmayacağını bildirmektedir. Burada, sosyal bir görgü kuralı da geçerlidir. Sosyal bir ortamda yaşayan bireylerin, istedikleri zaman, istedikleri yerde ve istedikleri kişiye hitap edemeyecekleri kuralı söz konusudur. Burada sosyal hayatın bir parçası olan iletişim kuralları da vardır. Bireylerle iletişim kurarken, karşıdakinin durumunu göz önünde bulundurup o şekilde hitap etmek, uygun olan davranıştır. Herkesin içinde kişiyi rencide etmemek, onu etiketlememek gibi kurallar da sosyal hayattaki iletişim kurallarındandır. Aslında âyette verilmek istenen mesajdan bu anlam da çıkmaktadır. Özelde, peygamber gibi birine hitapta bulunurken saygı çerçevesinde hitap edip, onun o yüceliğine zarar verecek davranışlardan kaçınmak gerektiği emri verilmekte ve böyle yapmayanların kınanacağı bilgisi verilmektedir. Günümüzde yaşayan her inananın, bu ilahi uyarıyı dikkate alıp, hayatını ona göre tatbik etmesi gerekmektedir. Yine inanan her bireyin, peygamber zamanında cereyan eden bu olayı, sosyal hayatına tatbik edip iletişim noktasında bunu kendisine rehber etmesi gerekmektedir. Bu anlamda peygambere karşı yürütülmesi gereken iletişim şekli elbette ki diğer bireylere karşı aynı şekilde

¹¹⁴ Yazır, **a.g.e.**, s. 191.

¹¹⁵ Erdoğan Baş, "Hucurât Sûresi Tefsiri ve İnananlar Arası Beşeri Münasebetler", **Yüksek Lisans tezi**, Marmara Üniversitesi, SBE, 1995, s. 25.

yürütülemez. Fakat en azından bu iletişim şeklinden şunu anlayabilmekteyiz ki zamana, mekâna ve kişiye göre iletişim şekli büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda günümüz bireyinin bunu dikkate alıp buna göre davranması gerektiği mesajı, âyetten çıkarılması gereken bilgilerdendir.

2.1.1.5. İman Kardeşliği

Âyet:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوِيكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

Meâl:

*Müminler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah tan korkun ki esirgenesiniz.*¹¹⁶

İslâmî literâtürde kardeşlik karşılığında kullanılan uhuvvet, aynı ana babadan veya bunlardan birinden dünyaya gelenler arasındaki kan bağıını belirtmesi yanında aynı sülâleye, kabile veya millete mensup olma, aynı inanç ve değerleri, dünya görüşünü paylaşma gibi ortaklık ve benzerlikleri bulunan kişi ya da gruplar arasındaki birlik ve dayanışma ruhunu da ifade etmektedir.¹¹⁷ Klasik sözlüklerde uhuvvet kelimesinin iki farklı çoğulundan “ihve”nin daha çok kan kardeşleri, “ihvâ”nın ise kan bağı olsun veya olmasın aynı inanç ve idealleri paylaşmaktan dolayı aralarında mânevî yakınlık bulunan kişileri ifade etmek için kullanıldığı belirtilmektedir.¹¹⁸

İslam dini kardeşliği emretmektedir. Mü'minlerin birbirlerinin kardeşi ve dostu olduğunu birçok âyet bildirmektedir.¹¹⁹ Kur'ân-ı Kerimde kardeşlik konusu nesep, aynı kavme ya da aynı soya bağlılık, inançta amaçta ve davranışta birlik anlamında kullanılmaktadır. Örneğin: “*Ve onlara gerçeği göstermek için, Adem'in iki oğlunun haberini anlat. Nitekim her ikisi birer kurban sunmuşlar ve birinden kabul edilmiş, diğerinden kabul edilmemişti. O iki kardeşten kurbanı kabul olmayan: “Seni mutlaka öldüreceğim” demişti. Kardeşi cevap vermişti: “Unutma ki, Allah kendisine karşı sorumluluk bilinci duyanların kurbanını kabul eder*¹²⁰” âyetinde Allah (c.c.), nesep anlamındaki kardeşliğe değinmektedir. Yine, Özellikle Hûd, Sâlih, Şuayb gibi

¹¹⁶ Kur'ân, Hucurât Sûresi, Âyet 10.

¹¹⁷ el-İsfahânî, a.g.e., s.15.

¹¹⁸ İbn Manzûr, a.g.e., s. 40-42.

¹¹⁹ Kur'ân, Tevbe Sûresi, Âyet 11.

¹²⁰ Kur'ân, Mâide Sûresi, Âyet 27.

peygamberlerin kendi toplumlarıyla ilişkilerinden söz edilirken bunlar kavimlerinin kardeşleri olarak takdim edilir. Aynı şekilde, *“Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sınıksız yapışın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız.”*¹²¹ Buradaki âyet de, mü'minlerin kardeş olduğunu, mü'minlerin birbirlerine karşı kin ve nefret beslememeleri gerektiğini bildirmektedir. Burada, Müslümanların birlik ve beraberliğini bozacak davranışlardan kaçınmak gerektiği ifade edilmekte aynı şekilde Müslümanların kardeş olduklarının farkına varmaları gerektiği ve buna göre birbirlerine karşı şekilde tavır takınmaları gerektiği bildirilmektedir.

Mü'minlerin kardeşliği, yardımlaşma, dayanışma şeklinde süreklilik arz etmelidir. Anlaşmazlık ve çatışmanın kaçınılmaz olduğu istisnai durumlar da olabilir fakat burada önemli olan bu durumlar esnasında kardeşlik hukukunun farkına varabilmektir. Şâyet anlaşmazlık yaşayanlar bu durumu anlayamazlarsa, diğer mü'min toplulukların olaya el atıp kardeşlik hukukunun gereği olan barışı tesis etmeleri gerekmektedir. Burada önemli bir esas da şudur ki, kardeşlikte, nesep bağlılığı kastedilmekle beraber iman kardeşliği anlamında bağlılığının olması, kastedilen ana gayedir. Din kardeşliğinin gereği olarak kardeşlerin, birbirlerine karşı şefkatli ve merhametli davranmaları gerekmektedir. Bununla birlikte, kardeşliğin gereği olarak aralarında anlaşmazlık çıkması durumunda, olayı kalıcı kin ve nefrete taşımayıp çözüm odaklı davranmak gerektiği belirtilmektedir. Burada iç barış ve kardeşlik son derece önemlidir. Eğer iç barış ve kardeşlik olmazsa düşmanlara karşı savaşma durumunda yenilgiye uğramak kaçınılmaz olur. Bu açıdan da olaya baktığımızda din kardeşliğinin önemi ortaya çıkmaktadır.¹²² Yine bu âyet, mü'minleri evrensel bir ailenin bireyleri olarak ilan etmekte ve sarsılmaz bağa işaret etmektedir.¹²³

İslam, kardeşlik meselesinde önemli bir rol oynamaktadır. Burada nesepteki kardeşlik gibi bir kardeşlik söz konusudur fakat başka bir durum var ki, buradaki kardeşlik din kardeşliği olup İslam'ın esası olan din kardeşliği ilkesi geçerlidir. İslam

¹²¹ **Kur'ân**, Âl-i İmrân Sûresi, Âyet 103.

¹²² Kurtubî, **a.g.e.**, s. 383-384.

¹²³ Güven, **Erdemli Toplumun İnşası Hucurât Sûresi Tefsiri** s.208.

burada birleştirici ve koruyucu nitelikte olan baba rolündedir.¹²⁴ Mecazen İslam'ın oğulları mahiyetinde olan her bir fert, din kardeşi olarak kabul edilmekte ve birbirlerini desteklemektedirler. Birbirlerini sevmekte ve birbirlerine sahip çıkmaktadırlar. Âyet, bu hususa dikkatleri çekmekte ve konunun önemini açıklamaktadır. Âyet, inanalar arasında, kardeşliğin olduğunu ilan etmektedir. İnananlar ile kâfirlerin asla kardeş olamayacağını, bunların inanç açısından birbirlerinden farklı olduklarını belirtmekte ve aralarını kesin çizgilerle ayırmaktadır.¹²⁵

Ebedi hayata sebep olan imanda, birleşme gerçeği söz konusudur. Bu esas etrafında birleşen bütün bireyler, inanan grubuna girmekte ve birbirlerinin din kardeşi olmaktadır. Âyette, bu kardeşlik bozulduğunda ya da iki mü'min arasında münakaşa olduğunda diğer din kardeşlerine görev düşmekte ve bu sorunun hallolması için sulh açısından gayret göstermeleri gerektiği ifade edilmektedir. Nitekim din kardeşi olmanın gereği budur. Kardeşler, sorunları halletmek için birbirlerine yardım etmekte ve arabuluculuk vazifesini yapmaktadırlar. İman kardeşliği, yardımlaşma ve dayanışmayı gerektirir. Zorluk anında, anlaşmazlık durumunda haklıyı ve haksızı belirleyip sorunu adaletle çözmek ve tarafları barıştırmak kardeşliğin bir gereğidir. Bu anlamda âyeti kerime, kardeşliğin sorun çözücü yönüne vurgu yapmaktadır.¹²⁶

Âyette İman ehli olanların kardeş olduğu ve aralarında herhangi bir kıskanma ve nefretin olmaması gerektiği belirtilmektedir. Nesep anlamdaki kardeşlerin birbirlerine sahip çıkma derecesi yükseldikçe yaşadıkları toplum içerisindeki güçleri de aynı oranda artmaktadır. Bunun gibi aynı dine sahip olan din kardeşleri, birbirlerine ne kadar sahip çıkarlarsa o kadar güç bulurlar huzur ve umutla yaşarlar. Bunun için âyetin de ifade ettiği gibi mü'minlerin kardeş olduğu ve birbirlerini sevmeleri gerektiği ilkesi önem arz etmektedir. İnanan her bireyin, bu şekilde hayatını yaşaması gerektiği açıkça ifade edilmektedir. Nitekim mü'minlerde, nifak, şikâk, kin ve düşmanlığa sebebiyet veren tarafgirlik, inananın bireysel ve sosyal hayatında reddedilmektedir.¹²⁷

¹²⁴ Merâgî, **a.g.e.**, s.130.

¹²⁵ eş-Şafîî, **a.g.e.**, s. 224.

¹²⁶ Yazır, **a.g.e.**, s.201.

¹²⁷ Said Nursi, **Mektubat**, İstanbul: Envâr Neşriyat, 2018, s. 262.

Hucurât sûresinin bu âyeti, İslam'ın bütün müntesiplerini kardeş ilan ettiğini, aralarındaki dargınlık ve kırgınlıkların olağan olmakla beraber, önemli olan bu dargınlık ve kırgınlıkların bir an önce ortadan kaldırılması gerektiğini beyan etmektedir.¹²⁸

Nihayetinde Hucurât Sûresi'nin söz konusu âyeti kardeşliği emretmektedir. Buradaki kardeşlik nesep ve kan bağı anlamındaki kardeşlik olmayıp kastedilen din kardeşliğidir. Kur'ân penceresinden bakılınca nesep kardeşliği, din kardeşliği kadar sağlam temellere oturmaz. Din kardeşliği çok sağlam dayanaklarla oluşmaktadır. Nesep kardeşliği, dinlerin farklılığıyla kesilebilir. Fakat neseplerin farklılığıyla din kardeşliği zarar görmez, kesilmez. Bu yönüyle din kardeşliği daha önemli olup âyet de bu gerçeği dile getirmekte ve asıl kardeşliğin, din kardeşliği anlamdaki kardeşlik olduğunu bildirmektedir. Müslümanlar din olgusu etrafında birleşen bir din ailesidir. Yani tüm Müslümanlar, aslında bir aile gibidir. Ortak noktaları çok fazladır. Bu sebeple inanan bir toplumda yaşayan ve bu aileye mensup bireylerin birbirlerini sahiplenmesi, birbirlerine karşı yardımlaşma ve dayanışmada bulunması, birbirlerini sevmeleri zorunluluktur. Bu anlamda inanan toplum kardeşlik sayesinde huzur bulmaktadır. Sosyal anlamda, inanmanın neticesine bağlı olarak doğal biçimde olumlu gelişmeler yaşanacaktır. Kardeşlik hukukuna bağlı olarak birey, hem kendisine hem de çevresine faydalı olacaktır. Kaos, kargaşa, nefret gibi olumsuz durumlar, bu kardeşlik sayesinde ortadan kalkacaktır.

2.1.2. Sosyal ve Ahlakî Temalar

Hucurât sûresi, aynı zamanda insan hayatını şekillendiren pek çok farklı hususa değinmektedir. İnanç ve itikat ile ilgili konuların yanı sıra ahlâk ile ilgili konuları da ihtiva etmektedir. Barış, başkası hakkında güzel düşünme, adalet gibi davranışlar toplumsal hayata katkı sağlamaktadır. Gıybet, dedikodu, iftira, küçük görme vb. gibi davranışlarda toplumsal dayanışmaya zarar vermekte ve toplumsal birliği zedelemektedir. Sosyal hayatı ilgilendiren bu meseleler toplumun huzur ve selameti açısından önem arz etmektedir. Kişinin hem sosyal hem de bireysel hayatını ilgilendiren bu konular, kişiye huzur sağlamakta ve hayatına huzur katmaktadır. Yine sûre, muhataba alınacak kişiye karşı takınılması gereken tavra yönelik ilkeler ortaya koymakta ve kişinin sosyal hayatta nasıl davranması gerektiği konularına açıklık getirmektedir.

¹²⁸ S. Demirci, a.g.e. s.123.

2.1.2.1. Küçümsemek

Âyet:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرَ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

Meâl:

Ey iman edenler! İçinizdeki erkekler başka erkeklerle alay etmesin. Ne malum, kendileriyle alay edilenler, alay edenlerden daha hayırlı ve faziletli olabilirler. Aynı şekilde kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler. Zira kendileriyle alay edilen kadınlar, alay edenlerden daha hayırlı ve faziletli olabilirler. Asla birbirinizi karalamayın ve birbirinize kötü, nahoş lakaplar takmayın. İmana erdikten sonra fışk ile anmak, anılmak ne kötüdür. Bu tür kötü davranışlardan pişman olup vazgeçmeyenler, zalimlerin ta kendileridirler.¹²⁹

Çalışmamızın bu kısmının başlığını içeren 11. âyet, birden fazla konuyu barındırmakla beraber, alaya alma, muhatabı küçümseme gibi konulardan bahsetmektedir.

Kaynaklarda daha çok bu konu “istihza” kavramıyla ifade edilmektedir. Fakat bazı âyetlerde “suhriyyet” şeklinde ifade edilmiştir. İstihza diğer adıyla suhriyyet, alay etmek anlamında kullanılıp bu konu hez’ şeklinde de geçmektedir.¹³⁰

Kur’ân-ı Kerimde 11 âyette hüzüv kelimesi, yirmi üç yerde istihza masdarından türemiş fiil ve isimler geçmekte ayrıca on beş âyette suhriyye kökünden isim ve fiiller yer almaktadır.¹³¹ Gerçekte Allah onlarla istihza eder de azgınlıklarında onlara fırsat verir, bu yüzden onlar bir müddet başıboş dolaşırlar”¹³² âyeti istihza şeklinde kullanılmıştır. “sadakalar hususunda, mü’minlerden gönüllü verenleri ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya, Allah işte onları maskaraya çevirmiştir. Ve onlar için elem verici bir azap vardır.”¹³³”Tevbe sûresindeki

¹²⁹ Kur’ân, Hucurât Sûresi, Âyet 11.

¹³⁰ el-İsfahânî, a.g.e., s. 300.

¹³¹ Mustafa Çağrı, “İstihzâ”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 23, İstanbul: DİB Yayınları, 2001, s. 347-348.

¹³² Kur’ân, Bakara Sûresi, Âyet 15.

¹³³ Kur’ân, Tevbe Sûresi, Âyet 79.

bu âyet, suhriyye kökünü esas alarak bu konuyu ifade etmektedir. Ayrıca birçok âyeti kerimede bu konuya değinilmektedir.¹³⁴

Müslüman toplumundaki bireyler, Allah katında değerli olduklarının farkında olarak muhatap olunmalıdır. Çünkü Allah katında kimin daha çok değerli olduğu bilinmez. Ayetin peş peşe, “*Belki de alay edilenler alay edenlerden daha hayırlıdır*” ifadesinin kullanılmış olması, kişinin alay ettiği karşı taraftaki bireyin belki de kendisinden daha değerli olduğu hususunu hatırlatması açısından önem arz etmektedir ve kişiyi bu durumdan caydırmaya yönelik ciddi bir uyarı niteliğindedir.¹³⁵

“Birisıyla alay etmek” konusunda müfessirler farklı yorumlar yapmışlardır. Müfessirleri bir kısmına göre alay etmek; bir kimsenin karşısındaki insanı komik duruma düşürecek tarzda davranış sergilemesidir. Bir kişiyi komik duruma düşürmek, söz ve eylemle olabilmektedir. Ayrıca bir insanı toplum içerisinde tahkir edip küçük düşürecek şekilde davranmak da bu kapsamda değerlendirilmektedir.¹³⁶

Burada gerek erkekler ve gerek kadınların birbirlerinin dış görünüşüne bakarak, birbirlerini değerlendirmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Çünkü dış görünüşler, insanların ölçülebileceği gerçek ölçütler değildir. Daha başka kıstaslar vardır ki, onları Allah bilir ve kullarını ona göre değerlendirir. Kimin değerli olduğu aslında Allah katında belli olan bir şeydir. Nice alaya aldıklarımızın Allah katında değeri en üst düzeyde olduğu ve nice değer verdiklerimizin de Allah katında değerlerinin olmadığı gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Ayette insanların küçük görülmemesi emredilmektedir. Küçük görmeden kasıt, başkalarını hakir görmek ve başkalarıyla alay etmektir. Bu durumu haram kılan Allah, âyette uyarıda bulunmaktadır.¹³⁷

Yukarıda bahsedilen şekilde Allah (c.c.), erkek ve kadınları birlikte uyarmaktadır. Müfessirler mevzubahis âyeti değerlendirirken özellikle buna değinmiş ve konuyla ilgili bazı ince çizgilere dikkat çekmişlerdir. Örneğin: “Kavim” ifadesinden kasıt erkeklerdir. Daha sonra bahsettiği kişiler de kadınlardır. Burada Allah, öncelikle erkeklerden bahsetmiş çünkü kadınlar erkeklerine tabidirler. Bu yüzden Allah öncelikle erkekleri zikretmiştir fakat bununla beraber kadınlardan da bahsetmiştir. Ama öncelik sonralık

¹³⁴ Kur’ân, Hûd Sûresi, Âyet 38, Zümer Sûresi, Âyet 56.

¹³⁵ Güven, **Erdemli Toplumun İnşası Hucurât Sûresi Tefsiri**, s.215.

¹³⁶ Kurtubî, **a.g.e.**, s. 385-388.

¹³⁷ İbn Kesîr, **a.g.e.**, s. 154.

durumu bulunmaktadır. Allah, âyetle, mesajını bildirirken, “*Ey erkekler ve kadınlar, birbirinizi küçük görmeyin, birbirinizle alay etmeyin*”, uyarısını yapmaktadır.¹³⁸

Âyet hakkında yapılan yorumlardan bir tanesi de söz konusu davranışın kardeşlik ve dayanışmaya vermiş olduğu zarardır. Böyle bir davranışta bulunmanın sağlıklı bir topluma zarar verebileceği, birlik ve beraberliği yok edeceği belirtilmektedir. Nitekim Seyid Kutub’a (ö. 1906-1966) göre, Allah, burada bir toplumsal birliğe işaret etmekte ve toplumda yaşayan her bireyin aslında eşit olduğu, çünkü diğerleri gibi onun da aynı toplumda yaşadığını belirtmektedir. Aynı toplumda yaşayan bireylerin birbirlerini küçük görme, birbirleriyle alay etme hakları yoktur. Çünkü her birinin, birden çok ortak yönü bulunmaktadır. Kişide bulunan bir özellikten dolayı, onu küçük görmek onunla alay etmek yanlıştır. Çünkü o kişide bulunan o özellik, insanlar nezdinde değersiz olabilir fakat belki de o, Allah katında çok değerlidir. Bazı özelliklerin gizli yönü vardır ki sadece onları Allah bilmektedir. Bu anlamda kişinin başkasında bulunan bir özelliğinden dolayı onu küçük görme ve onunla alay etme hakkı bulunmamaktadır.¹³⁹

Hasan el-Bennâ’nın (ö. 1906-1949) , bu duruma yaklaşımı biraz daha farklıdır. O, âyetin nüzul sebeplerini açıklamakta ve âyetle ifade edilen “kavim” ifadesinden kasıt erkekler ve kadınların tamamını kapsamakta olduğunu fakat bu ifadenin genel olarak erkekler için kullanıldığını beyan etmektedir. Bununla beraber yukardaki yorumlara benzer olarak kardeşlik ve toplumsal dayanışmaya vurgu yapmaktadır. Burada, insanların ayıbını ortaya çıkarıp hem söz hem de fillerle o kişilerin ayıplarıyla alay edip onları küçük düşürme olayı vardır. Âyetin Sahabe arasında ortaya çıkan birtakım olaylardan dolayı nâzil olduğu belirtilir. Bazı sahabeler, Bilal, Ammar b. Yasir, Habbab b. Eret, Selman el’Fars gibi sahabeler ile bazı özelliklerinden dolayı alay eder ve onları küçük görürlerdi. Aynı şekilde kadınlardan Safiye gibilere de “Yahudi’nin kızı Yahudi” deyip onu küçük görürlerdi. Bu olaylar üzerine âyeti kerime nazil olmuş ve böyle bir davranışta bulunmanın yanlış olduğu bildirmiştir. Ayet, Müslümanların birliğini bozan, aralarında nefret ve birbirlerinden hoşlanmama durumunu ortaya çıkaran, kardeşlik ve sevgi duygularını bitiren küçük düşürme, alaya alma gibi davranışları yasaklamaktadır. Yine bu gibi kötü davranışlar, Müslümanlar arasındaki kardeşlik bağlarını koparmakta ve zarar vermektedir. Bu şekilde Müslüman kardeşlerini küçük görüp alay edenlerin, hemen tövbe

¹³⁸ Zemahşerî, a.g.e., s.574.

¹³⁹ Seyyid Kutub, a.g.e., s. 102.

etmeleri gerektiği uyarısı yapılmakta aksi halde bunların hem kendilerine ve hem de başkalarına zulmettiği hususu hatırlatılmaktadır.¹⁴⁰

Söz konusu âyetin, “Ey iman edenler!” hitabıyla başlamasıyla konumuz arasında bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Yüce yaratıcı’nın kullarına karşı “Ey iman edenler!” şeklinde hitap etmesi, mü’min kulların Allah katındaki konumunun ve şerefının ne kadar üstün olduğuna işaret etmektedir. Bu çerçeveden hareketle mü’minlerin birbirlerine karşı alaycı bir tavır takınmalarının yasaklandığı vurgulanmaktadır. Âyette, ahlaki bir toplumsal yapıya zıt olan alaya alma konusu, yasaklanmaktadır. Bu davranışta bulunan bir kimsenin günaha gireceği bildirilmektedir. Bir mü’minin mü’min kardeşine karşı saygı göstermesi ve ona değer vermesi, onu küçümsememesi, onunla alay etmemesi âyetten anlaşılan mesajlardır. Netice itibarıyla âyet hakkında yapılan yorumlardan hareketle, insanların ne olduğunu değil ne olacağını da hesap etmeleri önemlidir. Ahlaki anlamda ilerleme kaydeden bir toplumda orada yaşayan bireyler birbirlerine değer vererek yaşamlarını devam ettirirler. Diğer toplumlarda durum böyle olunca ahlakın en faziletlisini emreden İslam’ın mensubu olan mü’minlerin de kesinlikle birbirlerine alaylı bir şekilde davranmamaları gerektiği ve birbirlerine saygı ve sevgi göstermeleri gerektiği göz ardı edilmeyecek bir gerçektir. Burada bir anlamda da mü’min bireylerin kibirden uzak durup, imanının gereği olarak din kardeşine karşı büyüklük taslamayıp karşısındakine eşit derecede görmesi gerektiği konusu bildirilmektedir. Mü’min, kibirden uzak, muhatabına değer veren kişidir. Bu anlamda mü’minlerin sosyal hayatını bozan ve bireyler arasında nefret tohumları eken davranışlar yasaklanmaktadır. Mutlu ve huzurlu toplumlarda, bu tür davranışlara yer yoktur. Mü’mine yakışan mutlu ve huzurlu bir hayat yaşamasıdır. Bu vesileyle Allah, mevzubahis âyette söz konusu davranışları yasaklamakta ve gerekli hatırlatmalarını yapmaktadır.

2.1.2.2. Ayıplama ve Kötü Lakap Takma,

Âyet:

وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ...

Meal:

¹⁴⁰ Hasan el Bennâ, **a.g.e.**, s. 455.

Asla birbirinizi karalamayın ve birbirinize kötü, nahoş lakaplar takmayın...

Ayıplama ve kötü lakap takma gibi davranışlar, Allah teala tarafından yasaklanan davranışlardır. Mü'min, bu tür davranışlardan uzak durmakla mükelleftir. Ahlaklı bir toplumun inşası için bu şarttır.

Hucurât sûresindeki malum âyet, öncelikle ayıplama konusuna değinmiş hemen ardından da lakap konusundan bahsetmiştir. Konuya başlarken âyetle geçen “lemz” ifadesinin sözlük ve terim anlamından bahsetmek isabetli olacaktır. “Lemz” ifadesi sözlükte “ayıplamak” gizli ya da yüzüne karşı birisini ayıplamak gibi anlamlara gelmektedir.¹⁴¹ Terim olarak, ayıpların peşine düşüp açığa çıkınca kişiyi ayıplamak anlamına gelmektedir.¹⁴²

Kur’ân’da bu konu, farklı kavramlarla ifade edilmektedir. “*Her kim bu çarçabuk geçen dünyayı dilerse ona, yani dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadarını dünyada hemen verir, sonra da onu, kınanmış be kovulmuş olarak gireceği cehenneme sokarız.*”¹⁴³ Âyeti Kur’ân’da bu konunun geçiş şekillerindendir. Yine başka bir âyeti kerimede bu konu, insanların dış görünüşüne bakarak yapmış oldukları kınamaya atıfta bulunur ki “*şâyet rabbinden ona bir nimet yetişmemiş olsaydı o, mutlaka, kınanacak bir halde ıssız bir diyara atılacaktı*” âyeti buna örnek verilmektedir. Kur’ân’da ayıplama ve kötü lakap takma konusu, yine levm, lemz, ayb, gıybet, nemime gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Örneğin: “*Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah, sevdiği ve kendisini seven mü'minlere karşı alçak gönüllü kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir. Bunlar Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanı kınamasından korkmazlar. Bu, Allah'ın dilediğine verdiği lütfudur. Allah lütfu ve ilmi geniştir.*”¹⁴⁴ âyeti bu kapsamda değerlendirilmektedir. Yine başlı başına müstakil bir sûre olan “Hümezeh” sûresi de bu konuya değinmekte ve arkadan çekiştirip küçük görenlerin hallerinin kötü olacağını beyan etmektedir.¹⁴⁵

¹⁴¹ İbn Manzûr, **a.g.e.**, s.4072.

¹⁴² el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 585.

¹⁴³ **Kur’ân**, İsrâ Sûresi, Âyet 18.

¹⁴⁴ **Kur’ân**, Mâide Sûresi, Âyet 54.

¹⁴⁵ **Kur’ân**, Hümeze Sûresi, Âyet 1.

Hucurât sûresi'nin söz konusu âyeti kerimesi de öncelikle ayıplama konusuna değinmekte ve hemen ardından da lakap konusundan bahsetmektedir.

İslam toplumunu oluşturan bireyler tevhid kimliği altında birleşip tek bir kimliğe bürünmüşlerdir ve fertlerin hepsi bütünlük arz etmişlerdir. Bütünün bir parçasına zarar gelmesi durumunda bütüne de zarar gelmektedir. Bu bağlamda bütünü oluşturan inanan bireylerin aynı kategorideki diğer bireyleri ayıplamaları durumunda ya da kötü lakap takmaları durumunda, dolaylı olarak kendilerini ayıplamakta ve kendilerine kötü lakap takmaktadırlar. Bu bağlamda söz konusu âyeti kerimede, inanan toplumu oluşturan bireylerin birbirlerini ayıplamaları ve birbirlerine kötü lakap takmaları yasaklanmaktadır. Âyette dikkat çeken en önemli kelime, "lemz" kelimesidir. Bu kelime, alay etmenin yanında, sataşmak, karalamak, laf atmak, suçlamak, iftira atmak, ayıplamak gibi anlamlara da gelmektedir. Bütün bu davranışlar mü'minler arasındaki ilişkiyi bozduğu ve toplumda huzursuzluk ve kavgalara neden olduğu için yasaklanmaktadır. Yine âyetin birbirinizi kötü lakaplarla çağırmanın buyurmasından da bu davranışın yanlış olduğu hususu ortaya çıkmaktadır. Bu lakap, ister anne ister baba ve isterse kardeşe olsun hiç fark etmemektedir. Fakat şu vardır ki, mü'mine hoşlandığı bir lakapla çağırmakta bir sakınca yoktur.¹⁴⁶

İman etmenin, birtakım sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluklardan bazıları da, mü'minin karşısındaki kişiyi ayıplamaması ve karşısındaki kişiye lakap takmamasıdır. Mü'minin bu şekilde davranarak karşısındaki muhatabına eziyet etmemesi, mü'minin usul ve adabındandır. Burada, usul ve adaba vurgu yapılmaktadır. Cahiliye toplumunda, bu davranışın yaygın olduğu ve İslam'ın gelmesiyle beraber, bu davranışın yasaklandığı ifade edilmektedir. Ayıplama ve lakap takma davranışının yasaklanmış olması, İmanî bir manaya işaret etmektedir. Bu davranışı yapanların, aslında iman vasfına yakışmadığına dair vurgu yapılmaktadır. Nasıl ki imandan sonra mürtet olma durumu varsa bu olayı yapanlarda da buna benzer bir duruma düşme söz konusudur.¹⁴⁷ Çağdaş müfessir Seyid Kutup yukarıda bahsettiğimiz konuya dikkatleri çekmektedir.

¹⁴⁶ Musa Kazım Yılmaz, "Hucurât Sûresinin Öne Çıkardığı Adabı Muaşeret", **Harran Üniv İlahiyat Fak. Dergisi**, 22, sayı 38, Temmuz- Aralık 2017, s. 1-30.

¹⁴⁷ Seyyid Kutub, **a.g.e.**, s. 3344.

Âyetin ele aldığı konulardan biri de din kardeşliğine yapılan vurgudur. Mü'minler yekvücut gibidir. Buradan hareketle bir mü'min, diğer mü'min kardeşini her ne şekilde olursa olsun ayıplaması, âyet ve hadislerden hareketle yasaklanmaktadır. Burada değinilmesi gereken hususlardan bir tanesi de, mü'minlerin tıpkı bir vücudun organları gibi birbirlerine yardımlaşma ve dayanışma içerisinde olduğu ve vazifelerinin birbirlerini ikmal etmek olduğudur. Nasıl ki insanın bir eli diğer eline rekabet etmez, bir gözü bir gözünü tenkit etmez, dil kulağa itiraz etmez, kalp ruhun ayıbını görmez, belki birbirlerinin noksanını ikmal eder, ihtiyacına yardım eder¹⁴⁸ ise mü'minler de birbirlerine karşı bu organlar gibidir. Olaya bu açıdan bakıp bu minvalde davranmak gerekir ki bunun gereği olarak ayıplamanın, mü'minin hayatında olmaması gerekmektedir.

Netice olarak sosyal bir varlık olan insanın, “birisiyle alay etmek” ve ya “birine lakap takmak” gibi konularda sosyal normlara uyması bir gerekliliktir. Mezkûr âyette iki olgu, toplum-birey ilişkisi bağlamında ele alınmaktadır. Ahlaklı bir toplumu tesis etmeyi hedefleyen Kur'ân'ın mesajının da toplumsal normlara uygun ahlaki değerler içermesi bir gerekliliktir.

2.1.2.3. Zan

Âyet:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بََعْضُكُم بَعْضًا
أَيُّحِبُّ أَخَذَكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ

Meâl:

*Ey iman edenler! Zandan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin gizli hallerini asla araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Sizden biri ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bakın tiksiniyorsunuz bile! Öyleyse Allah'ın bütün bu emirleri hususunda duyarlı olun. Şüphesiz Allah samimi tövbeleri kabul eden, tövbekâr kullarına karşı çok merhametli olandır.*¹⁴⁹

¹⁴⁸ Said Nursi, **Lem'alar**, İstanbul: Envâr yayınları, 2018. s.160.

¹⁴⁹ **Kur'ân**, Hucurât Sûresi, Âyet 12.

Zan, sözlükte, şüphelenmek, kesin bilgiye erişmek, itham etmek gibi birbirinden farklı anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁵⁰ Kesin olmayan inanç, iki konuyu tercih etmedeki kararsızlık gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵¹

Terim anlamda zan kavramı ile ilgili farklı tanımlar mevcuttur. Eşit olan iki iş arasında birisini diğerine tercih etme şeklinde tarif edilmektedir. Tercih edilen görüş neticesinde bir kişi ya da konu hakkında çeşitli varsayımlarda bulunmaktır. Bu varsayımlar olumlu olmakla beraber olumsuz da olabilmektedir.¹⁵² Zannın bazı emarelerden dolayı ortaya çıktığı bu emarelerin, bazen kesinlik şekline dönüştüğü ve kesin bilgi haline geldiği bazen de şüphe ve ithamdan başka bir şey ifade etmediği de zan ile ilgili tespit edilen anlamlardandır.¹⁵³

Kur’ân-ı Kerim’in birçok yerinde bu konuya değinilmektedir. Âyetler incelendiğinde bu konunun bazen kesin bilgi anlamında kullanıldığı bazen de sakınılması gereken kötü zan ve şüphe şeklinde ifade edildiği görülmektedir.¹⁵⁴ Örneğin Bakara sûresi 249. Âyette, “*Allah’a kavuşacaklarını umanlar*”¹⁵⁵ âyetinde geçen zan kavramı, kesinlik anlamında kullanılmakta ve Allah’a kavuşma konusunda hiçbir endişesi olmayan ve bunu kesin bir şekilde bekleyenler anlamında yorumlanmaktadır. Yine zannın Kur’ân’da “kuruntu” şeklinde kullanıldığına dair örnekler bulunmaktadır. “*Onların bir kısmı kitabı bilmezler. Bütün bildikleri kulaktan dolma şeyler, birtakım kuruntulardır. Onlar sadece yanlış fikirlere kapılmışlardır*”¹⁵⁶ âyeti bunun kanıtıdır. Zan Kur’ân’da “yanlış bilgi” anlamında da kullanılmaktadır. Fussilet 23. âyet olan “*işte rabbiniz hakkındaki bu yanlış düşünceniz, sizi helaka sürükledi de hüsrana uğrayanlardan oldunuz*”¹⁵⁷ âyeti de zannın diğer bir kısmına değinmektedir. Âyetleri incelediğimizde zannın “tahmin etme” anlamında da kullanıldığını görebiliriz. Câsiye sûresi 24. âyet buna değinmektedir. *Müşrikler dediler ki, hayat sadece yaşadığımız şu dünya hayatıdır. Yaşarız ve ölürüz. Oysa onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur, sadece tahminde bulunuyorlar*¹⁵⁸. Burada

¹⁵⁰ İbn fâris, **a.g.e.**, s. 462-463.

¹⁵¹ Murtazâ ez-Zebidî, **Tâcü'l-Arûs**, Kuveyt: Vezâretü'l İnşâ ve'l İbdâ, 1965, s.365,

¹⁵² Tehânevî, **Keşşâfü Istılâhâtî'l Fünûn ve'l-Ulûm**, Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1996, s. 1154.

¹⁵³ el-İsfahânî, **a.g.e.**, s.412.

¹⁵⁴ Bknz, **Kur’ân**, Nûr Sûresi, Âyet 24-12, Feth Sûresi, Âyet 6 ve 12, Bakara Sûresi, Âyet 249, Ahzâb Sûresi, Âyet 10, Kasas Sûresi, Âyet 39, Tekvîr Sûresi, Âyet 24, Bakara Sûresi, Âyet 78, Bakara Sûresi, Âyet 46, Kıyâme Sûresi, Âyet 28, Muttaffîn Sûresi, Âyet 4, Yûnus Sûresi, Âyet 24.

¹⁵⁵ **Kur’ân**, Bakara Sûresi, Âyet 249.

¹⁵⁶ **Kur’ân**, Bakara Sûresi, Âyet 78.

¹⁵⁷ **Kur’ân**, Fussiler Sûresi, Âyet 23.

¹⁵⁸ **Kur’ân**, Câsiye Sûresi, Âyet 24.

geçen zan kavramı, bir mesele hakkında sadece tahminde bulunmak şeklinde yorumlanmaktadır.¹⁵⁹

Zan konusunun farklı yönleri de bulunmaktadır. Hüsn-ü zan ve su-i zan bunlardandır. Su-i zan, “zanun” şeklinde kaynaklarda geçmekte ve bu konu “kötü bir kişinin kötü zannı” şeklinde tarif edilmektedir.¹⁶⁰ Hz. Âişe annemize karşı atılan nâmus iftirası hakkında inen âyet, hüsn-i zanna dikkatleri çekmektedir. “*Bunu işittiğiniz zaman, mü'min erkek ve kadınların birbirleri hakkında hüsn-i zan beslemeleri ve bu apaçık bir iftiradır demeleri gerekmez miydi?*”¹⁶¹ âyeti bu konuya vurgu yapmaktadır.

Âyette geçen zan konusu ile ilgili olarak, mü'minlerin zannın bir kısmından kaçınması gerektiği çünkü zannın önemli bir kısmının kesin bir bilgi olmadığı ve bunun da kötü bir davranışlardan olduğu bildirilmektedir. Yine mü'minlerin birbirleri hakkındaki güzel düşüncelerinin, hüsn-ü zanlarının da hayırlı bir davranış olduğu ifade edilmektedir.¹⁶²

Zannın farklı kısımları bulunmaktadır ki bunun dört kısma ayrıldığı bildirilmektedir. Yasaklanan zan, emredilen, mübâh ve mendûp zan bu kısımları oluşturmaktadır. Âyette ifade edilen zan mahzur olan, yasaklanan zandır. Yasaklanan zan, su-i zandan oluşmaktadır. Kişiler hakkında kötü düşünceye sahip olmak, kişide bulunmayacak ithamlarda bulunmak, su-i zan örneklerini oluşturmaktadır. Âyette ifade edilen, kişinin zanların tümünden değil de bu kötü zandan kaçınması ve bu konuda dikkatli davranması gerektiği hususudur.¹⁶³

Hucurât sûresinin 12. âyeti, zan konusuna dikkat çekmekte ve bu konu hakkında mesajlar vermektedir. Bu hususta genellikle müfessirler, söz konusu sûrede zannın hangi anlamda kullanıldığına dikkat çekmektedirler.

Bahsedilen zan çeşitleri dışında zannın genel anlamda ne olduğu ile ilgili yorumlar bulunmaktadır. Müfessirler, zannın ağır bir itham olduğuna dikkat çekmektedir. İbn Kesir (ö. 774/1373), âyetin zanda bulunan bireyin, ailesine, akrabalarına ve etrafında olmayan tüm insanlara karşı ihanet ettiğine vurgu yaptığını savunmaktadır. İbn Kesir'in ihanet

¹⁵⁹ Ayrıca bkz. **Kur'ân**, Zuhuf Sûresi, Âyet 20, Feth Sûresi, Âyet 6-12, Zâriyât Sûresi, Âyet 10, Necm Sûresi, Âyet 28, En'âm Sûresi, Âyet 136-138-148.

¹⁶⁰ İbn Manzûr, **a.g.e.**, s. 2764.

¹⁶¹ **Kur'ân**, Nûr Sûresi, Âyet 12.

¹⁶² Taberî, **a.g.e.**, s.373.

¹⁶³ Ebü'l-Ferec İbnü'l Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr fî 'ilmi't-tefsîr**, Cilt 7, Beyrût: Mektebü'l İslamî, 1984, s.469.

vurgusu, bu konuyla ilgili yapılan farklı ve dikkat çekici yorumlardandır. Mü'minlerin bu davranıştan sakınmaları gerektiğini söylemektedir.¹⁶⁴

Zan ile ilgili olarak, “kesin bilgi ve kesin olmayan bilgi” şeklinde müfessirlerin açıklamaları mevcuttur. Zan, insanlar arasındaki ilişkilerde olacağı gibi ilâhi ve nebevî konularda da olabilmektedir. İlâhi ve nebevî konular ile ilgili olan zan kesinlik ifade etmektedir. Bu çerçeveden hareketle zannın iman ile ilgili olan kısmına inananların kesin bir şekilde uyması gerekmektedir. Diğer taraftan insanın günlük yaşantısıyla ilgili olan zanda ise kesinlik olmamasından ötürü kişi hakkında yanlış kanaate sahip olma gibi olumsuz bazı durumlar ortaya çıkabilmektedir. Âyette İnananların, ikinci kısım olan zandan kaçınmaları gerektiğine vurgu yapılmaktadır ki bu ikinci kısım olan zan insanlar arasında olmakta ve bireyler arasında güvensizliği ve olumsuz neticeleri doğurmaktadır.¹⁶⁵

Kişi zanda bulunurken bunu farklı şekillerde yapmaktadır. Sadece düşüncede kalan zan, ifade edilip pratiğe dönüşen zan bunlardandır. Aslında kaynaklarda genellikle zannın sözsel boyutuna değinilmektedir. Eylemsel bağlamdaki zandan bahseden müfessirler de bulunmaktadır. Nitekim söz konusu âyetin zan ile ilgili kısmı tefsir edilirken söz ile beraber eylem şekline dönüşen zanna da değinilmekte ve inananların, âyeti bu şekilde de anlaması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Yine böyle bir davranışta bulunmanın aslında yalan söylemek olduğu da aktarılmaktadır. Müfessirlerin geneli, zannın büyük bir günah olduğunu beyan etmişlerdir. Bunlara karşılık İbn Atiyye (ö. 541/1147), biraz daha farklı bir yola başvurmuş günahı ziyade bunun yalan bir davranış olduğunu zikretmektedir.¹⁶⁶

Zan olayında itham bulunmaktadır. Kişide olmayan özelliklerle ya da kişinin yapmadığı davranışlarla kişiyi töhmet altında bırakmak söz konusudur. Âyeti kerime, bu şekilde bir davranıştan sakınmak gerektiğini beyan etmektedir. Bu husus aktarılırken müfessirler örnekler sunmakta ve meseleyi biraz daha somutlaştırmaktadırlar. Fahişe ve içki konusunda olduğu gibi bu davranışları yapmayan kişileri töhmet altında bırakıp onlara bu suçu isnat etmenin ne kadar büyük bir günah olduğu konusu, meselenin daha

¹⁶⁴ İbn Kesir, **el yesir fi ihtisar ibn kesir**, Cidde: Daru'l Hûdâ, 1426, s. 1691.

¹⁶⁵ Beyzâvî, **a.g.e.**, s. 136.

¹⁶⁶ İbn Atiyye el-Endelüsî, **el-Muharrerü'l-Vecîz**, Cilt 5, Beyrut: Darü'l Kitabi'l İlmiyye, 2001, s.150-151.

iyi anlaşılması adına örnek verilmekte ve âyetin bu bağlamda inananları uyardığına dikkat çekilmektedir.¹⁶⁷

İnsanlar için toplumsal bağ önem arz etmektedir. Sosyal bir varlık olan insanın bu bağı koparacak davranışlardan kaçınması gerekmektedir. Bu bağı koparan birçok davranış bulunmaktadır. Gıybet, dedikodu, iftira vb. davranışlar bu bağı koparan hareketlerdendir. Zan da bu kategoridedir ve insanlar arasında kurulan bağı koparmaktadır. Tefsirleri incelediğimizde müfessirlerin bu konuya değindiğine şahit olabilmekteyiz ki müfessir Merâgî bunlardan biridir. O, mevzubahis olan âyeti tefsir ederken âyette geçen zan konusunu toplumsal bağla ilişkilendirmekte ve sağlıklı bir islam toplumunun inşası için zandan kaçınmak gerektiğine değinmektedir. Bununla beraber zannı da kısımlara ayırmakta ve açık bir ifadeyle su-i zanna değinmektedir. Bireyin su-i zandan kaçınması gerektiğini açıklamaktadır.¹⁶⁸

Sonuç itibarıyla söz konusu âyetin zan konusuyla ilgili bir kısım müfessirlerin görüşleri analiz edildiğinde zannın farklı kısımları olduğu ve bireyin kaçınması gereken zannın, su-i zan olduğu söylenebilir. Kişiyi töhmet altında bırakma, kişide olmayan bazı davranışların kişide varmış gibi sözle ifade edilmesi, zihnen düşünülmesi veya fiiliyata dökülmesinin sakıncalı olduğu da vurgulanan konulardandır. Buradan hareketle zannın aslında helal olan kısmının da olduğu anlaşılmaktadır. Yine itikadi anlamdaki zannın sakınılması gereken zanla bir ilişkisinin olmadığı da müfessirlerin yorumlarından anlaşılmaktadır. Toplumsal barışın sağlanması için zandan kaçınılması gerektiği de anlaşılmaktadır. Bütün bu konular bağlamında inanan bir bireyin, yaşamını idame ettirirken hassas davranması ve bu çirkin davranıştan sakınması gerektiği âyetten anlaşılan en önemli mesajlardandır.

2.1.2.4. Tecessüs

Âyet:

... وَلَا تَجَسَّسُوا

Meâl:

Birbirinizin gizli hallerini asla araştırmayın...

¹⁶⁷ Kurtubî, **a.g.e.**, s. 397.

¹⁶⁸ Merâgî, **a.g.e.**, s.136.

Tecessüs, sözlükte elle dokunmak, araştırmak, göz ile kişiyi gözden geçirmek, başkasına gözleri dikmek gibi anlamlara gelmektedir. Yine bu kavram, başkası hakkında konuşmak ve onu araştırmak, işlerin iç yüzünü incelemek ve bunu kötü bir şekilde yapmak anlamlarında kullanılmaktadır.¹⁶⁹

Terim anlamda tecessüs kelimesi, kişinin bilgisi dışında, gizli yönlerini, özel durumunu öğrenmek için araştırma yapmak, kişi hakkında hüküm vermek için onu tanıma yoluna girmek gibi anlamlara gelmektedir.¹⁷⁰ Dini bir kavram olarak, başkalarının gizli taraflarını, kötülük ve kusurlarını araştırmak şeklinde kullanılmaktadır¹⁷¹

Kur’ân-ı Kerim’de tecessüs kelimesi sadece bir yerde geçmektedir. Fakat genel kabul edilen görüşe göre bu kelimeyle benzer manada kullanılan “Tehassüs” kavramı da tecessüsle münasebeti bulunan ve Kur’ân-ı Kerim’de geçen bir kavramdır. Yusuf sûresinde geçen “*Ey oğullarım, gidin Yusuf ve kardeşi’ni araştırın*”¹⁷² âyeti tecessüs gibi araştırmak anlamında kullanılmıştır. Yine tecessüsle aynı anlamda kullanılan “takassus ve taharri” kelimeleri de verilebilecek diğer örneklerdendir. Kassas sûresinde geçen “*Annesi, Musa (a.s.)’ın kız kardeşine, onun izini takip etmesini söylemişti*”¹⁷³ âyetteki kelime bu anlamda kullanılmıştır. Aynı şekilde Cin sûresinde geçen, “*işte onlar doğru yolu arayanlardır*”¹⁷⁴ âyeti de tecessüsle anlam açısından münasebeti bulunan ifadelerdendir. Nihâyetinde Kur’ân-ı Kerimin ilgili âyetleri incelendiğinde “tecessüs” kavramının doğrudan sadece bir sûrede geçtiğini görmekteyiz. Farklı sûrelerde de aynı bağlamda kavramlar kullanılmakta ve bunlar da tecessüs gibi, araştırmak, izini sürmek gibi anlamlara gelmektedir.

Mevzubahis olan Hucurât sûresinin 12. âyetinde tecessüs kavramına doğrudan değinilmekte ve bu konu hakkında mü’minler, Allah (c.c) tarafından uyarılmaktadır.

Tecessüs, dikkatli ve gayretli bir şekilde araştırmaktır. Âyette kullanımı itibariyle başkalarının kusurunu araştırıp bunu tespit edip ortaya çıkarmak anlamına gelmektedir. Burada başkalarının kusurunu araştırıp ortaya çıkarmayın mesajı verilmektedir. Bu işin

¹⁶⁹ İbn Manzûr, **a.g.e.**, s. 624.

¹⁷⁰ el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 121.

¹⁷¹ Mehmet Can bulat, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, “Tecessüs”, Ankara: DİB Yay. 2015, s. 638.

¹⁷² **Kur’ân**, Yusuf Sûresi, Âyet 87.

¹⁷³ **Kur’ân**, Kasas Sûresi, Âyet 28/11.

¹⁷⁴ **Kur’ân**, Cin Sûresi, Âyet 72/14.

peşinde koşmanın yanlış olduğu belirtilmektedir.¹⁷⁵ Burada aslında ilgili müfessir bu davranışın doğru olmadığına yönelik vurgu yapılmaktadır.

Müfessirlerin çoğu tecessüsün yanlış bir davranış olduğu üzerinde fikir birliği sağlayıp bunu ifade ederlerken farklı açıklamalarda bulunmuşlardır. Örneğin; Taberî (ö. 310/923), bu konuyu yorumlarken bir kişiyi övmek ya da yermek yani bir kişi hakkında yorum yapmanın doğal olduğunu beyan etmektedir. Fakat bu kanıya varırken karşı tarafın gizli yönlerinin araştırılmaması, onun açık olan yönleriyle, kişi hakkında niteleme yapılması gerektiğini söylemektedir. Kişinin gizli yönlerini bilme konusunun, aslında kişiyi yanlış yönlerle de çekebileceğine değinmekte ve bunun tam anlamıyla doğru bilgi olamayacağını savunmaktadır.¹⁷⁶

Tecessüste bulunan kişi, hem kendisine hem de yaşadığı topluma zarar vermektedir. Nitekim bu davranışta bulunan kişi, peşine düştüğü kişinin ve kusurunu ortaya çıkarttığı kişinin, izzet ve şerefini yok eder. Mü'min kardeşinin izzet ve şerefini yok eden kişi aslında Allah katında kendi izzet ve şerefini yok etmiş olur. Nitekim Kur'ân'ın ve sünnetin koymuş olduğu kurallara muhalif davranmış olur. Bu durum da Allah ve resulü katında değerinin düştüğü anlamını barındırmaktadır. Bu anlamda hem kendisine hem de mü'min kardeşine zarar vermiş olmaktadır. Âyette ifade edilen tecessüs kavramını anlatırken son dönem müfessirlerinden olan Meragî, konunun toplumsal yönüne vurgu yapmaktadır. İslam toplumunda yaşayan müslüman bireyleri, birbirine sıkıca bağlayan birtakım davranışlar, değerler vardır. İnananlar bu değerler ve davranışlar sayesinde, birbirine güvenmekte birbirlerine karşı sevgi ve saygı beslemektedirler. Bu bağı koparan birtakım hususlar bulunmaktadır. Sûrenin diğer âyetleri buna değinmektedir. Küçümseme konusunda olduğu gibi kusur araştırma ve tecessüsün de, kardeşlik bağına kopardığı ve İslam birliğine zarar verdiği açıktır. Bu anlamda Allah, âyeti kerimede tecessüsü yasaklamakta ve inananların bu konuda dikkatli olması gerektiğini ifade etmektedir.¹⁷⁷

Tecessüs yasağına uymak İslami olduğu kadar insani bir görevdir. Mevcut uluslararası hukukta yer alan bazı haklar bunun örneğidir. Yaşama hakkı, konut dokunulmazlığı hakkı, özel hayatın gizliliği hakkı, sağlık hakkı bu örnekler arasında

¹⁷⁵ Yazır, **a.g.e.**, s. 208.

¹⁷⁶ Taberî, **a.g.e.**, s.374.

¹⁷⁷ Meragî, **a.g.e.**, s.136.

sayılabilir. Özel hayatın gizliliği ve konut dokunulmazlığı hakkı, her ne kadar insani bir kural olarak görünüyorsa da aslında bu hak, İslam hukukuna göre bireye devlet tarafından verilen bir haktır. Bunun gibi konumuzun başlığı da aslında bu yasaklar kategorisinde değerlendirilebilir. Nitekim bu âyette kastedilen, Müslümanların özel hayatını ve ayıplarını araştırmak, gizledikleri şeyleri ortaya çıkarmaktan men etmektir¹⁷⁸ yorumu bu görüşümüzü destekler niteliktedir.

Sonuç itibariyle, tecessüs olayı, dinen yasaklanmakta ve bunu, âyet, açık bir şekilde ifade etmektedir. İnsanların kusurunu ortaya çıkarıp gizli yönlerini ortaya çıkarmak, tecessüs olarak ifade edilmekte ve reddedilmektedir. Bu davranış, hem bireysel hem de sosyal hayata olumsuz anlamda etki etmektedir. Yarattığı kulunun her şeyine hâkim olan Allah (c.c.), bunun kullarına zarar vereceğini bilmekte ve bu anlamda kulları arasında ve kulun bireysel hayatında problem olmasını önlemek adına tecessüsü yasaklamaktadır. Bu açıdan inananların verilmek istenen mesajı iyice belleyip buna uygun bir davranış sergilemeleri gerekmektedir.

2.1.2.5. Gıybet

Âyet:

وَلَا يَغْتَابَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْنُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ

Meâl:

*Birbirinizin gıybetini yapmayın. Sizden biri ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bakın tiksiniyorsunuz bile! Öyleyse Allah'ın bütün bu emirleri hususunda duyarlı olun. Şüphesiz Allah samimi tövbeleri kabul eden, tövbekâr kullarına karşı çok merhametli olandır.*¹⁷⁹

Gıybet, Hucurât sûresi 12. âyetinin mahiyetinde barındırmış olduğu konulardandır. Gıybet, “ğayb” kelimesinden türetilmiş olup sözlükte, belli olmayan gizli olan şey, kaybolmak, Allah dışında kimsenin bilmediği gibi anlamlara gelmektedir.¹⁸⁰ Terim olarak ise, kişinin karakteri, giyimi, soyu, bedeni, sözleri vb. hakkında yokluğunda

¹⁷⁸ Zemahşerî, a.g.e., s.1040.

¹⁷⁹ Kur'an, Hucurât Sûresi, Âyet 12.

¹⁸⁰ İbn Fâris, a.g.e., s.403.

konusmak ve bunun neticesinde, hakkındaki konuşmaları duyanın, hoşlanmayacağı davranış şeklidir.¹⁸¹

Bu konu Kur’ân’da farklı şekillerde geçmektedir. Nemime, hemz’ lemez’ gamz, ta’n bunlardandır. Kalem sûresinde geçen “söz gezdiren”¹⁸² âyeti, “ her, işaretle ve arkadan çekiştirene veyl olsun”¹⁸³ âyeti, yine “dilleri eğip bükerek ve dini alaya alarak”¹⁸⁴ âyetleri konumuza delil teşkil edecek âyetlerdendir.

Hucurât sûresinin 12. âyetinin son konusu gıybet hakkındadır. Yine sûrede gıybette kaçınılması gerektiği vurgulanmakta ve konuyla ilgili müfessirler, gerekli açıklamaları yapmaktadırlar. Gıybet yapmada arkadan konuşma esastır. Bu konuşma, doğru olabileceği gibi yanlış da olabilmektedir ki her halükarda ister doğru ister yanlış olsun, bir kişinin arkasından konuşmak yasaklanmaktadır. Nitekim söz konusu sûremizin âyetinde gıybet yapmak, ölü kardeşinin etini yemeye benzetilmekte ve bunun ne kadar kötü bir şey olduğu belirtilmektedir.

Âyet, olayı aktarırken ölü kardeşinizin etini yemekten hoşlanır mısınız? Şeklinde soru edatı kullanmaktadır. Allah, âyette bunu aktardıktan sonra cevap vermekte ve tiksindiniz değil mi, şeklinde soruya karşılık vermektedir. Allah, burada gıybette kaçınılması gerektiğini emretmektedir. Buradan iki farklı sonuca ulaşılmaktadır. Birincisi, Ey insanlar, nasıl siz bir ölünün etini yemekten hoşlanmıyorsanız ve bundan kaçınıyorsanız tıpkı bunun gibi olan gıybette de kaçının. İkinci anlaşılan da, Ey insanlar, nasıl ki başkasının sizin hakkınızda gıybet yapmasından hoşlanmıyorsanız siz de bunu yapmaktan kaçının mesajıdır.¹⁸⁵

Elmalılı, söz konusu tefsirinde gıybet konusunu üç farklı şekilde ele almaktadır. “Birincisi kişinin gıybet edip ben gıybet etmiyorum onda olanı söylüyorum demesidir ki bu da haramı helal saymaktır ve bu da küfürdür. İkincisi gıybet edip gıybeti hakkında konuşulan kimseye ulaştırmaktır ki bu günahdır helalleşmedikçe tövbe de tamam olmaz çünkü ortada bir eziyet durumu vardır bu da kul hakkıdır. Üçüncüsü gıybet edilene

¹⁸¹ Tehânevî, a.g.e., S.1256.

¹⁸² Kur’ân, Kalem Sûresi, Âyet 68/11

¹⁸³ Kur’ân, Hûmeze Sûresi, Âyet 104/1

¹⁸⁴ Kur’ân, Nisâ Sûresi, Âyet 4/46

¹⁸⁵ Kurtubî, a.g.e., s.409.

ulaşmaz bu hem kendisine hem de gıybet ettiği kimseye istiğfar edip tövbe etmekle affolunabilir”.¹⁸⁶

Gıybet, naslarda belirtildiği üzere ahlak dışı bir davranış olarak idraklere sunulmaktadır. Bu kötü davranış toplumdaki bireylerin birbirlerine karşı olan güvenlerinin azalmasına ve aralarındaki birlik ve beraberlik ruhunun yok olmasına sebep olmaktadır. Toplumsal bir varlık olan insanın gıybetten kaçınması, pek mümkün gözükmemektedir. Nitekim günümüzde herhangi bir sebepten dolayı bir araya gelen bireylerin bir müddet sonra gıybet ettiklerine şahit olmaktadır. Kur’ân ve sünnete uygun bir yaşam terk edilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda sûrenin konuyla ilgili âyetinde büyük bir toplumsal sorun olan gıybet meselesi dile getirilmekte ve inananlara gereken emir ve yasaklar açıkça ifade edilmektedir. Erdemli bir toplumun inşası için gıybetten kesinlikle kaçınılması gerektiği belirtilmektedir. Fakat yapılan gıybetin neticesinde tövbe de önem arz etmektedir. Allah, âyette tövbeyi tavsiye etmekte ve inananların dikkatini buna yöneltmektedir. Su-i zan ve tecessüste olduğu gibi gıybet konusunda da insanlar arasında nifak tohumları ekilmekte ve kardeşliğe zarar verilmektedir. Bu davranışı yapan muhatabını kardeşlikten çıkarmakta onun etini bilerek çiğnemektedir. Sözde değer verdiği kişiyi aslında kendi elleriyle yok etmektedir. Bu yönleri sebebiyle âyette bu davranış yasaklanmakta ve inananlara gerekli uyarılar yapılmaktadır.

2.1.3. Sosyal ve Hukukî Temalar

Hucurât sûresi, mahiyetinde bazı hukuki konuları barındırmaktadır. Bu konular karşısında bireyin takınması gereken tavır açıkça ifade edilmektedir. Toplumlara, sağlam adım atabilmesi ya da toplumda yaşayan bireylerin, huzura ulaşması için bu hukuki normlara uymaları gerekmektedir. Kur’ân’ın, birçok âyetinde bu hukuki normlara vurgu yapılmaktadır. Adalet, sosyal hukuk, bireysel hukuk gibi konulara değinilmektedir. Bahsi geçen sûrede de hukuka ilişkin konular aktarılmaktadır.

2.1.3.1. Fasıkın Ortaya Koyduğu İddiasının Araştırılması

Âyet:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

¹⁸⁶ Yazır, a.g.e., s.209-210.

Meâl:

*“Ey iman edenler! Eğer bir fasık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz”*¹⁸⁷

“Fısk”: Allah’ın emrini terk etmek, hak yoldan sapmak, günaha meyletmek gibi anlamlara gelmektedir. “Fasık” kavramı ise günahkâr olan, pis olan demektir.¹⁸⁸ Tanımdan anlaşılacağı gibi fısk ve fasık’lık bir isyanın ve haddi aşmanın doğurduğu sonuçtur.

Fısk ve fasıkların nitelikleriyle ilgili olarak Kur’ân’da pek çok âyet geçmektedir. *“Onlar öyle fasıklar ki, kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler. Allah’ın ziyaret edilip hal ve hatırının sorulmasını istediği kimseleri ziyaret etmekten vazgeçerler ve yeryüzünde fitne ve fesat çıkarırlar. İşte onlar gerçekten zarara uğrayanlardır.”*¹⁸⁹

*“Ant olsun ki sana apaçık âyetler indirdik. Ey Muhammed! Onları ancak fasıklar inkâr ederler.”*¹⁹⁰

*“Fasıklar söz verip sözlerinde durmazlar, akrabalık ilişkilerini keserler, yeryüzünde fitne ve fesat çıkarırlar.”*¹⁹¹

*“Onlar (Fasıklar) Allah’ın indirdikleriyle amel etmezler.”*¹⁹²

*“Fasıklar, laf götürüp getirirler ve taşıdıkları haberi çarpıtırlar.”*¹⁹³

Yukarıda bahsettiğimiz tanım ve âyetlerden hareketle “fısk” ve “fasık” kavramlarının günah işleme ile sıkı bir bağının olduğu ortadadır. Allah’ın emrini yerine getirmeyip hak yoldan sapanlar, günah işleyenler “fasık” kategorisinde değerlendirilmektedir. Âyetler fasık olan kişinin niteliklerini aktarmaktadır. Hucurât sûresi’nin ilgili âyeti de bu konuya değinmekte ve bu özellikte olan kişiye güvenilmemesi gerektiğinden bahsetmektedir.

¹⁸⁷ Kur’ân, Hucurât Sûresi, Âyet 6.

¹⁸⁸ İbn Manzûr, a.g.e., s. 3414.

¹⁸⁹ Kur’ân, Bakara Sûresi, Âyet 27.

¹⁹⁰ Kur’ân, Bakara Sûresi, Âyet 99.

¹⁹¹ Kur’ân, Bakara Sûresi, Âyet 29.

¹⁹² Kur’ân, Mâide Sûresi, Âyet 47.

¹⁹³ Kur’ân, Hucurât Sûresi, Âyet 6.

Hucurât sûresinin önceki âyetlerinde Hz. Peygambere saygı ve itaat gösterilmesi emredilmekte iken bu bölümlerdeki âyetlerde ise fasık kimsenin getirdiği haberlerin araştırılması emredilmektedir. Bununla ilgili olarak önemli müfessirler açıklamalarda bulunmaktadır.

Allah, bu âyette, fasıkın getirmiş olduğu haberlerin, önce araştırılıp sonra kabul edilmesi gerektiğini emretmektedir. Nitekim fasık denilen kişi, doğru haber taşımakla beraber yalan haber taşıma ihtimali olan birisidir. Taşımış olduğu bu yalan haber, toplumda fitneye ve kargaşaya sebep olmaktadır. Bu nedenle Allah, bu âyeti kerimede toplumun sağlığı için öğütlerde bulunmaktadır. Toplumu karıştırmak isteyenlere fırsat verilmemesi için, bu araştırma usulünün mutlaka olması gerektiğini âyeti kerime bildirmektedir. Bu çerçeveden hareketle bireyler arasında sağlıklı bir ilişkinin kurulması adına Allah (c.c.)'ın bu uyarısı, son derece önem arz etmektedir.

Âyette, fasık'ın getirmiş olduğu haberin tamamen yok sayılmayıp, araştırılması gerektiği ifade edilmektedir. Aynı zamanda bu ayet inananları araştırmaya da teşvik etmektedir. Âyetin nüzul sebebi, şu şekilde rivâyet edilmektedir: Hz. Peygamber (s.a.v.), Velit b. Ukbeyi Mustalik oğullarına vali ve zekât memuru olarak göndermiştir. Velitb. Ukbe ile Mustalik oğulları arasında daha öncelere dayanan bir husumet bulunmaktadır. Mustalik oğullarından bazı atlılar yaklaşmakta olan Velit b. Ukbenin üzerine at sürmekte ve saldırır gibi davranmaktaydılar. Velit, kendisini öldüreceklerini düşünerek korkmuştur. Bunun üzerine Velit, vazifesini terk ederek geri dönmüştür. Hz. Peygamber'e gelerek Mustalik oğullarının dinden döndüklerini ve zekât vermeyi reddettiklerini bildirmiştir. Hz. Peygamber bu bilgiyi alınca onlara öfkelenmiş hatta savaş kararı almıştır. Başka bir rivâyette ise Hz. Peygamber, Hz. Halit'i göndermiş ve hakikati öğrenmiştir. Hz. Halit, onların ezan okuduklarını, zekâtlarını verdiklerini, hatta gece namazı bile kıldıklarını, peygambere haber vermiştir. Bu âyet de bunun üzerine inmiştir.¹⁹⁴

Âyetin vurguladığı nokta, fasıklara güvenilmemesi hususudur. Âyetlerde fasık'ın niteliklerini daha önce aktarmıştık. Bu ayetin tefsirinde müfessirler tarafından fasıkın niteliklerine değinilmiş ve inananlar bu konuda uyarılmışlardır. Nitekim âyetten, laf taşıyan, gıybet eden kişilerden gelen haberlerin hemen kabul edilmemesi, doğruluğu

¹⁹⁴ Yazır, a.g.e., s, 196.

kesinleştikten sonra dikkate alınması; adil kişilerden gelen haberlerin ise hemen alınması gerektiği mesajları anlaşılmaktadır.¹⁹⁵

Hasan el Bennâ gibi çağdaş düşünürler, âyeti ele alırken, aslında yukarıda zikretmiş olduğumuz müfessirlere benzer yorumlar yapmakta ve bazı farklı konulara da değinmektedir. Bennâ, âyeti tefsir ederken bu ve benzeri haberler geldiğinde hakikatinin mutlaka araştırılması gerektiğini, araştırılmadan bir işe kalkışılması durumunda ise bazı kişilerin zor durumlarla karşılaşabileceğini bildirmektedir. Fakat o, olayın daha çok mesajı veren fasıktan ziyade, mesajı alan kişide biteceğini ortaya koymaktadır. Mesajı alan kişinin o mesajı akıl, hikmet ve feraset terazisinde tartıp sonra alması gerektiğini söylemektedir.¹⁹⁶ Bu anlamda asıl mesele mesajı alan kişide bitmektedir. Neticede, verilmek istenen mesaj haberlerin araştırılmadan alınmaması gerektiği hususudur. Buradan hareketle, etrafta dolaşan haberlerin kaynağının araştırılması, duyulan her sözün veya haberin kesinmiş gibi kabullenilmemesi yargısı ortaya çıkmaktadır. Zira bazı haberlerin, fasıklar tarafından söylenildiği göz önünde tutulup ve bu haberlerin bazen büyük felaketlere sebebiyet vereceğinin farkında olunmalıdır. Allah'ın bu emrine uyarak her sözün kesinlik ifade ettiğine hemen inanmayıp araştırılması gerektiğini bu âyeti kerime, açık bir şekilde bildirmektedir.¹⁹⁷

Neticede Allah'tan korkmak, burada önem teşkil etmektedir. Allah'tan korkan kişi, topluma zarar verecek ya da mü'min kardeşine zarar verecek söz ve davranışlardan kaçınır. Bu yönüyle, Allah'tan korkan kişinin getirmiş olduğu haberlere güvenle inanılır ve peşinden gidilir. Bunu yapacak olan kişi ise ancak mü'min olan kişidir. Mü'minin sözüne inanılıp, güvenilebilir. Mü'min kimliğinin aksine fasık ise zarar vermekten endişe etmez ve asıl vazifesi olan fitne ve fesadın peşinde koşar ve yaymaya çalışır. Bu yönüyle Cenab-ı Hak, aradaki ayrımı bildirip, fasıkın sözlerine karşı nasıl tavır takınmamız gerektiğini bildirmektedir. Fasık, getirdiği haberlerle toplumu kargaşaya sürükleyebilir. Bu anlamda, fasıkın özelliklerinin bilinip, yani tanınıp ona göre getirdiği haberin hemen kabul edilmemesi gerektiğini âyetler bize bildirmektedir. Bu açıdan her habere

¹⁹⁵ Abdülkerim b. Hevâzin Kuşeyrî, **Letâ'ifü'l-İşârât**, Cilt 3, Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Amme, 2000, s. 439.

¹⁹⁶ Hasan el Bennâ, **a.g.e.**, s. 440.

¹⁹⁷ S.Demirci, **a.g.e.** s.82.

inanmamak, önce araştırıp sonra haberi kabul etmek, sağlıklı ve ahlaklı bir toplumun esaslarındandır.

2.1.3.2. Arabuluculuk ve Yola Gelmeyenle Savaşma

Âyet:

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

Meâl:

“ Eğer mü’minlerden iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şâyet biri ötekine saldırırsa, Allah buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve adaletli davranın. Şüphesiz Allah, adil davrananları sever. ”¹⁹⁸

İslam, mü’minleri kardeş ilan etmektedir. Mü’minlerin birbirlerine güvenmeleri ve birbirlerine karşı çatışma halinde olmamaları gerektiğini bildirmektedir. İç barış ve güvenliğe son derece önem vermektedir. Bahsi geçen âyette de, sulh ve barış terimi kullanılmakta bu yolun İslam’ın tercih etmiş olduğu bir yol olduğunu bildirmektedir. Meselenin özünü oluşturan “İslam” kelimesine baktığımızda aslında bu kelimenin de aynı anlamı barındırdığını görmekteyiz. İslam, “silm” kökünden gelen bir kelime olup bu da esenlik, açık ve gizli tehlikelerden uzak kalmak, uzlaşma, barış gibi anlamlara gelmektedir.¹⁹⁹

Kur’ân-ı Kerim’in pek çok âyetinde barış konusuna değinilmektedir. “ Ey iman edenler! Hep birden barışa girin, ”²⁰⁰ âyeti, Müslümanları barışa teşvik etmekte ve iyi niyet ve hoş görünün esas alınması gerektiğini bildirmektedir. “O halde, siz gerçek mü’minler iseniz Allahtan korkun ve aranızı düzeltin, Allah ve resulüne itaat edin, ”²⁰¹âyeti de, bu gerçeği dile getirmektedir. Yukarıda sözü edilen âyeti kerimeler, İslâm’ın aslında barışı emrettiğini, kardeşçe yaşamayı tavsiye ettiğini, bunu bitiren fitne ve fesadı da yasakladığını bildirmektedir. Buna rağmen, İslam toplumunda çatışmalar,

¹⁹⁸ Kur’ân, Hucurât Sûresi, Âyet 9.

¹⁹⁹ el-İsfahânî, a.g.e., s. 316.

²⁰⁰ Kur’ân, Bakara Sûresi, Âyet 208.

²⁰¹ Kur’ân, Enfâl Sûresi, Âyet 1.

anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Nitekim önceki âyetlerde bildirildiği gibi fasıkın getirdiği haberler bu çatışma ve anlaşmazlığa sebep olmaktadır.

Sosyal bir varlık olan insan, fitratı gereği toplum halinde yaşamak zorundadır. İnsanların fitratları gereği birbirlerine karşı tutumlarının bazen saldırganlık arz edebileceğini bazen farklı tutumlarla, karşıdakiyle mücadele içerisine girebileceği muhakkaktır. Oysa insanlar arasında sürtüşmenin, kavganın olduğu bir ortamda sağlıklı bir toplum yaşantısının olması mümkün değildir.²⁰² Buna karşılık âyetler, kavga yerine barışın tesis edilmesini, düşmanlık yerine sevginin olmasını, parçalanma yerine birlik olmayı emretmektedir.²⁰³ Sosyal hayatta, İslam cemiyetinde yaşayan bireylerin yaşantısında, sosyal ilişkilerinde, bireylerin problem yaşamaması için Allah, bahsi geçen âyette kuralını koymakta ve inananların takınması gerektiği tavrı bildirmektedir.

Âyetle ilgili olarak farklı yorumlar yapılmıştır. Bu âyet, Müslümanların çatışma durumunda nasıl davranmaları gerektiğini bildirmektedir. Âyette, çatışan kişiler dışında kalan diğer Müslümanların, hemen duruma el atması ve aralarını adaletli bir şekilde düzeltmeleri gerektiği ifade edilmektedir. Bununla birlikte çatışan Müslüman gruplardan da tamamen yükümlülüğü kaldırmış değildir, asıl muhatap bu iki çatışan grup dışında kalan diğer Müslüman gruplardır. Bir başka ifadeyle bu âyetin birinci dereceden muhatabı, ne taşkınlık yapan grup ne de onun zulmüne ve saldırısına maruz kalmış olan mazlum topluluktur; aksine bunların dışında kalan ve arabuluculuk görevini üstlenebilecek durumda olan bütün Müslümanlardır. Burada haddini aşan ile savaşmak da hatırlatılmaktadır. Bununla beraber âyette zulme sessiz kalınmaması gerektiği ve zulmedenler ile gerekirse savaşmak gerektiği emredilmektedir. Ortaya çıkan herhangi bir olumsuz durumda olaya müdahale etmemek, mü'minin vasıflarından olmadığı ifade edilmektedir. Âyetin nüzul sebebi, rivayette şöyle yer almaktadır: Hz. Peygamber, Sa'd bin Ubade, hastayken onu ziyaret etmek istemekte ve yola koyulmaktadır. Yolda giderken birisi ona Abdullah b. Übey b. Selül' e uğramasını istemekte ve Hz. Peygamber ona da uğramaktadır. Bu sırada, Abdullah bin Selül, “merkebin kokusu bizi rahatsız etti” demesine karşılık Ensar'dan Abdullah b. Revaha da, “Vallahi peygamber'in merkebinin kokusu senin kokundan daha güzeldir” şeklinde karşılık vermektedir. Bu durum her

²⁰² Mehmet Salmazzem. “Kur’ân Perspektifinde Barış”, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, (Aralık 2015), s. 152.

²⁰³ **Kur’ân**, Âl-i İmrân Sûresi, Âyet 103.

ikisinin taraftarlarını kızdırmakta ve iki grup arasında arbede yaşanmaktadır. Bunu üzerine âyetin indiği söylenilmektedir. Peygamberimizin onlara âyeti okumasıyla iki grubun barıştıkları belirtilmektedir.²⁰⁴ Aynı zamanda bu âyetten anlaşmazlık yaşayan mü'minlerin aralarının bulunması ve barıştırılması gerektiği de anlaşılmaktadır.

Allah, fasığın getirdiği haberlerden mü'minleri sakındırdıktan sonra bu olayın telafisini de gösterdi ve sonra buyurdu ki, aranızda geçen bir konuda ortak bir şekilde karar alırsanız sonra iş bozulur da ve iki grubun birbirleriyle savaşmasına kadar giderse, fasığın sizi ikna etmesinden uzak durun ve o iki grubun arasını düzeltin. Sizin orada zalimin zulmüne engel olmanız gerekmektedir. Eğer zalimin kendisi olayın merkezinde ise, o bölgenin yöneticisinin buna engel olması gerekmektedir. Eğer zalim kişi, yöneticinin kendisi ise o zaman görev diğer Müslüman topluluklara düşer. O zaman mü'min topluluğun o yöneticinin zulmüne engel olması gerekmektedir. Bu engelleme ya nasihatle olacak ya da nasihatler işe yaramazsa o zaman mü'min toplumuna düşen görev nasihat'ın üstü bir yolla bilek gücünü kullanarak mücadele edip zulme engel olmaları gerekmektedir. Burada yeni bir fitneye sebebiyet vermemek esastır.²⁰⁵ Allah, burada zulme sessiz kalmayıp gerektiği yerde başkaldırmanın gerekliliğini bildirmektedir. Öncelikle güzel bir yolu deneyip en son aşamanın da savaşmak olacağını bildirmektedir. Yine burada münafıkların fesadından sakınmak gerektiği ifade edilmektedir.

Âyet, mü'minlerin tümüne hitap etmekte ve bu toplulukların mü'minlerin herhangi bir grubu olabileceğini bildirmektedir. İki grubun çatışması durumunda diğer mü'minlere düşen aralarını düzeltmektir. Bu düzeltme usulüyle ilgili farklı rivâyetler olsa da Beyzâvî (ö. 685/1286), bunun nasihat ve dua ile olabileceğini ya da Allah'ın hükmüne davet etme şeklinde de gerçekleşebileceğini haber vermektedir. Âyet, devamında konuyu daha ayrıntılı bir şekilde anlatmakta ve ganimetlerin kâfirlerden Müslümanlara dönmesi gibi çatışma halinde olan haddi aşanın, Allah'ın hükmüne dönünceye kadar kendisine gereken uyarıların yapılmasını, bunu da dinlemezse kendisiyle savaşılmasını buyurmaktadır. Allah'ın hükmüne döndüğü zaman, çatışma durumu yaşadığı kimseyle arasında ıslah edici bir yol izlemek gerektiğini âyeti kerime vurgulamaktadır.²⁰⁶

²⁰⁴ Yazır, **a.g.e.**, s. 199.

²⁰⁵ Fahreddin er-Râzî, **et-Tefsîrü'l-Kebîr**, Beyrut: Darü'l Kitabi'l İlmiyye, 2009, s. 109.

²⁰⁶ Beyzâvî, **a.g.e.**, s. 135.

Âyet ile ilgili yapılan yorumlardan hareketle haddi aşanla savaşılmaması gerektiği de anlaşılmaktadır. İki grup, birbirleriyle çatıştıkları vakit, diğer mü'minlere düşen aralarını düzeltmektir. Bu görev o toplumda yaşayan her mü'min bireyin vazifesidir. Öncelikle taraflar sükûnet'e çağırılır, uygun bir şekilde barışmaları tavsiye edilip onlara gerekli olan tüm bilgiler anlatılır. Fakat içlerinden haddi aşıp aşırılığa kaçan olursa tüm çağrılara kulak tıkarsa o zaman doğru yola gelene kadar kendisiyle savaşılmaması gerekmektedir. Nitekim Allah (c.c.) haddi aşanla savaşmayı serbest bırakmış, bu konuda savaş izni vermiştir.²⁰⁷

Hasan el Bennâ'nın bu konudaki yorumu biraz daha farklıdır. O, mü'minlerin arasını düzeltmenin bir zorunluluk olduğunu ve bunun mü'min olmanın bir gereği olduğunu savunmaktadır. Mü'minin zaman ve mekan ayrımı yapmadan hakka yardımcı ve barışa çağırıcı olması Allah teala'nın insanoğluna tanıdığı bazı haklardan olduğunu ifade etmektedir. Yeryüzündeki antlaşma, barış, güven ve hidâyetin kaynağının mü'minin kendisi olması gerekmektedir. Yine mü'minin bir görevi de, hakka karşı haddi aşip kibirlenen karşısında kuvvet uygulaması ve bunu, hakka karşı boyun eğmesine kadar devam ettirmesidir. Yine grupların çatışması durumunda öncelikle sulh yolunu denemesi, eğer bu deneme sonucunda haddi aşarsa da Allah'ın hükmüne gelene kadar onunla savaşıması, yola gelmesi durumunda da aralarında adaletle hükmetmesi de, mü'minin bir görevidir.²⁰⁸

Neticede din kardeşliği ve toplumsal dayanışma İslamın emrettiği önemli ilkelerdendir. Sağlıklı bir kardeşliğin ve toplumsal dayanışmanın sağlanması için bazı şartlar gerekmektedir. Söz konusu âyet de bu şartlardan birine vurgu yapmakta ve kardeşliğin tesisi için mü'mine düşen görevi beyan etmektedir.

2.1.3.3. Adalet

Âyet:

فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا...

Meâl:

Aralarını adaletle düzeltin ve adaletli davranın...

²⁰⁷ eş-Şafî, a.g.e., s. 1272.

²⁰⁸ Hasan el Bennâ, a.g.e., s. 446.

“Adl” kökünden gelen “adalet” kavramı sözlükte; “insaflı ve doğru olmak, doğru davranmak, zulmetmemek, eşit olmak, eşit tutmak, her şeyin hakkını vermek, düzeltmek, mutedil olmak, her şeyi yerli yerinde yapmak, istikamet ve hakkaniyet” anlamlarına gelir. “Adl” kökü Arapça’ da “an” harfi cerri ile kullanıldığında doğruluktan ve yoldan sapmak ve meyletmek; “ilâ” edatı ile kullanıldığında dönmek; “be” edatı ile kullanıldığında denk ve eşit tutmak anlamına gelir.²⁰⁹ Sözlerde ve hüküm vermede, insanları razı edip eşit davranmak, haklı bir şekilde hüküm vermek gibi anlamlar da adaletin kelime anlamını oluşturmaktadır.²¹⁰ Adalet, eşitlik ve eğrilik gibi birbirine zıt olarak görünen iki anlamı barındırmaktadır.²¹¹ Hüküm verirken Allah’ın hükmüyle hükmetmek, sözlerde adil davranmak, fidye ve şirk gibi anlamlar da, adaletin içinde barındırdığı sözcük anlamlardandır.²¹² Terim olarak adaletin, büyük günahları bırakıp küçük günahlarda ısrar etmemek, bozgunculuk yerine doğruluk ve barışçıl bir yol izlemek anlamına geldiği rivâyet edilmektedir.²¹³ Bunun eşitlik, eşit paylaşmak, karşılık vermede eşit davranmak, pay ve nafaka ile ilgili eşitlik, eşler arasında sevgiyle eşit davranmak, Allah’ın hükmü doğrultusunda hareket etmek anlamlarına geldiği ifade edilmektedir.²¹⁴

Adalet denildiğinde ilk olarak akla gelen eşitlik ve hukuk anlamlarıdır. Fakat adalet kavramı, Kur’ân’da, farklı anlamlarda ve daha detaylı bir şekilde kullanılmıştır. Fidyeye anlamında kullanılmıştır ki “ *öyle bir günden korkun ki, o günde hiç kimse başkası için herhangi bir ödemedede bulunmaz, hiç kimseden şefaata kabul olunmaz, fidye alınmaz, onlara asla yardım da yapılmaz.*”²¹⁵ âyeti buna örnek verilmektedir. Yine bu kavram, kıymet, denk, eşit gibi anlamlarda da kullanılmıştır. “ *Ey iman edenler! İhramlı iken avı öldürmeyin. İçinizden kim onu kasten öldürürse öldürdüğü hayvanın dengi ona cezadır. Buna Kâbe’ye varacak bir kurban olmak üzere içinizden adalet sahibi iki kişi öldürülen avın dengini takdir eder yahut fakirleri doyurmaktan ibaret bir kefârettir, yahut onun dengi oruç tutmaktır*”²¹⁶ âyeti bu kapsamdadır. Yine haktan sapmak şeklinde

²⁰⁹ İsmail Karagöz, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, “Adalet”, Ankara: DİB Yay., 2015, s. 6.

²¹⁰ Halîl b. Ahmed el-Ferahîdî, **Kitâbü’l-Ayn**, Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 170, s. 110.

²¹¹ İbn Fâris, **a.g.e.**, s.246.

²¹² İbn Manzûr, **a.g.e.**, s. 2839.

²¹³ Tehânevî, **a.g.e.**, s. 1166.

²¹⁴ el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 422.

²¹⁵ **Kur’ân**, Bakara Sûresi, Âyet 48.

²¹⁶ **Kur’ân**, Mâide Sûresi, Âyet 95.

kullanılmıştır. “*Doğrusu onlar sapıklıkta devam eden bir gürühtür*”²¹⁷, düzeltmek “*seni dengeli ve düzenli kılan*” anlamında da kullanılmıştır.

Toplumsal düzeni koruyan, ana konulardan biri de adalet konusudur. Adalet olmadan, toplumların huzuru ve refahı mümkün olmamaktadır. Kur’ân ve sünnet, toplumsal düzeni koruyan, huzur ve refahın oluşmasını sağlayan ana kaynaklardır. Hucurât sûresinin 9. âyeti kerimesi bu konuyu aktarmakta ve bu konunun ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Söz konusu âyet dışında da Allah, birçok farklı âyette bu konuya vurgu yapmaktadır. “*Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği ve akrabaya yardımı emreder, kötülük, fenalık ve azgınlığı da yasaklar tutasınız diye size öğüt verir.*”²¹⁸ “*Allah, size emanetleri ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman, adalet ile hükmetmenizi emreder,*”²¹⁹ âyetleri bu konuyu aktaran âyeti kerimelerdendir. Yine aynı şekilde, “*Ey inananlar! Allah için adil bir şekilde şahitlik edenlerden olun, bir topluluğa karşı beslemiş olduğunuz kin, sizi adaletten saptırmasın,*”²²⁰ âyeti ve “*Yarattıklarımızdan, daima hakka ileten ve adaleti hak ile yerine getiren bir millet bulunur,*”²²¹ âyeti, bu gerçeği ifade eden âyetlerdir.

Hız peygamberin, adalet örnekleri ve İslam tarihindeki adaletli davranma uygulamaları konunun daha iyi anlaşılması için önem arz etmektedir. Hız peygamberin, Medîne’ye ilk hicret ettiği esnada yaptığı uygulamaların başında insanlar arası adaleti yerleştirmek gelmiştir. O, İlk etapta kuralları ve anlaşmaları belirlemiş ardından bunları başta kendisi uygulamaya başlamıştır. Ensar ile Muhacir arasında kardeşlik bağını kurmuş, haklarını belirleyip adaleti uygulamıştır. Onun zamanında yaşanmış bir hırsızlık olayı bunu kanıtlar niteliktedir. Mahzun kabilesi diye zengin bir kabile orada yaşamakta kabileye mensup olan Fatıma diye bir kız hırsızlık olayına girmektedir. Olay Hız. Peygamber’e intikal edince peygamberimiz, hükmü uygulamadan önce, kabilenin büyükleri bu olayı kendilerini küçük düşürücü ve utanç sebebi olarak görmüşlerdir ve peygamberin torunu Usame’yi bir elçi olarak Hız. Peygamber’e göndermişler, Allah’ın bu konuyla ilgili olan hükmünü uygulamamasını talep etmişlerdir. Hız. Peygamber, bu durumu duyunca çok kızmış ve ashabına hutbe irat ederek şöyle buyurmuştur:

²¹⁷ Kur’ân, Neml Sûresi, Âyet 60.

²¹⁸ Kur’ân, Nahl Sûresi, Âyet 90.

²¹⁹ Kur’ân, Nisâ Sûresi, Âyet 58.

²²⁰ Kur’ân, Mâide Sûresi, Âyet 8.

²²¹ Kur’ân, A’raf Sûresi, Âyet 181.

“Geçmişteki kavimler, zayıf ve güçsüz insanlara hüküm uygulayıp zengin ve güçlü olanlara bu hükmü uygulamadıkları için helak olmuşlardır. Siz de böyle yapmak mı istiyorsunuz? Ant olsun, kendi kızım Fatıma bu olayı yapmış olsaydı, ben bu hükmü uygulayacaktım ve elini kesecektim” buyurarak adaletli davranmış ve inananlara da adaletli davranmayı emretmiştir. Yine İslam tarihine bakıldığında, bu konunun uygulandığı görülmektedir. Adaleti, adeta dillere destan olan Hz. Ömer’in uygulaması da bu konu için önemli bir örneklik teşkil etmektedir. Hz. Ömer’in Abdurrahman diye bir oğlu bulunmaktadır. Mısırda yaşayan Abdurrahman, bir akşam içki içe içe sarhoş olmuştur. Ertesi gün mısır valisi Amr b. As’ a gelerek suç işlediğini itiraf etmiş bunun üzerine Amr, halifenin oğlu diye onu gizli bir yerde cezalandırmıştır. Bir müddet sonra olay Hz. Ömer’e intikal edince, Hz. Ömer, valiye mesaj göndererek Abdurrahman’ı göndermesini istemiş ve milleti toplayıp onların gözünün önünde cezalandırmıştır.²²² Yukarıda bahsetmiş olduğumuz iki örnekte de adaletin ne kadar önemli bir şey olduğu hususu açıkça ortaya çıkarılmaktadır. Adam kayırma, kişiye göre muamele, kesinlikle adaletle bağdaşmayan davranışlardır. Nitekim İslam peygamberi Hz. Muhammed ve İslam halifesi olan Hz. Ömer, bunu en iyi şekilde uygulamışlardır ki, kendi evlatları bile olsa adaletten kaçmayı akıllarından bile geçirmemişlerdir. Zaman, mekân, kişi mefhumu gözetmeksizin adaletli davranmayı en önemli esas olarak kabul etmişlerdir.

Hucurât sûresindeki bahsi geçen âyeti kerime de, adalete vurgu yapmakta ve bireyler ya da topluluklar arasında barışı sağlarken adaletli davranılması gerektiğini vurgulamakta, İslam’da haksızlığın olmadığını hatırlatmaktadır. İnanan kişiye yakışan da budur. Nitekim âyet Allah’ın bu davranışta bulunan kişileri sevdiğini beyan etmektedir. Hem söz hem de fiille adaletli olunması gerektiği hususu açıktır. Nitekim Taberi, adaletin oluşmasını söz veya fiille bağlamakta ve adil kişinin, söz ve fiillerinde adaletli davranan kimselerin olduğunu bildirmektedir.²²³ Burada dikkat edilmesi gereken bir mesele daha vardır. Olaylarda adaletli bir şekilde davranırken seçici olmamak esastır. Hakkında adaletle hükmedilmesi gereken durumların bazılarında adaletli davranıp bazılarında bunun tersi bir yol izlemek adalet konusunun özüne yakışmayan bir durumdur. Bu özellik, tüm olaylarda böyledir. Bahsi geçen âyeti kerimenin aktarmış olduğu olayda da sadece

²²² Sayed Haroon Modaqiq, “Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Değerler Eğitimi Bağlamında İslam’da Adalet Kavramı”, **Yüksek Lisans Tezi**, On Dokuz Mayıs Üniversitesi SBE, 2017, s. 35.

²²³ Taberî, **a.g.e.**, s.170

bazı konularda değil de tüm konularda adaletli davranmak gerekmektedir.²²⁴ Yukarıda saydığımız her iki müfessirin görüşlerinden de anlaşılmaktadır ki adaletli davranmak, hem sözde hem davranışta ve hem de tüm işlerde olması gerekmektedir. Kişinin keyfine göre hareket edip istediği zaman adaletli davranıp istediği zaman adaletli davranmaması ya da istediği konuda bunu yapıp istediği konuda bunu yapmaması adaletin mahiyetinde bulunmayan niteliklerdendir. Bu anlamda, diğer konularda olduğu gibi adalet konusunun da belirli birtakım kıstasları bulunmaktadır. Örneğin; kişiye ve konulara göre değil de hakkaniyet ve liyakat ölçüsünde hareket etmek bu kıstaslardandır. Bireyin bunlara göre hareket etmesi gerektiği bildirilmektedir.

Adalet, bireyler arasındaki haksızlığı gidermekte ve herkese hakkını vermektedir. Haksız yollarla ele geçirilmiş olanlar adalet sayesinde hak sahibine geri verilmekte ve bireyler arasında eşitlik sağlanmaktadır. Âyetin aktarmış olduğu mesajda da olay adalet konusuna gelince yukarıda saydığımız durum gerçekleşmektedir. Herkese, hakkı tayin edilip verilecektir. Nitekim imam Şafii bu konu hakkında şöyle demektedir: Taraflar arasındaki olay, hüküm verme durumuna geldiğinde adaletli davranmak gerekmektedir. Adaletli davranırken taraflar arasındaki haklar, hak sahibine adaletli bir şekilde teslim edilmektedir ve bazı kişilere daha önce verilen haklar, diğerlerine verilebilmekte yani haklar yer değiştirebilmektedir. Bu şekilde adalet gerçekleşmektedir.²²⁵ Burada esas olan, herkese hakkının verilmesidir. Adalet de bunu gerektirmektedir. Bahsi geçen meselede bu konuyla bağlantılı olarak barış sağlanırken herkese hakkı verilmekte ve adaletli bir barış sağlanmaktadır. Bu anlamda adalet önem arz etmektedir.

Adalet konusunda insafli ve vicdanlı davranmak esastır. Hucurât sûresinin 9. âyetinde de bu durum bulunmaktadır. Taraflar, yola gelip barışmak istediklerinde ya da Allah'ın hükmüne güvenip hâkimlere başvurdıklarında hâkimin insafli ve vicdanlı davranması gerekmektedir. Hüküm verirken nefsinin arzularına göre değil de hakka ve hakkaniyete göre hareket etmesi gerekmektedir. Nitekim el Bennâ da bu konuya değinmekte ve kişi adaletli davranmak isterse kesinlikle nefsî arzu ve isteklerinin tesirinde kalıp adaletle hükmetmesi mümkün değildir, aksine hak ve hukuka riâyet edip davranmak adaletle uygun olmaktadır ki heva-heves ve hak-adalet gibi konuların bir arada

²²⁴ Sabûnî a.g.e., s.234.

²²⁵ eş-Şafîî, a.g.e., s. 1273.

bulunması mümkün değildir.²²⁶ Burada adaletin aslında kişiye bağlı olan bir şey olmaması gerektiği bildirilmektedir. Adaletin, kimsenin etkisi altında gelişen bir olay olmadığı mesajı da anlaşılmaktadır.

Sulh konusunda olduğu gibi her konuda zaten Allah, adaleti emretmektedir. “ *Ey iman edenler, Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik yapan kimseler olun, bir topluluğa duyduğunuz kin sizi adaletten alıkoymasın. Adaletli olun, bu takvaya daha yakın bir davranıştır. Allaha isyandan sakının, Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir.*²²⁷ Burada Allah her zaman adaletli olmayı emretmektedir.

Mü'minlerden iki topluluğun karşı karşıya geldiği durumlarda diğer mü'minlere düşen öncelikli görevin aralarını düzeltmek olduğu, daha sonra barışa yanaşmayacak gruba karşı takınılacak tavrın adaletli bir şekilde olaya müdahil olup zulme engel olmak şeklinde olacağı ifade edilmektedir. Bu anlamda bahsi geçen sûrede ve âyette adalet konusu vurgulanmaktadır. Bireyler arasında huzur ve mutluluğun sağlanması için adalet olmazsa olmazlardandır. Sosyal ilişkilerin sağlam olması da aslında buna bağlıdır. Sosyal hayat, adaletle yücelmektedir. Toplumsal kargaşa ve haksızlığın sona ermesi adaletin uygulanmasına bağlıdır. Bu sayede bireyler birbirlerini sevmekte birbirlerine daha sıkı bağlanmakta ve daha sağlam bir sosyal hayat yaşamaktadırlar. Bu anlamda son derece önemli olan bu konunun insan hayatında tatbik edilmesi gerekmektedir. Bahsi geçen âyeti kerime, adalet konusunu aktarmakta ve diğer konularda olduğu gibi barıştırma konusunda da adaletli davranılması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

2.2. BİREYSEL TEMALAR

Hucurât sûresi; hukuki, ahlaki ve itikadi bağlamdaki mesajlarından da anlaşılacağı gibi, genel anlamda sosyal içerikli mesajlar ihtiva etmektedir. Bununla birlikte, sûre bazı bireysel konulara da değinmektedir. Bireysel bağlamda değerlendirilebilecek temalar aşağıda verileceği şekliyledir.

2.2.1. Zulüm

Âyet:

... فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

²²⁶ Hasan el Bennâ, **a.g.e.**, s. 446.

²²⁷ **Kur'ân**, Mâide Sûresi, Âyet 8.

Meâl:

İşte onlar zalimlerin ta kendileridir...

Zulüm, bir şeyi ona ait olmayan yere koymak, belirlenen sınırları çiğneme, başkasını zarara sokma, rızası olmadan başkasının mülkü üzerinde tasarrufta bulunma zorbalık, haksız ve adaletsiz otorite gibi anlamlarda kullanılmaktadır.²²⁸

Zulüm, konusu Kur’ân-ı Kerim’in birçok âyetinde geçmektedir. Âyetlerde geçen bu konu, birbirinden farklı meselelerle bağlantılı olarak aktarılmıştır. “*Faizden kaçınırsanız ne zulmedenlerden olursunuz ne de size zulmedilir*”²²⁹ âyeti zulümden bahsetmekte ve bunu faiz üzerinden dile getirmektedir. Bir başka âyetinde Allah (c.c.), bu konu hakkında uyarıda bulunurken zulmü yetim malına bağlamakta ve “*Haksız yere yetim malını yemek zulümdür*”²³⁰ uyarısını yaparak inananların bu davranıştan kaçınmaları gerektiğini haber vermektedir. Aksi halde ortada bir zulmün oluşacağını belirtmektedir. Zulmün başka bir anlamı da fitne ve fesat çıkarmaktır. “*Yeryüzünde fesat çıkaranlar zulmedenlerdir*”²³¹ âyeti bunu kanıtlar niteliktedir. Âyetlerde zulüm, adam öldürmek anlamında da kullanılmakta “*haksız yere cana kıyanların zulmetmiş oldukları*”²³² mesajı verilmektedir. Yine başka bir âyetinde zulüm gerçeği aktarılmakta ve “*Allah’ın sınırlarını aşanların zulmeden kişiler olduğu*”²³³ belirtilmektedir. “Allah’ın hükmünden kaçıp başka şekillerde hükmetmek de zulüm sayılmakta”²³⁴ bundan da kaçınmak gerektiği bildirilmektedir.

Zulmün en büyüğünün “Şirk” olduğu meselesi de unutulmaması gereken bir gerçektir. “*Allaha şirk koşma! Çünkü Allaha şirk koşmak en büyük zulümdür*”²³⁵ âyeti bunu dile getirmektedir. Yukarıda sayılan bütün konular, zulmün kaynaklarını aktarmakta ve zulmün niteliğini vermektedir. Bu bağlamda zulüm, Kur’ân’da en çok zikredilen konular arasında yerini almaktadır. Bu, 20 âyetinde zulüm kelimesiyle, 269 defa da türevleri şeklinde aktarılmaktadır. Yine bu konu, âyetlerde 200’den fazla yerde, şirk, küfür, günah

²²⁸ İbn Manzûr, **a.g.e.**, s. 2756.

²²⁹ **Kur’ân**, Bakara Sûresi, Âyet 279.

²³⁰ **Kur’ân**, Nisâ Sûresi, Âyet 10.

²³¹ **Kur’ân**, Bakara Sûresi, Âyet 12.

²³² **Kur’ân**, Mâide Sûresi, Âyet 29.

²³³ **Kur’ân**, Bakara Sûresi, Âyet 229.

²³⁴ **Kur’ân**, Mâide Sûresi, Âyet 45.

²³⁵ **Kur’ân**, Lokmân Sûresi, Âyet 13.

işleme anlamlarında, 20'yi aşkın âyetle de beşeri ilişkilerdeki haksızlık anlamında kullanılmaktadır. 70'ten fazla âyetle de Allah'ın kimseye zulmetmeyeceği, herkesin kendi kendine zulmettiğini, karşılaştıkları cezanın kendi yaptıkları yüzünden olacağı anlamı belirtilmektedir.²³⁶ Bu şekilde söz konusu başlık çok önem arz etmekte ve inananların bilgisine sunulmaktadır.

Hucurât sûresi, mahiyetinde zulüm konusunu da barındırmaktadır. Bahsi geçen sûre, Allah'ın hükümlerine uymayan kimselerin ya da tavsiye edilen yolu değil de başka bir yola sapan kişilerin kendilerine zulmetmiş olduklarını bildirmektedir. Nitekim sûrede geçen âyetin ifadesiyle, “*onlar kendilerine zulmetmiş kimselerdir*”²³⁷ tabiri kullanılmakta ve zulmün kaynağı belirlenmektedir. Zalimlerin nitelikleri de aktarılmakta onların itaat yerine isyanı tercih ettikleri, iman ettikten sonra fiske bataklığına daldıkları, kendilerine yazık ettikleri ve kendilerini azaba müstahak kıldıkları aktarılmaktadır.²³⁸

Kişî zulüm olayına müdahil olduğu zaman iki şekilde davranır. Kendisine yaptığı zulüm ve başkalarına yaptığı zulüm bunlardandır. Bahsi geçen sûredeki âyet, zulümden bahsederken daha önce aktarmış olduğu kötü davranışları sergileyip bunlardan tövbe etmeyen kişilerin zalim olduğunu dile getirmektedir. Alay, küçük görme, karalama vb. günahların tövbe ile temize çıkarılması gerekmektedir. Çünkü benzer davranışlarda bulunan kişî, başkalarına baskı kurmakta, onlara karşı gereken hassasiyeti göstermemektedir. Bu anlamda kişî başkalarına karşı zulüm işlemektedir. Kişinin tövbe etmesi durumunda zulüm ortadan kalkmaktadır. Fakat bunun tam aksi olan kişinin tövbe durumu gerçekleşmediğinde ise, zulüm devam etmektedir. Böylece kişî inanana yakışmayan bir tavır sergilemeye devam etmektedir. Kişinin nefesine karşı işlemiş olduğu zulümde de kişî, ahiret cezasını gerektirecek suçlara yeltenmekte ve şiddetli bir zulme uğramakta, böylece nefesine zulmetmiş olmaktadır.²³⁹ Bu anlamda Hucurât sûresinin söz konusu âyeti belirlenen davranışları sergileyen kişilerin hem kendilerine hem de başkalarına zulmetmiş olduklarını, bunun tövbe etmekle temizleneceğini aktarmaktadır.

Netice olarak inanan kişîye yakışan zulme maruz kalmaması bununla beraber zulmetmemesidir. Kişinin başkalarına karşı davranışta kurallara dikkat etmesi

²³⁶ Mustafa çağrıcı, ”Zulüm”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 44, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, s. 510-511.

²³⁷ Kur’ân, Hucurât Sûresi, Âyet 11.

²³⁸ Yazır, a.g.e., s. 206.

²³⁹ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, et-Tahrîr ve’t-tenvîr, Tunus: Daru’t-Tunûsiyye, 1984, s. 250.

gerekliliktir. Örneğin; sosyal hayat ilişkilerinde, insanların kimliğine, mesleğine vb. özelliklerine göre değil, oldukları şekliyle hitap etmek esastır. Herhangi bir hüküm verme anında başkalarını, oldukları şekliyle değil de onları bazı niteliklerinden dolayı küçük görmek, alay etmek, karalamak ve kusurlarını araştırıp ortaya dökmek ve bunların sonucunda kişi ya da kişiler hakkında hüküm vermek zulme kaynaklık teşkil etmektedir. İnanan her bireyin bundan kaçınması gerekmektedir. Böyle bir durum söz konusu olduğunda da bundan tövbe edip zulmü bitirmesi gerekmektedir. Bahsi geçen sûrenin âyeti de bu konuyu aktarmakta ve inananların dikkatine sunmaktadır.

2.2.2. Sabır

Âyet:

وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Meâl:

*Onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*²⁴⁰

Sabır, hapsetmek, engellemek, zorlamak, endişeyi kaygıyı korkuyu gidermek gibi anlamlara gelmektedir.²⁴¹

Kur’ân-ı Kerim’in, pek çok âyetinde sabır konusuna değinilmektedir. Kur’ân, bu konuyu aktarırken öncelikle sabrın öneminden bahsetmekte ardından sabırlı davrananları yüceltmekte ve bunların ödüllendirileceğini aktarmaktadır. “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık, mallardan canlardan ve ürünlerden biraz azaltma ile deneriz. Ey Peygamber! Sabredenleri müjdele.*”²⁴² âyeti sabrın bir mükafatının olacağına değinmekte ve bunun da bir imtihanın sonucunda gerçekleşeceğini beyan etmektedir. Yine “*Eğer ceza verecekseniz, size yapılan işkencenin misliyle ceza verin, ama sabrederseniz, elbette o sabredenler için daha hayırlıdır.*”²⁴³ âyeti, sabrın ne kadar hayırlı bir davranış ve önemli bir faaliyet olduğunu hatırlatmaktadır. “*İyilikle kötülük bir olmaz, sen kötülüğü en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur. Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur, buna ancak hayırdan*

²⁴⁰ Kur’ân, Hucurât Sûresi, Âyet 5.

²⁴¹ İbn Manzûr, a.g.e., s. 2392.

²⁴² Kur’ân, Bakara Sûresi, Âyet 155.

²⁴³ Kur’ân, Nahl Sûresi, Âyet 126.

büyük nasibi olan kimse kavuşturulur.”²⁴⁴ Bu âyetle sabır konusuna değinilmekte ve sabrın neticeleri aktarılmaktadır. Yukarda saydığımız âyetler dışında birçok âyetle de sabır konusunu görebilmekteyiz.²⁴⁵

Hucurât Sûresi’nin mevzu bahis âyeti kerimesi de sabır konusunu işlemektedir. Kişi, istenilen davranışları elde etmek, amacına kavuşmak için birtakım kuralları gözetip sabretmesi gerekmektedir. Söz konusu âyeti kerimede bu durum açıklanmaktadır. İstedigine kavuşmak için isteme kuralını ve adabını bilmek gerektiği hususu, hatırlatılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber’e, odanın arkasından bağırıp çağırانlar, onun çıkmasını beklemeyenler, yanlış bir tutum izlemişler ve Allah’ın uyarısına maruz kalmışlardır. Allah, Hz. Peygamber’e saygı ve hürmeti emretmiştir. Bu emir, Hz. Peygamber’e karşı dikkatli davranılmasını gerektirir. Hücrelerin arkasından peygambere seslenerek sabretmeyip ona bağırıp çağırانlar, kurala uymadıkları için tövbe edip, Allah’ın emrine dönmeleri noktasında uyarılmışlardır. Allah, çokça bağışlayan ve merhamet edendir. Bu şekilde tövbe edip, Allah’ın emrine dönenleri Allah, affeder ve tövbelerinden dolayı onları cezalandırmayarak onlara merhamet eder. Sabredip, belirlenen kurala hiçbir şekilde itaatsizlik yapmayanlara gelince de onlar Allah yanında daha hayırlı olanlardır.²⁴⁶

Nübüvvet makamına yakışır bir şekilde, peygambere hitap edenler, hücrelerin arkasından değil de sabredip onun çıkmasını bekleselerdi ve onu yormasalar, yaptıkları bu davranış hem Allah katında hem de insanlar nezdinde hayırlı görülür ve beğenilirdi.²⁴⁷ Peygambere karşı takınılması gereken davranışın neticesi, aslında bu âyetle ifade edilmektedir. Peygamberin çıkmasını bekleyip sabredenler, o şekilde sonradan ona hitap edenler övgüye daha layık olurlardı. Bu şekilde yapanlar peygambere karşı edep ve terbiye tavrını takınarak güzel davranmışlar övgüye ve sevaba elverişli hale gelmişlerdir.²⁴⁸

Âyeti kerime, bir anlamda bir durumun neticesini bildirmektedir. Kendinden önce belirtilen kurallara uymanın, nelere gebe olduğunu belirtmiştir. Sabrın, büyüklere hürmet

²⁴⁴ **Kur’ân**, Fussilet Sûresi, Âyet 34-35.

²⁴⁵ **Kur’ân**, Lokmân Sûresi, Âyet 17, Furkân Sûresi, Âyet 20, Asr Sûresi, Âyet 3, Enfâl Sûresi, Âyet 46-66.

²⁴⁶ S. Demirci, **a.g.e.**, s. 65.

²⁴⁷ Sabûnî, **a.g.e.**, s. 233.

²⁴⁸ Yazır, **a.g.e.**, s. 195.

etmenin, zamana ve mekâna göre konuşmanın önemini ortaya çıkarmaktadır. Âyet, peygamberlik makamının yüce bir makam olduğunu ve bu makama karşı harekete geçerken dikkatli davranılması gerektiğini ifade etmektedir. Sosyal bir ortamda yaşayan bireyin de bunları gözetip bunlara göre davranması gerektiğini bildirmektedir. Kişinin, bir kimseye hitap ederken, ya da bir makama çıkarken izin almadan harekete geçmemesi gerektiği mesajı da verilmektedir.

Kur'ân, insan hayatının tüm alanlarını kuşatmıştır. Buna bağlı olarak söz konusu sûremizin âyetleri de inanan her bireyin günlük hayatına hitap etmiş ve gerekli uyarılarını yapmıştır. Allaha ve peygambere itaat edilmesi gerektiği, ardından peygambere saygılı davranılması gerektiği uyarısı yapılmıştır. Bu saygının, Allaha yapılan saygı anlamında olacağı da belirtilmiştir. İnanan her bireyin, bu şekilde davranması, imanının bir gereğidir. Birtakım örneklerle bu itaat ve saygı aktarılmıştır. Peygamberin önüne geçmeme, onun huzurundayken sesi, onun sesinden yükseltmeme, odaların arkasından ona bağırıp çağırmama gibi örnekler, bu uyarıyı açıklayan ifadelerdir. Kişi, Allaha ve peygambere itaat edip saygı göstererek, hem bireysel hem de sosyal hayatını düzene koyacak ve huzurlu bir yaşam sergileyecektir. Sabredip bu kurallara uyanın övgüye ve sevaba layık olacağı da belirtilmektedir. Bu şekilde davrananların, Allah ve peygamberi katında övgüye layık olduğu, bireysel ve itikadi anlamda bir problem yaşamayacağı umulmaktadır. Diğer taraftan, bu uyarıyı dikkate alıp davrananların, insanlar nezdinde de saygın ve övgüye layık olacağı gerçeği de bulunmaktadır. Böyle davranan bir kişi, çevresinde, sosyal hayatında sevilen, istenilen bir birey olur, sosyal anlamda sağlam temellere sahip olur.

2.2.3. Takva

Âyet:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا ۚ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

Meâl:

Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli

olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.²⁴⁹

Sözlükte “korumak, korunmak, sakınmak, saygı göstermek, dindar olmak, itaat etmek, korkmak, çekinmek” anlamlarındaki vikâye masdarından türeyen takvâ kelimesini Seyyid Şerîf el-Cürcânî, “Allah’a itaat ederek azabından sakınmaktır, bu da ceza almayı haklı kılan davranışlardan nefsi korumak sûretiyle gerçekleşir” şeklinde tarif eder.²⁵⁰

Kur’ân-ı Kerimde bu ifade farklı türevlerde birçok yerde geçmektedir. Yine farklı lafızlarla da bu ifade geçmektedir. Vera, havf, ihsân, ihlâs bunlardandır. Bununla beraber âyetlerde bu kavram, Allahtan korkma anlamında da kullanılmaktadır. Allahtan korkanların kurtuluşa erecekleri ve onların Allah katında en değerli kişiler olduğu bilgisi verilmektedir. Âyetlerde kullanılan “Etkâ” kavramı, takva kelimesinin ismi tafdili olup, Allahtan korkma, sipere girip günahlardan korunma anlamlarına gelmektedir.²⁵¹ “O halde Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.”²⁵² âyeti, Kim o aylarda hacca karar verip niyet ederse, bilsin ki hac sırasında kadına yaklaşmak, günaha sapmak ve tartışıp çekişmek yoktur. Ne hayır işleseniz Allah onu bilir. Azık edinin; kuşkusuz azığın en hayırlısı takvâdır. Öyleyse bana saygı duyun, ey akıl sahipleri”²⁵³ âyeti, Onun içinde asla namaz kılma! İlk günden takvâ üzerine kurulan mescit (Kuba Mescidi) içinde namaz kılman elbette daha doğrudur. Onda temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever.”²⁵⁴ Âyeti Kur’ân-ı Kerimde geçen takva örneklerindendir. Ayrıca bunlar dışında da birçok yerde bu konuya değinilmektedir.²⁵⁵

Hucurât Sûresi’nin 13. âyeti de takva konusuna değinmekte ve Allah katında en değerli olanların O’ndan en çok korkanlar olduğunu ifade etmektedir.

Âyette verilmek istenen mesajlarla ilgili müfessirler yorumlar yapmışlardır. Genel anlamda yapılan yorumlar bu konunun Allahtan korkma şeklinde gerçekleşeceğini göstermektedir. Allah takva konusuna değinmeden önce yaratılıştan bahsetmiş ve yaratılıştan ziyade üstünlüğün takvada olduğunu beyan etmiştir. Burada anlatılmak

²⁴⁹ Kur’ân, Hucurât Sûresi, Âyet 13.

²⁵⁰ Cürcânî, a.g.e., s. 58.

²⁵¹ Yazır, a.g.e., s.212.

²⁵² Kur’ân, Şuarâ Sûresi, Âyet 108.

²⁵³ Kur’ân, Bakara Sûresi, Âyet 197.

²⁵⁴ Kur’ân, Tevbe Sûresi, Âyet 108.

²⁵⁵ Kur’ân, Mâide Sûresi, Âyet 2, A’râf Sûresi, Âyet 26, Tâhâ Sûresi, Âyet 132, Nisâ Sûresi, Âyet 80.

istenen mesaj aslında nettir. Kişinin atasıyla, nesebiyle övünmesinin Allah katında değerinin olmadığı asıl iftiharın, gururun Allaha samimi kul olmak ve O'ndan korkmak olduğu hususudur. Bu korkmak meselesi de Allah'ın emirlerine itaat yasaklarından kaçınmakla mümkün olmaktadır.²⁵⁶

Âyette vurgulanmak istenen mesajlardan bir tanesi de eşitlik konusudur, bu konuyla beraber takva boyutuna değinilmektedir. Rabbiniz bir, atanız bir, Arap olanın Aceme Acem olanın Arap olana bir üstünlüğünün olamayacağını, siyahın kırmızıya kırmızının da siyaha karşı bir üstünlüğünün olmadığını üstünlüğün ancak takvayla olacağını âyet bildirmektedir.²⁵⁷ Eşitlik konusuyla beraber âyette diğer bir konuya da vurgu yapılmaktadır. Üstünlük meselesi ve bu üstünlüğün nasıl elde edileceği de âyetten anlaşılan mesajlardandır. Bu üstünlükten kasıt Allah katındaki üstünlüktür. Bunun yolları da bellidir. Allahtan en çok korkan yani nefsini kemâle erdiren, takvalı olan kişi bu üstünlük derecesine sahip olmaktadır.²⁵⁸

Netice itibariyle Allah, âyetlerde takvanın önemini açıkça belirtmekte ve inananları bu konuya dikkat etmeleri konusunda uyarmaktadır. Âyette, Allaha çok ibadet eden ve ondan en çok korkanların takvalı kullar olduğu belirtilmiş ve onların en üstün kişiler oldukları bildirilmiştir. Nihâyetinde onlara, kendilerine ebedi bir mutluluk verileceği müjdesi de verilmektedir. Sûredeki söz konusu âyetler bu konuya dikkat çekmekte ve gereken açıklama ve uyarılarını yapmaktadır.

²⁵⁶ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, **Te'vîlâtü'l-Kur'ân**, Beyrût: Dârü'l Kitabi'l İlmiyye, 2005, s. 337.

²⁵⁷ Kurtubî, **a.g.e.**, s. 412.

²⁵⁸ Beyzâvî, **a.g.e.**, s. 137.

SONUÇ

İrşad ve hidayet kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'de insanların sosyal ve bireysel yönlerine hitap eden birçok mesaj bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerimdeki bu mesajlar konulu tefsir bağlamında farklı çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmada, Hucurât sûresinin sosyal ve bireysel mesajlarını bir araya getirmeye çalıştık.

Hucurât sûresi, bazı itikadî konuları içerdiği gibi hukukî ve ahlakî temaları da işlemektedir. Sûrede sosyal sorumluluk alanı olarak itikadî, ahlakî ve hukukî normlar; bireysel sorumluluk alanı olarak da bazı etik konular ele alınmıştır. İtikadî konular içerisinde ilahi vasıflar vurgulanmış ve insan fiillerine bu doğrultuda yön verilmeye çalışılmıştır. Allah'ın yeryüzündeki ve gökyüzündeki gaybî bilgilere vakıf olduğu belirtilmiş bunun sonucunda insan fiillerinin Allah'ın bilgisi dahilinde geliştiği vurgulanmıştır.

Sûrede vurgulanan diğer bir konu ise toplumun sosyo-ahlakî yönüdür. Sosyal bir varlık olarak hayat süren insan için bazı toplumsal normlar aktarılmıştır. Tecessüs, ictimai bir olgu olarak yasaklanmış, böylece insan ilişkilerinde 'ayıp aramak' meşru olmayan bir eylem olarak belirlenmiştir. Hukuki bir tema olarak grupsal çatışmalar esnasında nasıl bir yol izleneceği belirtildiği gibi 'arabuluculuk' mefhumu üzerinde de durulmuştur. Böylece grupsal veya ferdi çatışmaların önü 'tecessüsün nehyedilmesi' ile alındığı gibi grup çatışmalarının ıslahı da 'arabuluculuk yöntemleri' ile sağlanmıştır.

Hucurât sûresinde aynı zamanda bireysel etik olgular, psikolojik mahiyette ele alınmıştır. Sınırsızlık arzusunda olan insanın sınırlı yapısı 'takva' kavramı ile karşılanmıştır. Nitekim her şeye hâkim olan bir gücün huzurunda sınırlılığının farkında olan insan, psikolojik hazırbulunmuşluk ile yaşam sürdürebilmektedir. Sûrede sosyolojik düzeni sağlayacak bazı bireysel normlar belirlenmiştir. Bireysel bir norm olarak 'gıybet' yasaklanmış. Bu yasaklama sonucu başkası hakkında konuşmama erdemi ile ictimai bir düzen sağlanmıştır.

Hucurât sûresini incelediğimiz bu çalışmanın nihayetinde; bireysel ve ictimai bazda, inanç ve ahlak konusunda yeni bir toplum inşa etme hedefinde olan Kur'ân-ı Kerimin, bazı normları muhatap kitlesine aktardığı görülmüştür. Bu bağlamda yaratıcı, yaratılan ilişkisi ile yaratılanların kendi içlerinde ve diğer fertlerle olan ilişkisi için ahlakî bazı önermeler ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdülhamit, Muhammed Muhyettin- Sübkî, Muhammed Abdüllatif, **Muhtasar fi Sahîh Luğa**, Kahire: el-Mektebetü't-Ticariyetü'l- Kübra, 578.
- Apak, Adem, **Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 1**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Atsız, Burhan “Kur’ân’ın Tarih Perspektifi olarak Sünnetullah Kavramı”, Arca, Abdullah, (ed.), **İslam Düşüncesi Araştırmaları-4**, (201-242), İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2022
- Atsız, Burhan ”Asr Sûresi Çerçevesinde Kulluk Bilinci”, Aydın, Yusuf, (ed.), **İslam Düşüncesi Araştırmaları**, (147-180), Ankara: Araştırma Yayınları, 2019.
- Atsız, Burhan, “Tahlili Tefsir Yöntemi”, Aytepe, Mahsum, (ed.), **İslam Düşüncesi Araştırmaları-2**, (83-102), Ankara: Araştırma Yayınları, 2020.
- Baş, Erdoğan, Hucurât Sûresi Tefsiri ve İnananlar Arası Beşeri Münasebetler, **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Marmara Üniv. SBE, 1995.
- Beydavi, **Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl**, Beyrut: Darul ihyatu'resul Arabi Yayınları, 691.
- Bilgin, Vejdi, **Bizi Kuşatan Toplum**, İstanbul: Düşünce Kitapevi Yayınları, 2010.
- Bilgin Abdülcélil ve Aydın Yusuf (Ed.), **İslam Düşüncesi Araştırmaları**, Ankara: Araştırma Yayınları, 2019.
- Can Polat, Mehmet, “Ahlâk”, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Ankara: DİB Yayınları, 2015.
- Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Tarihi**, Ankara: Fecr Yayınları, 1996.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, **et-Ta'rîfât**, Kahire: Dârü'l Fazîle, 1329.
- Çavuşoğlu, Erdoğan, “Hucurât Sûresinde Bireysel ve Toplumsal Normlar”, **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, 1996.
- Demirci, Muhsin, **Kuranın Ana Konuları**, İstanbul: İFAV Yayınları, 2017.
- Demirci, Muhsin, **Kur’ an da Toplumsal Düzen**, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013.
- Demirci, Muhsin, **Tefsir Usûlü**, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2011.

- Demirci, Sabri, **Hucurât Sûresi Işığında Sosyal Hayatın Ahlaki Prensipleri**, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.
- el-Endelüsî, İbn Atıyye, **el-Muharrerü'l-Vecîz**, Beyrut: Darü'l Kitabi'l İlmiyye, 2001.
- el-İsfahânî, Râgıp, **el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân**, "Fesr", (yayın yeri yok): Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, (yıl yok).
- el Kâsım, Muhammed Ahmed Yusuf, **et-Tefsîrû'l Mevdû' Li Kur'âni'l Kerîm**, Kahire: (yayın evi yok), 1982.
- el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr, **Te'vîlâtü'l-Kur'ân**, Beyrût: Dârü'l Kitabi'l İlmiyye, 2005.
- er-Râzî, Fahreddin, **et-Tefsîrû'l-Kebîr**, Beyrut: Darü'l Kitabi'l İlmiyye, 2009.
- el-Ferahîdî, Halil b. Ahmed, **Kitâbü'l-Ayn**, Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 170.
- Güven, Şahin, **Konulu Tefsir Metodu**, İstanbul: İFAV Yayınları, 2019.
- Güven, Şahin, **Erdemli Toplumun İnşası Hucurat Sûresi Tefsiri**, İfav Yayınları, İstanbul, 2019.
- Hasan el-Bennâ, **Nazarât fi Kitabillah**, Kahire: Darü'l Tevzî ve Neşrû'l İslamiye, 2002.
- Hoca oğlu, Mustafa, **Konulu Tefsir ve Problemleri**, İstanbul: Samer Yayınları, 2019.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, **et-Tahrîr ve't-tenvîr**, Tunus: Daru't-Tunûsiyye, 1984
- İbnü'l Cevzî, Ebü'l-Ferec, **Zâdû'l-Mesîr fi 'ilmi't-tefsîr**, Beyrût: Mektebü'l İslamî, 1984.
- İbn Fâris, **Mu'cemü Mekâyîsi'l-luga**, (yer yok): Dârü'l Fikr, 395.
- İbn Kesîr, **Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm**, Dımaşk: Dâru't-Tayyîbe, 2000.
- İbn Manzûr, **Lisânü'l Arab**, Kahire: Dârülmaârif Yayınları, 1119.
- İbnü's-Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsîr**, İstanbul: İsmail ağa Yayınevi, 2019.
- Karadaş, Cağfer, **İslamın İnanç Yapısı**, Bursa: Emin Yayınları, 2010.
- Kavuştu, Mehmet, Kuranda Ahiret Hayatı, **Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniv. SBE, 2007.
- Karaman, Hayrettin, Mustafa Çağrıcı, vd., **Kur' an yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Ankara: DİB yayınları, 2014.

Kılavuz, A.Saim, **İslam Akaidi ve Kelama Giriş**, İstanbul, Ensar Neşriyat,2012.

Kur'ân-ı Kerim

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, **el-Câmi' li-Ahkâmi'l Kur'ân**, Beyrut: Medresetü'r-risâle,2006.

Kutub, Seyyid, **Fî Zılâli'l-Kur'ân**, Kahire: Daru Şûruk Yayınevi, 1968.

Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin, **Letâ'ifü'l-İşârât**, Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Amme, 2000

Mehmet Yusuf Yagır, Günümüz Medyasının Hucurât Sûresindeki Bazı Ahlâkî İlkelere Göre Değerlendirilmesi, **Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, Cilt 10, Sayı 2, 2018.

Merâgî, Ahmed Meragî, **Tefsîrû'l Merâgî**, Mısır: Darü'l Ulûmi'l Sâbika, 1946.

Musa Kazım Yılmaz, “Hucurât Sûresi’nin Öne Çıkardığı Adâb-ı Muâşeret”,**Harran Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi**, 22, sayı 38, 2017.

Müslim, Mustafa, **Mebâhis fi Tefsiri'l Mevdûi**, Dimaşk: Dârü'l Kâlem, 2013,

Nursî, Said, **Lem'alar**, Envar yayınları, İstanbul, 2018.

Nursî, Said, **Mektubat**, Envar yayınları, İstanbul, 2017.

Sayed Haroon Modâqiq, “Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Değerler Eğitimi Bağlamında İslamda Adalet Kavramı”, **Yüksek Lisans Tezi**, On Dokuz Mayıs Üniversitesi SBE, 2017.

Suyuti, Celalettin, **Dürrü'l Mensur fi Tefsiri bil Me'sur**, Kahire: Daru Şûruk Yayınevi 2003.

Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, **Tefsîrû'l İmam Şafiî**, Riyad: Dârü't-Tedmüriyye, 2006

Şimşek, M. Sait, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, İstanbul: Beyan yayınları, 2016.

Şentürk, Lütfü ve Seyfettin yazıcı, **İslam İlmihali**, Ankara: DİB yayınları, 2017.

Taberî, Muhammed b. Cerîr, **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, Kahire: Merkezü'd-Dirâseti ve'l Buhûs islamiyye ve'l Arabîyye, 1422.

Tabersi, **Mücmel Beyan Fi Tefsiril Kur'ân**, Beyrut: Darul Murtaza, cilt 9, 2006.

- Tehânevî, **Keşşâfü Istılâhâtî'l Fünûn ve'l-Ulûm**, Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1996.
- Topal oğlu, Bekir, “Ahiret”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 1, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Uysal, Enver, **Ahlaki Varlık Olarak İnsan**, Bursa: Emin Yayınları, 2013.
- Yavuz, Ömer Faruk, “Kuran Perspektifinde Dünya-Ahret Bütünlüğü”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 6, sayı 3, 2006.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Nübüvvet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 33, TDV Yayınları, İstanbul, 2007.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul: Azim Yayınları, 1992.
- Zebîdî, Murtazâ **Tâcü'l-Arûs**, Kuveyt: Vezâretü'l İnşâ ve'l İbdâ, 1965.
- Zemahşerî, **el-Keşşâf**, Riyad: Mektebetü'l Abîkân, 1998.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin, **et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn**, Kahire: Medeni Yayınevi.
- Zerkeşî, **el-Burhân fî Ulûmi'l Kur'ân**, Kahire: Darü't-Türas, (tarih yok),
- Zerzûr, Adnan Muhammed, **Ulûmü'l-Kur'ân**, Beyrût: el-Mektebü'l İslami, 1981.